T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ETNİK MİLLİYETÇİLİK BAĞLAMINDA KOSOVA VE KARABAĞ SORUNLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

VASIF AGHAYEV

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ. GÖKHAN ZENGİN

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vasıf AGHAYEV tarafından hazırlanan ETNİK MİLLİYETÇİLİK BAĞLAMINDA KOSOVA VE KARABAĞ SORUNLARININ KARŞILAŞTIRILMASI Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca **23.12.2019** günü saat 14:00 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * Kabul edilmesine ..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Doç.Dr. İbrahim KAMİL	Kabul Edilmesine	
Dr.Öğretim Üyesi Gökhan ZENGİN	Kabul edilmesine	
Dr.Öğretim Üyesi Nuri Gökhan TOPRAK	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

25 / 12 / 2019

Vasif AGHAYEV

Tezin Adı: Etnik Milliyetçilik Bağlamında Kosova Ve Karabağ Sorunlarının Karşılaştırılması

Hazırlayan: Vasif AGHAYEV

ÖZET

Güney Kafkasya ve Batı Balkanların bağımsızlık süreçlerinde yaşanan olaylar, Kosova ve Karabağ sorunları çerçevesinde değerlendirilerek, sorunlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenmiş, sorunların çıkma sebeplerine değinilmiştir. Her iki sorun yirminci yüzyılda dünya gündeminde yer almakla birlikte, dünya devletlerini gelecekteki olası sorunlara da hazırlamıştır.

Soğuk Savaş yıllarında görmezden gelinen ve bastırılan sorunlar, Doğu Bloku'nun çöküşü ve Soğuk Savaş'ın da bitmesiyle, devletiçi etnik çatışmalar olarak başlamış, daha sonrasında ise devletler arası çatışmalara dönüşmüştür. Zamanla büyüyen çatışmalar uluslararası örgütlerin de dikkatini çekmesiyle birlikte uluslararası seviyeye taşınmıştır. Sorunların çözümü için azınlık haklarının daha da geliştirilmesi ve arttırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Kosova, Karabağ, Balkanlar, Kafkasya

Name of Thesis: Comparison of Kosovo And Karabakh Problems in the Context of Ethnic Nationalism

Prepared by: Vasif AGHAYEV

ABSTRACT

The events in the independence process of the South Caucasus and the Western Balkans were evaluated within the framework of the Kosovo and Karabakh problems and the similarities and differences between the problems were examined and the reasons for the problems were addressed. While both issues were on the world agenda in the 20th century, they also prepared world states for possible future problems.

The problems that were ignored and suppressed during the Cold War years began as intra-state ethnic conflicts with the collapse of the Eastern Bloc and the end of the Cold War, and later turned into inter-state conflicts. Over time, the growing conflicts have been brought to the international level with the attention of international organizations. In order to solve the problems, minority rights need to be further developed and increased.

Key Words: Nationalism, Kosovo, Karabakh, Balkans, Caucasia

ÖNSÖZ

Kafkasya ve Balkanlar tarih boyunca önemli konuma sahip olmuşlardır. Bağımsız devletlerin oluşturduğu günümüz Kafkas ve Balkan coğrafyası her geçen gün gelişmekte ve önem kazanmaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olması ve bu kaynakların taşınma yolları üzerinde olmasıyla beraber, her iki bölge aynı zamanda bilim ve sanat dünyasında iz bırakan insanların da yetiştiği coğrafyalardır. Kosova ve Karabağ sorunları etnik milliyetçilik bağlamında başlamış devletler arası sorun olarak devam etmektedir. Her iki sorun bölge devletleri açısından, güvenlik sorunları doğurmakla beraber, ekonomik sorunlar da getirmektedir. Çalışmada sorunların nedenleri ve çözüm önerilerine değinilecektir.

Çalışmamda bana yol gösteren değerli hocalarımdan, tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi. Gökhan Zengin hocama, bölüm başkanım ve her zaman fikirleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Sibel Turan hocama ve Doç. Dr. İbrahim Kamil hocaya sonsuz teşekkür ederim. Bütün eğitim hayatım boyunca bana maddi ve manevi destek olan babam Abuzer Ağayev ve annem Ülviyye Ağayeva'ya derin teşekkür ederim

Vasif AĞAYEV

Edirne 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **II**
ÖN SÖZ ..... **III**
İÇİNDEKİLER. ..... **IV**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **VI**
GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM: MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI VE KAFKAS İLE BALKAN MİLLİYETÇİLİĞİ **6**
1.1. Milliyetçilik Kuramları 6
1.2. Etnisite ve etnik çatışmalar 14
1.2.1 Etnisite üzerine 14
1.2.2. Etnik çatışmalar 16
1.3. Balkanlar ve Balkan Milliyetçiliğinin Özellikleri 23
1.4. Kafkas Milliyetçiliği ve tarihsel süreç içerisinde gelişimi 30

2. BÖLÜM: ETNİK MİLLİYETÇİLİK BAĞLAMINDA KOSOVA VE KARABAĞ SORUNLARI **37**
2.1. Azerbaycan'ın Coğrafi Konumu ve Demografik Yapısı 37
2.2. Karabağ 38
2.2.1. Karabağ'da Azeri Milliyetçiliği 41
2.2.2. Karabağ'da Ermeni Milliyetçiliği 46
2.2.3. Karabağ Sorunu ve Gelişime Süreci 49
2.3. Kosova'nın Coğrafi Konumu ve Demografik Yapısı 54
2.4. Yugoslavya dönemi 57
2.5. Kosova'da Arnavut, Sırp ve Türk Milliyetçiliği 58
2.5.1. Kosova'da Arnavut Milliyetçiliği 58
2.5.2. Kosova'da Sırp Milliyetçiliği 61
2.5.3. Kosova'da Türk Milliyetçiliği 65

2.6. Kosova Sorunu ve Bağımsızlık Sürec..... 68
2.6.1. Kosova Sorununun Gelişme Süreci..... 68
2.6.2. Kosova'nın Bağımsızlık Süreci..... 73

3. BÖLÜM ETNİK MİLLİYETÇİLİK BAĞLAMINDA KOSOVA VE KARABAĞ SORUNLARININ KARŞILAŞTIRILMASI..... 77
3.1. Sorunların Benzer Yönleri. 77
3.2. Sorunların Farklı Yönleri..... 82
3.3. Etnik Çatışmalara Dünya Ülkelerinden Örnekler..... 85
3.3.1. Kuzey İrlanda Sorunu..... 85
3.3.1. Transnistria sorunu..... 86

SONUÇ..... 88
KAYNAKLAR..... 93
EKLER..... 103
Ek 1..... 103
Ek 2..... 104

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ASALA : Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu)

AzKP : Azerbaycan Komünist Partisi

BM : Birleşmiş Milletler

DKÖB : Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi

EULEX : Avrupa Birliği Kosova Hukukun Üstünlüğü Misyonu (European Union Rule of Law Mission in Kosovo)

NATO : North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Paktı)

YSFC : Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UÇK : Ushtria Çlirimtare (Kosova Özgürlük Ordusu)

UNMIK : United Nations Interm Administration Misson in Kosova (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu)

IMRO : İç Makedon Devrimci Örgütü

IRA : İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (the Irish Republican Army) (Makedonya İç Devrim Örgütü)

UAD : Birleşmiş Milletler Adalet Divanı

GİRİŞ

Kafkasya ve Balkan coğrafyası tarihsel süreç içerisinde "Büyük Güçler"in çıkar çatışmasının düğüm noktası olmuştur. Hem Kafkaslar'da, hem de Balkanlar'da Hristiyan ve Müslüman halklar uzun yıllardan beri mevcudiyetlerini korumuştur. Farklı farklı zamanlarda değişik devletler tarafından yönetilen söz konusu iki bölge farklı din ve mezheplerin yanı sıra, birçok etnik kökenden gelen halklara ev sahipliği yapmıştır. Her iki bölgede de sınırlar etnik yapı gereğince belirlenmediğinden zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Hatta etnik sorunlar halen yaşanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, Avrupa'da sınırların kısmi de olsa belirlenmesine gidilmiştir. Bu sınır belirleme, göç (zorunlu göç) ve sınır değişikliği ile elde edilmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Yugoslavya'da nüfusun tek bir etnik halktan oluşmaması olayların farklı şekilde gelişmesine sebep olmuştur.[1]

Günümüzde Kafkasya'da, Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan Cumhuriyeti, Ermenistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı olan Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti, Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti, Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti, İnguşetya Özerk Cumhuriyeti, Adige Özerk Cumhuriyeti, Karaçay–Çerkez Özerk Cumhuriyeti[2] ve Gürcistan'a bağlı Abhazya Özerk Cumhuriyeti ile Güney Osetya Özerk Cumhuriyeti yer almaktadır.[3]

Kafkasya, Doğu'da Hazar Denizi, Batı'da ise Karadeniz'le sınırlanmaktadır. Kafkasya'nın kuzey sınırı Rusya'nın Krasnodar ve Stavropol vilayetleri, Güney sınırları ise Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, İran ve Türkiye sınırlarından oluşmaktadır. Bölgenin toplam yüzölçümü 440 bin kilometre karedir. Kafkasya Asya ve Avrupa arasında bir geçit olduğundan buradan çok fazla etnik kimlik geçmiştir. Kafkasya etnik kimlik bakımından karışık bir yapıya sahiptir. Kafkasya daima "parçala ve hükmet" siyasetinin kurbanı olmuştur. Bölgede tarihin bazı dönemlerinde etnik gruplar bir biriyle iç içe geçmiş şekilde yaşamışlardır.

---

[1] Ağayar Şükürov, *Etnos, Millet ve Milliyetçilik*, AMEA Yayınları, Bakü, 2008, s. 161.
[2] Seyit Tuğrul, *Kafkaya Volga-Ural-Sibirya Halkları*, Nas Ajans Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.
[3] Ufuk Tavkul, *Kafkasya Gerçeği*, Selenga Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11.

Bölgenin tarihi gelişim sürecinde tarafların gelişmeleri eksik yorumlamaları sonucu olarak 1980'li yılların sonlarında Karabağ'da, 1990'lı yılların sonlarında Gürcistan'da ve akabinde de Kuzey Kafkasya'da çatışmalar yaşanmıştır. 1988 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik toprak iddiaları ve işgalci siyaseti ile başlayan milliyetçi çatışmalar tüm Kafkasya'yı sarmış ve Dağlık Karabağ'dan Osetya'ya, Abhazya'ya ve İnguşetya'ya kadar yayılmıştır. Milliyetçilik akımlarından korkan merkezi Sovyet yönetimi ise ne pahasına olursa olsun kendini korumaya çalışmıştır.[4]

1980'li yıllardan başlayarak ekonomik ve siyasal sorunlar beraberinde dil, kültür ve toprak iddiaları problemini de yeniden gündeme getirmiştir. Böylece SSCB'den ayrılan topluluklar arası savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. SSCB yönetimi, idaresi altındaki halkları birbirine düşürüp kendi varlığını koruyabileceğini düşünerek Karabağ Sorunu'nu çözmek yerine daha da alevlendirmiştir. Cumhuriyetlerde yaygınlaşan milliyetçilik akımları SSCB'nin dağılmasını hızlandırmış, etnik çatışmalar ileriki aşamada devletlerarası çatışmalarla sonuçlanmıştır.[5]

Nükleer güce sahip olan SSCB'nin dağılması, uluslararası arenada endişe yaratmıştır. Bunun en önemli sebebini yeni yeni kurulan ve birbiriyle savaşta olan devletlerin doğuracağı tehlikeler teşkil etmekteydi. 1989 sayımlarında SSCB'de 140 civarında milliyet, halk ve etnik grup bulunmaktaydı. SSCB bünyesinde 15 müttefik cumhuriyet, 20 özerk cumhuriyet ve 18 yarı özerk cumhuriyet mevcuttu. Milliyetçi düşüncelerin arttığı bu dönemlerde ortaya çıkan bazı siyasetçiler kendi çıkarları namına halkın çıkarlarını tehlikeye atmışlardır. Haklarının ihlal edildiğini gündeme getirmeyen devlet veya özerk cumhuriyet kalmamıştır. Sovyetler Birliği'nde yıllardır biriken siyasi, ekonomik ve sosyal problemler "Yeniden yapılanma"ya (Perestroyka)[6] geçiş sürecinde bir noktada toplanınca çöküş kaçınılmaz hale

---

[4] Rafiq Qurbanov, *Qafqaz Tarixi*, Zerdabi MMC Yayınları, Bakü, 2008, s. 463.

[5] Parvin Gulamoğlu Darabadi ve Ağalar Nerimanoğlu Abbasbeyli, *Konfliktologiya*, BDU, Bakü, 2006, s. 243.

[6] "Perestroyka" (Yeniden Yapılanma) ve "Glasnost" (Açıklık) Sovyetlerin hızla giden ekonomik çöküşünü engellemek ve eski günlere dönebilmek adına SSCB'nin son lideri Mihail Gorbaçov tarafından 1985 yılında öne sürülen ekonomi politikaları olarak dev imparatorluğun son "mezar kazıcıları" gibi tarihe damga vurmuştur. Sosyalizmin eski sistem olduğundan geçerliliğini kaybettiğini

gelmiştir. SSCB'nin II. Dünya Savaşı zamanı yaptığı halkların sürgünü, bölge halkları arasında, SSCB sonrası dönemde çatışmaların çıkacağını da kesinleştirmiştir. Kafkasya, SSCB içerisinde etnik açıdan en karışık bölgeydi, bu yüzden de yıkılma sürecindeki en kanlı olaylar da Kafkasya'da yaşanmıştır.

Kafkasya bölgesi 15. yüzyıla kadar İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında paylaşılamayan bölge iken, 15. yüzyıl sonlarında güçlenen Rusya, bölgedeki etkinliğini artırmaya çalışmış ve Kafkasya üç büyük güç çatışmasının merkezi haline gelmiştir.

Sanayileşme sonrası Kafkasya'nın sahip olduğu enerji kaynakları özellikle Bakü petrolü ve eski çağlardan gelen büyük "İpek Yolu"nun bölgeden geçmesi Kafkasya'ya diğer Batılı devletlerin de ilgisini arttırmıştı. Kafkasya bölgesi Çarlık himayesine girdiği dönemlerde Rusya'yı zayıflatmak adına Batılı devletlerin bir kışkırtma politikalarının aracı oldu. Gürcistan'da 2008 yılında yaşanan olaylar bir daha hatırlattı ki, Kafkasya halen büyük güçlerin etkinlik dairesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Avrupa kıtasının güneydoğu kesiminde bulunan Balkanlar doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege ve Marmara Denizleri, güneyde Akdeniz, güneybatıda Adriyatik Denizi ile çevrili bir yarımadadır. Kuzey sınırlarını da Tuna, Kupa ve Sava nehirleri oluşturmaktadır. Günümüz Balkan Yarımadası Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ve 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmekle beraber henüz tanınmasını bitiremeyen Kosova'dan oluşmaktadır.

Balkanlar adını bölgede bulunan Balkan dağlarından alır. Balkan adı, 19. yüzyıl başlarından beri kullanıla gelmekte ve sık ormanlarla kaplı sıra dağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi anlamına gelmektedir.[7] Balkanlar da Kafkasya'da olduğu gibi

---

düşünen Gorbaçov "Perestroyka" ile özel aile işletmelerine, fabrika yöneticilerine, hatta yabancı sermayeye açık olduklarını göstermiştir. "Perestroyka"ya karşı direnişi kırmaya hesaplanmış "Glasnost" politikası sayesinde ise ekonomiyi felç ettiği düşünülen sosyalizmin kangren eden bürokratik elitist anlayışını kırmak hedeflenmiştir. *Sovyetlerin Çöküşü Glasnost ve Perestroyka*, https://www.ilimvemedeniyet.com/sovyetlerin-cokusu-glasnost-ve-perestroyka.html (12.05.2019).

[7] Bilgehan Gökdağ, *Balkanlar el kitabı*, I cilt Vadi, (Derleyen: Osman Karatay), İstanbul, 2006, s. 13.

halkların geçit güzergâhı olduğundan ve yerleşen halkların etnik yapı, din, mezhep, kültür ve dil farklılığı kullanılarak ‘parçala ve hükmet’ siyasetinin kurbanı olmuştur. Balkanlar, Roma döneminde Romalıların sınırlarındayken, Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrıldığı dönemde de Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları arasında paylaşılmıştır. Roma döneminin sonlarına doğru Balkanlar’da merkezi imparatorluklar ve devlet yapılanmaları oluşmaya başlamıştır. 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı sınırlarının genişlediği dönemde Balkanlar, Fatih Sultan Mehmet döneminden (1451-1481) sonra tamamen Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olmuştur.

19. yüzyılın sonları Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflaması ve yönetimin bozulmasıyla Rusya ve Batılı devletlerin müdahaleleri sonucu meydana gelen milliyetçi akımların şiddetlenmesiyle Balkan halkları Osmanlı idaresine karşı isyanlar çıkarmış ve nihayetinde Osmanlı’dan ayrılmışlardır.[8] Yaklaşık 500 yıl kadar süren Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetimi bölgede Müslüman nüfusun çoğalmasına neden olmuş ve sonraki yıllarda dini ve etnik zeminde gelişen savaşlar da bitmek bilmemiştir.

Kafkasya'da olan sorunlar Balkanlar’da da mevcut olmuştur. Uzun yıllar Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti altında bastırılan milliyetçi duygular ve üzeri kapanan olaylar, 1980’li yıllarda Tito'nun ölümü ve SSCB’nin de dağılmasıyla birlikte Balkan devletlerinin artan ekonomik problemleriyle birlikte milliyetçilik akımlarını yeniden gündeme getirmiştir. Kafkasya'da, Karabağ'da başlayan ve SSCB'nin göz ardı ederek bıraktığı olayların Kafkaslar’daki diğer devletlere sıçraması gibi, Balkanlar’da da 1991 yılında Kosova'da başlayan ve uluslararası ilgininin yetersizliği sonucu olarak yaşanan olayların zamanla Yugoslavya’da bulunan diğer devletlere de yayılmasını beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak Kafkasya'daki kanlı çatışmalara benzer olaylar Balkanlarda da yaşanmış, Karabağ'da, Osetya'da, Çeçenistan'da ve diğer Kafkas ülkelerinde görülen kanlı çatışmalar ve sivil halkın öldürülmesi olayları Kosova ve Bosna-Hersek'te de aynı dönemde

[8] Mark Mazower, *Bizansın Çöküşünden Günümüze Balkanlar,* (Çeviren: Ayşe Ozil), Alfa Yayım, İstanbul, 2010, s. 146.

görülmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması Baltık Denizi kıyıları, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da bağımsız yeni ulus devletleri ortaya çıkarmıştır.

Çalışmada öncelikle *Milliyetçilik Kuramları*, ardından *Kosova* ve *Karabağ* hakkında tarihi araştırmalar izlenerek *Etnik Milliyetçilik Bağlamında Kosova ve Karabağ Sorunlarının Karşılaştırılması* yapılacaktır. Bu nedenle de Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Kosova'da yaşanan olaylar, ardından Kosova sorunu ve SSCB'nin dağılma aşamasında Ermenistan ve Azerbaycan'da yaşanan olaylar ve Dağlık Karabağ sorunu tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

1.1. Milliyetçilik Kuramları

> *"Milliyetçilik, ne özgürlüğü, ne de refahı amaçlar. Her ikisini de, ulusu, devletin kalıbı ve ölçütü haline getirmesinin zorunlu gerekliliğine feda eder. Gelişmesi, hem manevi, hem de maddi yıkımla damgalanacaktır."*
> Lord Acton (1862)[9]

Milliyetçilik teorileri üzerine önemli sayıda çalışma yapılmıştır. Anthony Smith, Benedict Anderson, Ernest Gellner, Eric Hobsbawm gibi yazarlar milliyetçilik konusunda teorik çalışmalar yapmışlardır. Milliyetçiliğin doğal, hatta karşı konulmaz olduğunu söyleyen Gellner, milliyetçiliği siyasal birim ile ulusal (kültürel) birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke olarak tanımlarken, Smith milliyetçiliği kendine özgü bir şekilde, halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek, sonrasında ise bunu sürdürmek için oluşturulan bir ideolojik hareket olarak tanımlar. Smith milliyetçilik tanımında; milliyetçiliği öncelikle milli birliği sağlayan bir ideoloji olarak ifade eder, bireyler için bir kimlik temin aracı olduğunu ve milletin bu kimlik ile tarif edilebileceğini ima eder. Millet; dil, din, kültür, ırk gibi nesnellikler ile bir öze indirgenmeye çalışılabileceği (etnik milliyetçilik) gibi, siyasi birlik formu (teritoryal/sivil milliyetçilik) olarak da kabul edilebilir.[10] Sivil milliyetçiliğin en bilinen örneklerinden biri Amerika Birleşik Devletleri'dir. İçinde farklı etnik unsurları barındıran Amerikan milliyetçiliği[11], çoğunlukla göç ederek gelen

[9] Lord Dalberg Acton'dan aktaran, Edward Hallett Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, (Çeviren: Osman Akınhay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 5.
[10] Yavuz Çilliler, "*Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları",* Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:10. Sayı:2, İstanbul, 2015, s. 45-65.
[11] 18. yüzyıl sonunda, Britanya'dan özgürlüklerini kazanan sömürge vatandaşlarının ortak bir etnik kimliği var idiyse, bu İngilizlik, hatta Britanyalılıktı. Ama bu vatandaşlar aynı zamanda kendi içlerinde birçok etnik kimlik de barındırıyorlardı; İngiliz, İskoç, İrlandalı ve ya Galldi. Fransız ve

insanların tek bayrak altında toplanması ve Amerika'yı savunması, II. Dünya Savaşı zamanı, birlikte yürüyen İtalyan, Alman, İngiliz, İrlandalı ve diğer kökene yani ırka ait Amerikalıların savaş alanlarında canlarını ortaya koyarak, izlemiş olduğu milliyetçiliktir.

Modern milliyetçilik düşüncesi monarşilere, hiyerarşiye ve dine dayanan eski sosyal düzeye karşı halk egemenliği, yönetimi halkın ortak iradesine dayandırma amaçlı ve eşitlik sloganları altında gerçekleştirilen seküler bir akım olarak yorumlanır. Özellikle de 1789 Fransız devriminin fikirlerinden doğduğu savı da savunulur.[12]

> *"Machiavelli 'milletin' ön plana geçirilmesinin, din ve ahlak anlayışlarını insan ilişkilerinde arka plana bırakılması tezini ileri sürer. Milletin yaşama hakkı ve bağımsızlığı önde gelir. Bu haklardan taviz vermek için hiçbir neden yoktur."*[13]

Napolyon Savaşları'na kadar halkın sadece küçük bir kısmı devletin dış siyasetinde kendilerini devlet siyasetiyle ortak hissediyordu. Dış siyaset aslında halkın değil, yönetenlerin menfaatlerini savunuyordu. Goethe, biyografisinde bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Biz hepimiz Büyük Friedrich'i savunuyoruz, acaba Prusya'yı da savunuyor muyuz?"[14]

Batı Avrupa'da 18. yüzyıl yalnızca milliyetçiliğin doğum çağı değil, aynı zamanda dinsel düşünce tarzlarının da günbatımıdır. Aydınlanma çağı, dünyevi

---

Hollanda kökenliler de vardı; bir kısmı Afrika ve ya Amerika Yerlilerinin torunlarıydı. Tabii ABD büyük sayılarda göçmen kabul eder ve onların etnik farklılıklarını büyük ölçüde korumalarına izin verirken bile, bir yandan ulusal kimliğini korumuştur. ABD'nin iradi bir topluluk olarak kavaramsallaştırılması, üyeliğin etnik ve ya başka kategorileştirmelere değil, bağlılığa dayanmasıdır. Craig Calhoun, *Milliyetçilik,* (Çeviren: Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 68-69.

[12] Eric John Ernest Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milletçilik "Program, Mit, Gerçeklik"* (Çeviren: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, 6. Basın, İstanbul, 2017, s. 133.

[13] Niccolo Machiavelli'den aktaran, Ağayar Şükürov, *Etnos, Millet ve Milletçilik,* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Yayınları, Bakü, 2008, s. 171.

[14] Hans Morgenthau, *Devletler Arasında Siyset: güç ve sulh uğrunda*, (Çeviren: Vüsale Zahirova), TEAS Yayınları, İstanbul, 2017, s. 169.

akılcılık çağı, beraberinde, kendi modern karanlığını da getirdi. Dinsel inançların geri çekilmesiyle, onların kısmen yatıştırdığı ıstırap ortadan kalkmadı.[15]

Avrupa'nın batısında 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkan milliyetçilik düşünceleri 20. yüzyılda dünyaya yayılır. 19. yüzyılda biçimlenmeye başladığı şekliyle modern milliyetçiliğin kurucusu, ulusun tek bir hükümdarın kişiliğinde ya da yönetici sınıfta somutlaşmasını reddeden 'ulus' ile 'halkı' cesaretle özdeşleştiren Rousseau'ydu. Bu özdeşleştirme Fransız ve Amerikan devrimlerinin her ikisinin de temel bir ilkesi oldu.[16] Dönemin yazar ve filozofları oy hakkının mülk sahiplerine tanınması fikrini savunuyorlardı. Yani, liberal milliyetçilik dediğimiz zaman günümüz liberal anlayışından farklı düşünce yapısına sahip olan bir liberal anlayışın olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Milliyetçilik, vatandaşlık temelli milliyetçilik ve etnik milliyetçilik olmakla iki türe ayrılmıştır. Vatandaşlık temelli milliyetçilik türü; ırk, renk, inanç, dil ve etnik köken farkına bakılmaksızın, milletin gönüllü olarak birleşmesidir. Bu milliyetçilik türü demokratiktir ve egemenlik yetkisini halkın tümüne verir. Etnik milliyetçilik ise doğum, kan bağı ve kültürel benzerlik öğelerini esas alır. Etnik milliyetçilik doğumla kazanılır ve dışlayıcı bir milliyetçilik türüdür.[17] Etnik milliyetçilik türüne mikro milliyetçilik de denilmektedir. Mikro milliyetçiliği ayrı başlık altında inceleyen düşünürler de mevcuttur. Mikro milli grup kavramını ilk inceleyen sosyal bilimci Max Weber olmuştur. Weber, mikro milli grubu fiziksel tip veya geleneklerin benzerlikleri nedeniyle, ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan grupları olduğu fikrini savunmuştur. Weber'e göre Ortak mikro milliyetçiliğe olan inancı uyandıran siyasal topluluğun kendisidir.[18] Mikro milliyetçilik üzerine söylemler, SSCB'nin ve Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde yaşanan etnik savaşlar sonrası tekrar yoğun ilgi görmüştür.

---

[15] Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması,* (Çeviri: İskender Savaşır), Metis Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2017, s. 25.
[16] Edward Hallett Carr, *a.g.e.*, s. 20.
[17] Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar, Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul Bilgi Ünversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 22.
[18] Meral Öztoprak Sağır ve Serkan Akıllı, *Etnisite Kuramları ve Eleştirisi*, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Çanakkale, 2004 Cilt:28, No:1, s. 11-13.

Vatandaşlık temelli milliyetçiliği 'iyi', etnik temelli milliyetçiliği 'kötü' şeklinde değerlendirenler, tarihte hiç de liberal olmayan vatandaşlığa dayalı milliyetçilik örneklerini; Fransız milliyetçiliğinin geçmişinde binlerce Protestanın öldürüldüğü Saint-Barthelemy katliamı, Amerikan milliyetçiliğinin geçmişinde ise Amerikan yerlilerinin kıyımı, kanlı bir iç savaş, kölelik gibi olayları atlamış yada görmezden gelmektedirler. Ayrıca bu milliyetçiliklerin büyük bir bölümü dünyanın farklı bölgelerinde sömürge imparatorlukları kurmaya kalkmış, bu uğurda kan dökmekten de kaçınmamıştır.[19]

Greenfeld, modern insanın dünya görüşünün temellerinin milliyetçilik ile tanımlandığını savunmuştur. Greenfeld'in bir diğer savunduğu fikir ise, Alman milliyetçiliğinin gelişmesindeki önemli dönüm noktasını, 1806 yılında Fransızlara olan yenilgisine bağlamaktadır ki, bu da Doğu tipi milliyetçiliğe, yani etnik milliyetçilik sınıfına aittir. Fransız milliyetçiliğinin ise ağırlık verdiği yön, belirli sınırlar içerisinde yaşayan topluluğun milleti oluşturduğu ve millete katılımın ayrı ayrı fertler tarafından özgür irade sonucu gerçekleşeceğidir.[20]

Milliyetçilik akımı 1870'lerden 1914'e kadar insan toplulukları arasında hızla yayılmıştır. Bu, hem toplumsal hem de politik değişmelerin bir sonucuydu. Bahsedilen dönemlerde kendisini "millet" sayan her bir etnik grup kendi topraklarında egemen bağımsız devlet kurma hakkına sahip olduğunu iddia etmiş, millet olmanın merkezinde etnik köken ile dili belirleyici hal olarak görmüştür.[21]

Karl Marx, Friedrich Engels ve diğer marksist/sosyalist yazarlar, milliyetçilik kuramına karşı eleştirel yaklaşmış, insanları milletlere ayırmak yerine işçi ve işveren olarak ayırmayı tercih etmişlerdir. Dünyadaki tüm işçilerin birleşmesi fikrini savunmuş, işçilerin farklı milliyetlere bölünmelerini eleştirmişlerdir. Bu yaklaşım liberal milliyetçiliğe anti tez olarak çıkmış, devletin (gece bekçisi) ekonomiye

---

[19] Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2008, s. 21.

[20] Greenfeld'ten aktaran Meltem Begüm Saatçi, "Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usüller", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 23, İstanbul, Güz 2009, s. 13-28.

[21] Eric John Ernest Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milletçilik 'Program, Mit, Gerçeklik*' (Çeviren: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, 6. Basın, İstanbul, 2017, s. 133-135.

karışmamasını, işverenlerin devlet tarafından denetlenememesi fikirlerini doğru bulmamıştı.

> *Marx'a göre: "İşçinin milliyeti Fransız, İngiliz ya da Alman değil, emek, bedava kölelik, kendi kendini satmaktır. Onu yöneten hükümet Fransız, İngiliz ya da Alman değil, sermayedir. Doğduğu yerin havası Fransız, İngiliz ya da Alman havası değil, fabrika havasıdır. Ona ait olan toprak ise Fransız, İngiliz ya da Alman toprağı değil, yerin birkaç karış altıdır."*[22]

Milliyetçilik düşüncesi bazı bölgelerde büyük imparatorluklara karşı yaygınlaşırken, bazı bölgelerde de büyük imparatorlukların yayılmacı politikalarının aracı olmaktaydı. Yayılmacı milliyetçiliğin ilk örneklerinden biri olarak 19. yüzyıl sonlarına doğru artan Panslavizm akımı gösterilebilir. Ortak dil üzerinden birlik sağlanması, Osmanlı yönetimindeki topraklarda söz hakkının Rus Çarlığı'na geçmesi, bu da Rus Çarlığı'nın siyasi etki alanının artması anlamına gelmekteydi.

Milliyetçilik, milli duyguların, milli çıkarları açıklama tarzıdır ve aynı zamanda yıkıcı olduğu gibi, yaratıcı olma özelliğine de sahiptir. Tarihten anlaşılıyor ki, milliyetçilik sömürge devletlerde, milli bilinci ve kültürünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan toplumlarda daha belirgin şekilde kendini göstermiştir. Yok olma tehlikesi toplumları birleşmeye, mücadele etmeye ve her ne pahasına olursa olsun ayakta durmayı başarmaya itmiştir.

Milliyetçiliğin, bağımsızlık ya da özerklik fikirlerine kapılanların salt siyasi bir ideali olduğu savunulur. Ancak milliyetçiliğin daha çok kültürel bir ideal olduğunu, milletin kültürel varlığını korumayı amaçladığını, bunun bağımsız bir devlet yapısına sahip olmadan da gerçekleştirilebileceğini savunanlar da mevcuttur.[23]

"Milliyet"in gelişmesinde ekonomik ve siyasal olaylar önem arz etmektedir. Deutsch ulusal kimlikteki belirginleşmeyi, pazar ekonomisi, sanayi alanlarının sayısı, şehirleşme, okuma-yazma bilenlerin oranı ve toplumsal iletişimdeki gelişmelere bağlamaktadır. Milliyet kendi kültür ve geleneklerini korumuş, bir devlet yaratma

---

[22] Karl Marx'tan aktaran, Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştiriel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 21.

[23] Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2008, s. 17.

çabası içerisine girmiş ayrı etnik grupların, devlet kurmaları sonucu geldikleri son aşama olarak da tanımlanır. Her bir millet, kendi gelenekleri, ekonomik planları, dini, dili, izledikleri siyasi yol ve kendini anlama gibi kendi milli fikirlerine sahiptir. Milliyetçilik fikirleri de millet kavramından türemiş, ideoloji olarak halkın egemenliğini temel alır. Genel parçalara yani din, dil ve etnik birliğe sahiptir. Bu özellikleri ile de siyasi birliği oluşturur. Milliyetçilik toplumun siyasi ve hayati hadisesidir.[24]

Belli bir coğrafyada yaşayan insan topluluğu için milliyet denir. Ancak bu tanım daha çok halkı veya toplumu ifade eder. Çünkü millet olgusu ve bilinci coğrafi veya fiili sınırları aşan, uzaklarda bir yerlerde bireyin hiç tanımadığı, varlığından sadece haberdar olduğu, aynı kültürü paylaşan insanlara doğru uzanır. Yani millet olmak zamansal ve mekansal sınırları zorlayan bilincin oluşmuşluğudur.[25]

Milliyetçilik de kendi içinde gruplara bölünmektedir. Bunlardan biri *Liberal Milliyetçiliktir.* Bu milliyetçilik; Fransız devrimi ile şekillenen ve gelişen, monarşilere ve hiyerarşiye karşı, halk egemenliği, eşitlik, yasaların belirli bir ailenin lehine değil, genel halkın lehine olduğu bir düzen kurmak fikrini savunur. *Laissez-faire (bırakınız yapsınlar)* ya da 'gece bekçisi' fikirlerinde olduğu gibi, devletin topluma karışmaması, bir nevi gece bekçiliği rolünü üstlenmesi düşüncesini ileri sürer ve devletin temel görevinin mülkiyet haklarını korumakla sınırlayarak, taraflar arası alım satım işlemlerinde devleti müdahale dışı bırakır.[26]

19. yüzyılda, milliyetçilik, bireycilik ve demokrasinin doğal bir sonucu olarak görülüyordu. Büyük Friedrich'in Prusya'yı kendi ihtiraslarının elde edilmesi için bir araç olarak gördüğü dönemde, Napolyon kendisini, Fransız ulusunun savunucusu ve temsilcisi olarak modern milliyetçiliğin baş misyoneri gibi gösteriyordu.[27]

Napolyon Savaşları sonrasında milliyetçilik Ortadoğu'ya kadar (o zaman Osmanlı toprakları) gelmiş oldu. Sanayileşmenin getirdiği işçi göçleri, serbest piyasa

---

[24] Ağayar Şükürov, *a.g.e.,* s.170.
[25] Milay Köktürk, *Millet ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s. 22.
[26] Andrew Heywood, *Siyaset,* (Çevirenler: Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Hasan Yücel Başdemir), Adres Yayınları, 18. Baskı, Ankara, 2017, s. 155-157.
[27] Ağayar Şükürov, *a.g.e,* s. 139.

dolaşımının getirdiği açık pazarlarla birleşince küreselleşmenin de temelleri atılmış oldu. 20. yüzyıla gelindiğinde ülkeler işçi göçlerini durdurmayı düşünmeye başlasalar da Büyük Britanya dışarıdan işçi alımını kesmedi.[28]

Liberal milliyetçiler, gayri liberal fikirleri milliyetçilikten çıkararak uyumlu bir milliyetçilik geliştirebileceklerini savunurlar. Böylece saldırgan milliyetçilikle mücadele etme fırsatı doğar.[29] Barber'in fikrince;

> *"hastalıklı yurtseverlik ancak sağlıklı yurtseverlikle, savaş çığırtkanlığı barışçıl anayasal inançla, yıkıcı milliyetçilik ise ancak liberal milliyetçilikle tedavi edile bilir".*[30]

Diğer milliyetçilik tipleri ise *Muhafazakâr Milliyetçilik, Yayılmacı Milliyetçilik* ve *Anti-Kolonyal Milliyetçilik* olarak tanımlanabilir.

Muhafazakâr Milliyetçilik, sanayi devrimi ile birlikte kentlere göç eden insanların, eski geleneklerini devam etmek ve şehir hayatındaki yalnızlıklarını gidermek amaçlı kendileri gibi gördükleri insanlarla kurdukları bağları sembolize etmektedir. Kendisini endüstriyel bir şehrin gecekondularına yakalanmış gören bir köylünün mülkünden yoksun kalması, kültürel geleneklerini devam etme arzusunda yaşaması, kendinden sonra gelecek nesillere aktarmak istemesi aslında masumca başlayan bir istektir ki sonradan politikacılar tarafından farklı şekillendirilmeye başlamıştır.[31] Bahsi geçen milliyetçilik tipi ulusal kimliği tehdit eden her türlü harici etkene karşı politika izlemektedir. *Muhafazakâr Milliyetçilik,* içe dönük ve ayrılıkçı özelliklerine sahip milliyetçiliktir.[32]

Yayılmacı Milliyetçilik, ortak dil veya kültürü bahane ederek küçük ulus devletleri ya da başka bir devletin bünyesindeki etnik azınlıkları tabi olduğu devlete karşı

---

[28] Edward Hallett Carr, *a.g.e.*, s. 32.
[29] Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar, Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul Bilgi Ünversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 88.
[30] Benjamin R. Barber, *For Love of Country Debating the Limites of Patriotism – Martha C. Nussbaum with Respondents,* Beacon Press, Boston, 1996, s. 30-37, (der.: Joshua Cohen, akt.: Umut Özkırımlı)
[31] Ernest Gellner, *Millet ve Milliyetçilik,* (Çeviren: Mariya Tyonkina), Moskova, 1989, s. 39.
[32] Andrew Heywood, *a.g.e.*, s. 158.

kışkırtma, bahsi geçen etniğin haklarını savunma perdesi altında yayılma politikası izleyen milliyetçilik tipidir.

Yayılmacı milliyetçilik tipinde mutlaka yaratılan ve yenilmesi gerek düşman mevcuttur. Ayrıca "ben" ve "öteki" kavramlarının bulunduğu bu milliyetçilik tipinde demokratik değerlerin hiçbir anlamı yoktur.[33]

Son olarak *Anti-Kolonyal Milliyetçilik,* basit görünümde olsa da zaman zaman çok karmaşık hal alabilen bir milliyetçilik tipidir. *Yayılmacı Milliyetçiliğe* karşı kullanılan bu milliyetçilik kimi zaman bir diğer rakip güç tarafından kullanılmaktadır. İki kutuplu sistemin diğer kanadını zayıflatmak amacı ile imparatorluk veya federe devlet bünyesindeki etnik grupların tabi olduğu devlete karşı başkaldırmasıyla sonuçlanmaktadır ki bu olaylar çoğu zaman etnik çatışmaları kaçınılmaz kılmaktadır.[34] Miroslav Hroch başkaldırma eylemini üç aşamaya ayırarak, üç çeşit vazife yüklenen insan gruplarının birleşmesi sonucuna bağlar. Bu üç vazifeden ilki, bilimle uğraşan aydınların üzerine düşmektedir. Bahsi geçen aydınlar baskı altındaki ulusun kültür, din, dil ve tarihine odaklanmaktır. İkinci siyasi görev, halkın içinde veya göz önünde bulunan seçkinlerin üzerine düşmektedir ki, bu görev milliyetçi fikirlerin halkın büyük çoğunluğuna yayılması, aktarılmasıdır. Üçüncü ve sonuncu görev, kitlelerin üzerine düşmektedir ki bu da kitlelerin milliyetçi harekete katılmasıyla sonuçlanır.[35]

Günümüzde Milliyetçilik farklı boyutlarda gözlenmektedir. Örneğin milliyetçilik etkisiyle kurulan bir dizi devlet, Avrupa Birliği çatısı altında birleşmek için mücadele etmektedir. Bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler, bağımsızlıklarının hemen ardından oy çokluğu ile bütün şartları kabul ederek Avrupa Birliği'ne ya da diğer ekonomik, askeri ve bölgesel birliklere dahil olmuşlardır.

Milliyetçiliğin bir diğer türü de aşırı milliyetçiliktir ki, bu yöntem öteki etnik grupların zorla ekonomik, din ve kültürel alanda bastırılması, asimile edilmesi, etnik temizlikle ya toplu olarak imha edilmesi ya da bulunduğu topraklardan zorla göç

---

[33] Andrew Heywood, *a.g.e.,* s. 160.
[34] Andrew Heywood, *a.g.e.,* s. 163-165.
[35] Miroslav Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, (Çeviren: Ayşe Özdemir), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 21-38.

ettirilmesidir. Aşırı milliyetçiler kendi haklarının ihlal edilmesini veya geçmişteki olayların intikamını almak adına başlattıkları eylemlerini kimi zaman sahte bilgiler ve tarihin yanlış yorumlanması üzerinden yürütürler. Aşırı milliyetçilere göre tarih boyu hep ezilmiş üyelerinin, yapılan tüm haksızlıkların bedelini ödetme sırası artık onlara gelmiştir.[36]

> *"Popüler ulusal kinler ilk defa bir politika aracı olarak kasıtlı biçimde alevlendirildi ve birçok çevre tarafından, yalnız düşman silahlı kuvvetlerini yenilgiye uğratmak için değil, ayrıca düşman ulusunun fertlerini cezalandırmak için de meşru bir savaş aracı sayılmaya başlandı. II. Dünya Savaşı'nda, silahlı güçler ile sivil nüfus arasındaki gerçek ya da yararlı bir ayrım, henüz savaşın başından itibaren kaybolmaya başladı. Her iki kesim de, aynı mücadelenin farklı görevleri için farklı cephelerinde seferber edilen kadın-erkek insan gücünün farklı biçimlenmeleriydiler."*[37]

1.2. Etnisite ve Etnik Çatışmalar

Etnisite ve Etnik çatışmalara Milliyetçilik kavramları kapsamında araştırılmaktadır ki, Milliyetçilikten bahsedilirken etnisite göz ardı edilemez konudur. Dolayısıyla, etnisite etnik çatışmalar konusunu da kendi kapsamına almaktadır. Çalışmanın bu bölümde etnisite üzerine araştırmalar yapılarak, etnik çatışmalar; çıkış sebepleri ve çözümüne dair yollar aranılacaktır.

1.2.1. Etnisite Üzerine

Etnik veya etnisite Yunan kökenli "ethnos"(millet) kelimesinden türemiştir. Etnisite, etnik gruplar, etnik birleşmeler günümüzde farklı şekillerde yorumlansa da,

[36] Ağayar Şükürov, *a.g.e.*, s. 147.
[37] Edward Hallett Carr, *a.g.e.*, s. 41.

yazar, araştırmacı ve düşünürlerin kullandığı ortak kanı, bahsi edilen kuramın insan gruplarını kategorileştiren bir kelime olduğudur. [38]

Milliyetçiliğin gelişmesiyle beraber gelişen etnisite kavramı da siyaset biliminde 19. ve 20. yüzyıllarda kullanılmaya başlamıştır. Günümüzde etnik grup sayısı devlet sayısından kat kat çok olmakla beraber, tarihten silinen veya unutulan etnik kimlik sayısı da fazladır. Gelişen dünya düzeni, göçler, globalleşme gibi sebeplerden dolayı ortaya yeni etnisite problemleri çıkması da muhtemeldir.[39]

"Etnik" sözcüğünün ilk kim tarafından kullanıldığı konusunda ortak görüş yoktur. Kimi kaynaklarda Amerikan yazarlar, kimi kaynaklarda da Rus yazarlar tarafından kullanıldığı iddia edilmektedir. 'Ethnos'anlayışı fikir dünyasında ilk kez Rus düşünür S.M. Şirokogorov tarafından, soy, kültür, gelenek, dil ve yaşam tarzı ortak olan insan grupları için tanımlanmıştır. Şirokogorov, 'Etnos' isimli çalışmasında, saldırganlık ve nüfus sayısını arttırmak içgüdüsünün tüm etnik gruplarda var olduğunu iddia etmektedir.[40]

"Etnisite ile milliyet kavramları arasındaki fark nedir?" sorusuna verilen cevaplardan en yaygın olanı: Milliyet'in, etnik grupların ulaştığı en son evre olduğudur. Bir diğer söylemde milliyet, kendi ulusal devletini kazanmıştır, etnik gruplar ise bir devletin bünyesinde yaşamakta olan insan gruplardır. Böylelikle de 'milliyet' kavramının daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve bünyesinde farklı etnik grupları barındırabileceği görülür. Farklı etnik gruplar arasındaki mevcut olan ve hatta günümüze kadar ilerleyen tarihi çatışmalar, ekonomik, ırksal, dini, bölgesel ve etnik açıdan yaşanan çatışmalardır.

Etnik kimlikler birden fazla grubun uzun yıllar aynı topraklar üzerinde birbiriyle ilişkiye girmeleri sonucu önem kazanmıştır. Herhangi bir şehirdeki nüfus yığılmasının, yerel düzeyi aşan ekonomik ilişkilerin ve bir devletin ya da imparatorluğun kuruluşunun, birbirinden ayrı, ama kendi içlerinde birer bütün olan toplulukları birbirleriyle veya devletle ilişkiye girmeye sürüklediği yerlerde

[38] Elif Başak Aksoy, *Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2013, s. 4.
[39] Şehla Nuruzade, *Etnik Çatışmalar*, Mütericim yayınları, Bakü, 2015, s. 12.
[40] Şahla Nuruzade, *a.g.e.*, s. 7.

gelişmiştir. Etnisite kavramının şekillenmesi, imparatorlukların etnik grupları 'dolaylı yönetim' aracı olarak görmesi sonucu gerçekleşmiştir. Merkezi otorite, her bir belli nüfus kategorisinden sorumlu aracı otoritelerle muhatap olurdu. Bu kategorilerin kendi iç örgütlenmeleri merkezin pek umurunda olmamıştır.[41]

Etnik gruplar karakteristik özelliklere (kültür, dil, toprak, din, psikolojik vs.) sahip olan birliklerdir. Bu özellikler etnik yapının objektif özelliklerini oluşturur. Ayrı-ayrı fertler yahut da insan grupları bu özelliklerden hiçbirine sahip olmasalar bile, kendilerini herhangi bir etnik grupla özdeşleştirebilirler. Bu özellikler de etnik yapının sübjektif özelliklerine ait bir durumdur. Diğer büyük sosyal birliklerden farklı olarak (toprak, eğitim, meslek, gelir seviyesi vs.) etnik gruplar daha sabittir. İnsan hayatı boyunca birçok kez mesleğini değiştirebilir, yaşadığı yeri ve gelir seviyesini değiştirebilir, oysa etnik karakteri onun hayatı boyunca devam eder.[42]

Etnik bilinç küçük yaşlardan itibaren benimsenir ve insan hayatının geri kalan kısmını etkiler. İnsanlar günlük hayatlarının etnik kökeni ve yapısı konularına dikkat etmeseler de, kendilerini incinmiş, bastırılmış veya hakkı ihlal edilmiş sandıkları zaman, kendilerine özgü etnik gruplara yaklaşırlar ve bilinçaltı bir destek, yardım ve korunma hissi taşırlar. Etnik bilincin millet bilincinden farkı, gözünü yaşama mekanı anlamında başka coğrafyalara dikmeyen, ekonomik ve kültürel taleplerini kendi coğrafyasında gören bir bilinç yapısını benimsemesidir. Etnik bilinçte aidiyet ve sorumluluk kapsamında görülen soydur.[43]

1.2.2. Etnik Çatışmalar

Etnik kökenli çatışmaların, milliyetçilik başlığı altında ele alınmasının sebebi, bunların zaman zaman aşırı milliyetçilik (radikal milliyetçilik veya şovenizm) sonucu ortaya çıkmasıdır. Milliyetçilik öncesi mevcut olan savaşlar klanlar veya

[41] Craig Calhoun, *Milliyetçilik,* (Çeviren: Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 56-58.
[42] Parvin Gulamoğlu Darabadi ve Ağalar Nerimanoğlu Abbasbeyli, *Konfliktologiya*, "BDU", Bakü 2006, s. 144.
[43] Milay Köktürk, *a.g.e.,* s. 23.

hükümdarlar arası savaşlar olarak nitelendirilirken, milliyetçilik sonrası yaşanan savaşların bir kısmı etnik savaşlar olarak adlandırılmaktadır. Etnik çatışmalar, etnik özellikleri sebebiyle çatışan grupları tanımlar. Modern dünyada bölgesel savaşların etnik sebeplerden çıkması veya böyle yorumlanması, bu savaşların kontrol altına alınmasının güçlüğü, etnik savaşların araştırılmasını zorunlu hale getirmiştir.[44]

20. yüzyılda Afrika'da, Asya'da, Orta Doğu ve SSCB ile eski Yugoslavya'da yaşanan olaylarda milyonlarca insan ya hayatını kaybetmiş, ya evinden, bölgesinden göç etmek zorunda kalmış ya da geri kalan hayatını etkileyecek türden yaralar almıştır. Bu durumu çıkılmaz hale sokan olaylardan biri de, 'büyük' devletlerin, jeopolitik menfaatlerini göz önünde bulundurarak kararlar almasıdır ki, bu da çatışmaların daha da şiddetlenmesi ya da uzun yıllar geçmesine rağmen, çözüme kavuşamamasına yol açmıştır.

20. yüzyılda dünyada üç etnik çatışma dalgası görülmüş ve bu dalgalar sonucunda ortaya yeni ulus devletler çıkmıştır. Birinci dalga Avusturya-Macaristan ile Osmanlı İmparatorlukları'nın dağılmasına yol açan Birinci Dünya Savaşı, ikinci dalga sömürgeci devletlerin iflası; üçüncü dalga ise sosyalist düzenin dağılması sonucu gerçekleşmiştir. Bazı araştırmacılar günümüz çatışmaların üçüncü dalganın etkisi halinde gerçekleştiğini ve bunun daha önceden yaşanacağının tahmin edildiği fikrini savunurlar. Günümüz siyasetçileri veya araştırmacıları, kendi devletleri olmayan halkların mevcut olduğunu, ne zaman ve hangi koşullarda 'dördüncü' dalgayı gerçekleştireceğini tahmin edememektedir.[45]

Etnik savaş sonucu her ne kadar yıkımlar olsa da, tarihsel süreç içerisinde değişiklikler de göstermektedir. Etnik savaşları doğuran ortak yerleşim alanlarının paylaştırılması mevzusu, 'halkların kendi kaderini tayin hakkı (self determination) ilkesine dayandırılmaya çalışılmaktadır. 'Self Determination' ilkesi; her ulusun kendi yaşamı ve geleceği ile ilgili kararların bizzat ulusun kendisi tarafından verilmesi anlamına gelmektedir. Ulus, kendi kararlarını kendi belirlerken dikkat edilmesi gereken konu mevcut devletin resmi sınırlarıdır ki, burada devlet sınırları ihlal

[44] Ağayar Şükürov, *a.g.e.,* s. 145.
[45] Adış Memmedov, *Etnik Çatışmalar ve Onların Çözüm Yolları*, 'Elm ve Tehsil', Bakü 2016, s. 40.

edilemez şeklinde yorumlanmaktadır. Bir diğer uyulması gereken kural ise bahsi geçen ulusun diğer ulusun temsilcileri ile birlikte karşılıklı anlaşmaya varmasıdır.[46]

Özünde ayrılıkçı ve bölücü nitelik taşıyan 'etnik' grup iddialarının bugünkü aşaması böylesi bir pozitif program ya da perspektiften yoksundur. Hakiki bir tarihsel projenin yokluğunda Giuseppe Mazzini'ye özgü etnik ve dilsel bakımdan homojen teritoryal milli devleti ('her millete bir devlet-her millete yalnızca bir devlet') yeniden yaratma denemelerine kalkışılması bile bunu kanıtlayan bir örnektir.[47]

Etnik köken farklılıklarından veya herhangi bir sebepten doğan çatışmalar, kültürel ve ekonomik kalkınma için hazırlanan zemin ve vatandaşların temel tüketim araçlarının da yok olmasını sonucunu ortaya çıkarır. Hatta eğitim ve sağlık gibi alanlarda ciddi sorunlar da ortaya çıkar. Ancak tüm bu yaşanan kargaşalar sonrası, kurulan yeni düzen sayesinde, savaşın bıraktığı hasarların dışında gelişmenin zorunlu olduğunu düşünen insanların gösterdikleri çaba ve gayret sonucu kısa bir zaman sonra büyük başarılar kazanılabilir.

Soğuk Savaş sonrası, SSCB ve Yugoslavya'nın çöküşü ardından yaşanan olaylar da etnik çatışmalar olarak adlandırılabilir. Soğuk Savaş sonrası patlak veren etnik çatışmaların sebeplerinden birisi, yeni oluşan devletlerin bağımsızlıklarının diğer devletler tarafından tanınmasında acele edilmesi ve sınırların doğru bir şekilde tanınmamasıdır. Bölgesel çatışmaların patlak verme sebeplerinde sıkça karşılaştığımız devlet sınırlarının çizimi ile etnik sınırların farklılık göstermesidir ki, bu sorunun çözümü için uluslararası hukukla belirlenen sınırların dokunulmazlığı ve toprak iddialarını reddetme ilkeleri mevcuttur. Ancak bu çatışmalar günümüz dünyasında halen varlığını devam ettirmektedir.

Psikolojik sebepler içerisinde belirtilmesi önem arz eden nokta her insanın belirli bir etnik kökene olan bağıdır. Bireyler gurur duyduğu bu hissin aşağılanması, sıkıştırılması ya da bastırılması halinde uzun sürecek olan bir etnik çatışmanın psikolojik zeminini oluşturmaktadır.

---

[46] Adış Memmedov, *a.g.e.* s. 47.
[47] Eric John Ernest Hobsbawm, *a.g.e.*, (Çeviren: Osman Akınhay), s. 200.

Etnik çatışmaların gerçekleşmesinin ana sebeplerinden biri, etnik grupların karşılıklı arazi iddialarıdır ki bu çatışmalar, devletlerarası, bölgeler arası ve yerel düzeyde yaşanabilir. Arazi iddiaları da birçok sebepten çıkabilir ki bunlardan birkaçı aşağıdaki gibi sıralanmaktadır: [48]

1. Milletlerin belirli bir bölgede yerleşen, geçmişe dayalı tarihi, kültürel, dini vs. eserlerinin varlığı,
2. Mevcut sınırların demokrasi usulüne zıt şekilde çizilmesi;
3. Geçmişteki göç ve sürgünler;
4. Sınırların zorbalıkla yani şiddet yolu ile değiştirilmesi;
5. Bir etnik grupla alakalı bölgenin, komşu devlete zorla birleştirilmesi.

Etnik çatışmaların toprak iddiaları yanında ekonomik sebepleri de vardır. Bunlar :

1. Maddi kaynaklara sahip olma ve bu kaynakların kullanımındaki eşitsizlik;

2. Merkezle (yönetici sınıf) aynı etnikten olanlarla, bağlı etnik arasındaki sınıf (zengin/fakir) ayrımı;

3. Mal ve hizmet faaliyetlerinin, bir etnik gruptan diğer etnik grubun tekeline geçmesidir. (bu sebep farklı açıdan bakıldığında politik sebepler kapsamına da girmektedir).[49]

Etnik çatışmaların sebeplerinden biri de, yaşam haklarının ayrı ayrı bölgelerde iktidar tarafından veya her hangi bir etnik grup tarafından farklı şekillendirilmesidir. Bu durum kimi araştırmalarda etnik gruplar arası eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır.

Devlet içi çatışmaların büyük bir kısmı etnik grupların statü uğrunda mücadelesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bir etnik grup siyasi iktidarda temsil olunmakla veya iktidara baskı yapmakla, menfaatlerini temin edebileceklerini düşünmektedir. Genelde etnik gruplar çıkış yolunu 'merkezden kopma' ve 'egemenlik' elde edilmesinde görmektedir. Hiç şüphesiz, böylesine bir egemenlik genelde tüm etnik grubun çıkarlarına hizmet etmemektedir. Araştırmalar gösteriyor ki bahsi edilen

[48] Parvin Gulamoğlu Darabadi ve Ağalar Nerimanoğlu Abbasbeyli, *a.g.e.*, s. 145.
[49] Parvin Gulamoğlu Darabadi ve Ağalar Nerimanoğlu Abbasbeyli, *a.g.e.*, s. 143.

egemenlik belirli bir grubun iktidarı ele geçirmesine daha çok fayda sağlamaktadır. Etnik grupların egemenlik uğrundaki mücadelesi ayrılıkçı fikirlerden oluşmaktadır.[50]

Mevcut durumu kendi lehine çevirmeye çalışan liderler, halkın büyük çoğunluğunu arkasına alarak kendi menfaatini halka kabul ettirmeyi başardığında çatışmaların başlaması kaçınılmaz hal alır. Var olan sınıfsal veya ekonomik duruma 'diğer' etnik grubun sebep olduğu görüşü savunulur ve 'ötekilere' karşı birleşme gereksinimi duyulur. Bu tür çatışmaların ortaya çıkış nedenlerinden biri de iktidar tarafından azınlıklara ana dilinde eğitim hakkının verilmemesi konusu olabilmektedir. Bu durumda, etnik gruplar ilgili makamlara başvuru yaptıktan sonra her hangi bir cevap alamadıkları takdirde iktidarla veya iktidarın temsil ettiği etnik grup mensuplarıyla çatışmaya girerek, ihlal edilen haklarını koruma adı altında toplanarak mücadele vermeye başlarlar. Mücadele sivil ve saldırgan olarak ayrılmaktadır. Sivil mücadeleye örnek olarak, halkın özgürce toplanmak ve fikir bildirme haklarını kullanması, protesto ve boykot yolunun izlenmesidir. Saldırgan mücadelenin en yıkıcı örneği terör veya gerilla harekâtıdır. Aslında terim olarak birbirine yakın olan 'terör' ve 'gerilla' harekâtı, yorumu yapan devletlerin veya sivil toplum kuruluşlarının, olaya yaklaşımını, ele alma tarzını açıklar, mesela Rusya Federasyonu'na karşı silahlı eyleme başvuran bir grup Çeçen, Rusya tarafından terörist olarak adlandırılsa da, bazı Müslüman ülkeler tarafından 'mücahit' veya gerilla olarak tanımlanmaktadır. Gerilla harekâtı kimi zaman askeri birlikleri hedef alsa da, terör eylemleri sivil halkı da kapsamaktadır.[51]

Terör eylemi hangi amaç uğruna işleniyorsa işlensin, hiç bir şekilde haklı değildir ve haklı gösterilemezler. Terör eylemlerinin hedefi devletlerin veya uluslararası örgütlerin kararlarının değiştirilmesi veya karar alma politikasına baskı yapılmasıdır. Bu yüzden etnik çatışmaların en yıkıcı hali terör eylemleridir ki, dünya devletleri terörle mücadelede birleşme ve ortak hareket etme kararları vermişlerdir.

Etnik çatışmalar beklenmedik bir anda başlamaz, kökleri derinlere dayanır ve çatışma yaşanmadan önce uzun süre zarfında gelişim gösterir. Araştırmacı yazar

[50] Adış Memmedov, *a.g.e.*, s. 25.
[51] Adış Memmedov, *a.g.e.*, s. 51.

Petro Nikolaevich Shikhirev "Modern Sosyal Psikoloji" eserinde etnik çatışmaların çoğunda gözlemlenen aşamaların dört evreden oluştuğu fikrini iddia etmektedir.[52]

Dört evreden ilki 'Romantik' evredir ki, gruplar kazanacakları zaferi düşünmekte ve karşı grubu etkisiz hale getireceğine inanırlar. İkinci evre 'realist' evredir. Bu evrede karşı tarafın etkisiz hale getirilmesinin kolay olmayacağı anlaşılır ve ilk evrede düşünülen 'kesin' zaferin gerçekleşeceği fikri sorgulanmaya başlar. Üçüncü evre 'çıkmaza girmek' aşaması olarak tanımlanır. Bu aşama karşı tarafın etkisiz hale getirilmesinin artık imkânsız gibi görülmeye başlanmasıdır. Çatışmanın son aşaması (silahlı mücadeleden konuşmalara geçiş) 'hayal kırıklığı' yani, zafer kazanma niyetleriyle girilen çatışmanın her iki tarafı da yıprattığı ve sonuca ulaşmanın imkânsızlığını kabul edilmesi aşamasıdır. Artık taraflar konuşmalara başlayabilir ve ortak çözüm bulma yoluna girebilirler.[53]

Etnik çatışmaların çözüm süreci karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte, her çatışmanın çözümü de farklı şekillenebilir. Geleneksel çözüm stratejileri ya çatışan grupların arasında, ya da üçüncü tarafın müdahalesi ile gerçekleşebilir. Çözüm önerilerinden en etkili yöntem, durumun araştırılması ve erken teşhis yöntemidir. Erken teşhis yöntemi, çatışmayı yıkıcı sonuçlara erişmeden önlenmesine ve daha kolay bir şekilde orta yolun bulunmasına yardımcı olur. Çatışma büyüdükçe, her geçen gün daha da şiddetlenen çatışmalarda taraflar gelinmiş olunan noktaya kadar verdikleri kayıplar nedeniyle kimi zaman orta yolu bulamaz ya da bunun için geç kalmış olurlar. Hatta grup üyeleri vermiş oldukları kayıp nedeniyle çözüme gitmekten kaçınabilirler.[54]

Çözüm için bir diğer örnek, ekonomik bağlamda düşünülebilir. Bahsi geçen yöntem iki türlü şekillenir ki, ilki ekonomik ambargolar veya yaptırımlardır. İkincisi ve en etkili olduğunu düşünüleni ise, ekonomik işbirliğine gidilmesidir. Ekonomik işbirliği, her iki tarafın da karşılıklı çıkar sağlayabileceği, ortak pazarların veya ticari

[52] Petro Nikolaevich Shikhirev'den aktaran Adış Memmedov, *a.g.e.,* s. 65.
[53] Adış Memmedov, *a.g.e.,* s. 67.
[54] Adış Memmedov, *a.g.e.,* s. 73.

bölgelerin geliştirilebileceği, böylece her iki etnik grubun refah düzeyinin yükselmesi anlamına gelmesidir.[55]

Geçmişe baktığımız zaman, tarih boyu savaşan Avrupa devletleri, özellikle de uzun süren Alman-Fransız savaşları, çağımızda yerini barışçıl düzene ve ekonomik işbirliğine bırakmıştır. Uzun yıllar kozlarını paylaşamayan Almanya ve Fransa, AB çatısı altında birleşmişlerdir.

Modern dünyada savaşları önlemek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler (BM) Barış Gücü, çatışma yaşanan bölgelerde sivil halkı korumak, yapılan anlaşmaların teminatı olarak bölgede istikrarı sağlamak ve bu gibi görevlerle donatılmıştır. BM Barış Gücü, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Somali, Ruanda ve Bosna-Hersek'te uğradığı başarısızlık sonrası, uluslararası arenada konumu sarsılmıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarda etnik çatışmaları önlemek amacıyla geliştirilen bir düşünce olarak çok kültürlülük terimini kabullenilmeye başlanmıştır. Bu düşünce dünya üzerinde bulunan kültürel farklılıkların korunması ve geliştirilmesini amaçlarken aynı zamanda grupların etnik ve kültürel haklarını hem tanımakta hem de hoşgörüyle karşılamaktadır.

Çok kültürlü toplum düşünceleri ilk defa Kanada'da 1960 ve 1970'li yıllarda Fransızca konuşan Kanadalılarla, İngilizce konuşan Kanadalılar arasında yaşanan etnik sorunlar yaşandığı zaman (Quebec olayları) ortaya çıkmıştır. 1971 yılında Pierre Trudeau hükümeti 'Bir millet, iki dil, çok halklar ve kültürler' sloganı çok kültürlülük politikasını ileri sürmüştür. Burada temel amaç her türlü ayrımcılığı önlemektir.[56]

Genelde etnik çatışmaların yaşandığı hemen hemen her bölgede ortaya çıkan acı bilanço can kaybı, göçler ve yıkımlar gibi kaçınılamaz ve arzu edilemez durumlardır. Küreselleşme ile gelen farklı kültürlerin iç içe geçişleri de etnik çatışmalarla beraber, kültürel çatışmaları doğurmuştur. Etnik çatışmaların devlet dahili veya iki devletin çatışması durumlarında, dış müdahalelerin tarafsız yaklaşımı beklense de, genelde

---

[55] Şehla Nuruzade, *a.g.e.*, s. 71.

[56] Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi,* Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 39-64.

dış müdahaleler de kültür, inanç veya diğer yakınlık seviyelerine bağlı olarak belirlenir.

Bu duruma örnek olarak Yugoslavya Sorunu gösterilebilir. Bu bölgede çatışma yaşandığında, Ruslar Sırplara, Arap Devletler ve Türkiye Cumhuriyeti Bosna Hersek'teki Müslümanlara diplomatik destekte bulunmuşlardır. Azerbaycan'a Karabağ Sorununda ortak dili ve dini değerleri olan Türkiye ve diğer İslam devletleri diplomatik destek vermiş, Rusya ve bazı Batılı Devletler de, Ermenistan'a diplomatik ve askeri destekte bulunmuşlardır.

Etnik çatışmaların durdurulmasında her iki tarafın da ortak görüşü sağlanmalı, görüşmeler politikacılar, uzmanlar, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları eşliğinde gerçekleşmelidir. Kabul edilen şartlar tek taraflı dayatma usulüyle değil, karşı tarafın rızasıyla sağlanmalıdır. Çatışan iki veya daha çok etnik grup arasında anlaşmaya varılan ilkeler yerel halkla paylaşılmalı ve halkın onayı alınmalıdır.

1.3. Balkan Milliyetçiliği

Balkan milliyetçi akımları, Fransız İhtilali fikirlerinin, Rus panslavizminin ve slavistik çalışmalarının, yerel burjuvazinin gelişmesinin ve yerleşik dil ile kilise geleneklerinin ortak etkisinin bir sonucudur. Ulusal uyanışın ve kültürel milliyetçiliğin öncüsü, kilise ve 18. yüzyıldan zenginleşen tüccar olmuştur.[57]

Balkanlar'da Slavlar arasında 19. yüzyılda görülen ulusal hareketlerin bir başka boyutu, konunun sadece Avrupa kökenli ulusalcılığa bağlanamayacağını da ortaya koymaktadır. Daha 16. yüzyılda Balkan Slavları arasında Slav birliği düşüncesi olduğu bilinmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde Balkanlarda Slavları destekleyen çizgisi de 19. yüzyılda yaşanan ulusçuluğu etkilemiştir.[58] İngiltere ve Fransa da, Balkanlarda yükselen milliyetçilik

[57] Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2000, s. 117-119.
[58] Meltem Begüm Saatçi, *a.g.m.*, s. 13-28.

düşüncesi ile halkın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı, ayaklanacağını düşündüklerinden bu fikirleri benimsemişlerdir.

Osmanlı toplumu Müslümanlar ve Gayrimüslimler olmak üzere iki ana sınıftan oluşmaktaydı. Bu yapı içerisinde çeşitli din, mezhep ve ırklara mensup topluluklar vardı. Bireylerin toplumdaki statüsünü belirleyen ana unsur dindi.[59] Osmanlıların, Balkanlar'da uyguladığı *millet sistemi* halkların kültürel değerlerinin, milli bilincinin unutulmamasına, dolayısıyla da yerel halkların kültürlerinin devam etmesini sağlamaktaydı.[60]

Millet sistemi nedeniyle Osmanlı'nın Balkanlar'daki milliyetçiliğe sağladığı katkılar olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu diğer devletler karşısında izlediği denge politikasını, ulusal istekleri olan Balkan halkları üzerinde de aynı mantıkla bir denge politikası olarak geliştirmiştir ki, güçlenen Yunan milliyetçiliği[61] karşısında Bulgar Ulusal Kilisesi Eksarhane'nin kurulmasına onay vermesi Osmanlı'nın, Balkan milliyetçilikleri karşısında uyguladığı denge politikalarının açık örneklerinden birisi olmuştur.[62]

Balkanlarda gelişmekte olan milliyetçilik fikirleri, her ne kadar Fransız ihtilalinden etkilenmişse de, yapı olarak farklı gelişmiştir. Farklı gelişimin sebeplerinden en önemlisi ekonomik ve kültürel yapılanmalardır. Avrupa'da gözlemlenen sanayi devrimine bağlı değişiklikler, kent nüfusundaki artış, işçi birliklerinin kurulması ve büyümesi, zorunlu eğitim gibi pek çok gelişmenin Balkanlarda gerçekleşmemesi de Balkanlar'daki milliyetçilik düşüncesinin farklı şekillenmesinde etkili olmuştur. Batı Avrupa'da gözlemlenen gelişmelerin Balkanlar'da var olmaması, Balkanlar'ın Osmanlı yönetiminde olması ve Osmanlı ekonomik yapılanmasının Batı Avrupa'dakinden farklı biçimde gelişmesi de diğer önemli nedenlerdir.

---

[59] Mucize Ünlü, *Kosova Vilayeti (1877-1912),* Gece Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 84.
[60] Meltem Begüm Saatçi, *a.g.m.,* s. 21.
[61] Balkanlar'da milliyetçilik dalgasına ilk hareketi veren ulus Yunanlılardır. Yunanlılar, Osmanlı İmparatorluğu içinde özel bir yere sahiplerdi. 18. Yüzyıldan itibaren, Karadeniz ve Doğu Akdeniz ticaretine egemendiler. Ayrıca güçlü kiliseleriyle bütün ortodoks halkların hakimi durumundaydı. Suavi Aydın, *a.g.e.,* s. 118.
[62] Meltem Begüm Saatçi, *a.g.m.,* s. 22.

Fransa ve Almanya'da gelişen milliyetçilik ortak nedenlere, ekonomik-siyasal çıkarlara ve bölgesel ilişkilere dayanırken, Balkanlar'da ekonomik ilişkilerin gelişememiş olması ve burjuva sınıfının yeterli düzeyde gelişememesi nedenleriyle, sırf etnik yapı temel alınarak gelişmekte idi. Etnik köken üzerine vurgu yapılması hem dönem için hem de sonraki aşamalar için şiddet olaylarının kaçınılmazlığının işaretlerindendi.

Milliyetçiliğin çıkış noktası sayılan Batı Avrupa'da milliyetçiliğin amacı, iktidarın halka geçmesini, monarşilerin yıkılmasını ve egemenliğin koşulsuz şartsız halka iade edilmesini, yeni kurulacak olan devletin anayasal temeller üzerinde kurulmasını, eşitlikçi yapıya sahip olmasını, dinsel sınıfının yetkilerinin kısıtlanmasını hedefliyordu. Batı Avrupa'da bahsi geçen akım burjuva sınıfı liderliğinde başlatılmıştır. Balkanlar'daki burjuva sınıfı ise bu akımı başlatabilecek seviyede gelişmemiştir.

Fransız İhtilalinin getirmiş olduğu ulusçuluk hareketlerinin Balkanlar'da yaşayan Slavlar üzerinde yarattığı etki nedeniyle, özellikle Avusturya–Macaristan İmparatorluğu egemenliğinde yaşayan Slavlar arasında bu egemenliğe tepki niteliğinde gelişen 'Panslavizm' ilk defa 1826'da Slovak yazar Jan Herkel tarafından ortaya atılmış ve Slovenler, Bulgarlar, Hırvatlar, Sırplar ve Karadağlılar arasında 1830 ve 1848 devrimlerinin de etkisiyle hızla yayılmıştır.[63] Balkanlar'da dini ve etnik sebeplerden yaşanan ilk çatışmalar 1804'te ilk Sırp hanedanın kurucusu Kara Yorgi liderliğinde ve 1815 yılında ikinci hanedanın kurucusu Miloş Obrenoviç liderliğindeki ayaklanmalar olmuştur.[64]

Yaygınlaşan milliyetçilik fikirleri her geçen gün şiddetlenmekte, Osmanlı İmparatorluğu ise her geçen gün vermiş olduğu savaşlar nedeniyle zayıflamaktaydı. Netice olarak 1828 Edirne Antlaşması'yla bağımsızlık kazanan Yunanistan'ın ardından, 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla Sırbistan

---

[63] Nesrin Kenar, *Yugoslavya – Bir dönemin Perde Arkası*, Palme Yayınları, Ankara 2005, s. 27.

[64] Selim Aslantaş, *Sırp Knezliği'nde İktidar Mücadelesi:"1838 Türk Anayasası'nın (Turski Ustav) İlânı", Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2013, s. 4.

Knezliği'nin bağımsızlığı resmen tanınmıştır.[65] Zamanla diğer Balkan devletleri de önce özerklik sonra da bağımsızlık ilan ederek kendi ulus devletlerini kurmuşlardır.

Ancak sorun Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmakla bitmemiş, Balkanlardaki milliyetçilik hareketi Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'na karşı olmakla beraber, her Slav halkının hedeflediği bağımsız devlet sınırı bir diğerinin sınır hedefiyle çatışmıştır.

19. yüzyıl Balkan ulusal hareketleri bir yanıyla Osmanlı İmparatorluğu'na karşı verilen birer mücadele iken bir yanıyla hatta kimi koşullarda bundan daha da şiddetli bir şekilde birbirlerine karşı verilmiş mücadeleydi. Çünkü yüzlerce yıl Osmanlı idaresinde yaşayanlar artık kültürel farklılıklarının birbirlerine karşı da siyasi kimlik olarak tanınması mücadelesini veriyorlardı.[66]

Milliyetçilik hareketinin geliştiği dönemde Balkanlar'da mevcut devlet sınırları ile yükselen milliyetçiliğin sınırları örtüşmemiştir. Balkanlar'daki halkların milliyetçilik söylemlerinde, mevcut sınırların ötesinde de kendilerinden olan insanların yaşadığını zamanla "yabancı" yönetimin geçmişte kendilerine ait olan bu toprakları ellerinden aldıkları fikirleri yaygınlaşmıştır. Bu doğrultuda ayrı ayrı halkların "Büyük" devletlerini kurma hedefleri ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen "Büyük" devlet kurma isteğini benimseyen Sırplar, Yugoslavya (Güney Slavlar Ülkesi) fikrini ortaya atmış ve bu fikrin etrafında birleşme ve zamanla daha da genişleme planları yapmışlardır.[67]

Yugoslavya çatısı altında birleşme fikrini savunan Sırbistan, I. Dünya Savaşı'na katılırken Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda olan Slav halklarını da kendilerine birleştirmeyi ummuşlardır. Yugoslavya fikrine ilk başlarda olumlu bakmayan İtilaf devletleri, Avusturya-Macaristan'ın yenilgisi ve parçalanması üzerine Rusya'nın da savaştan çekilmesi ve sosyalist devrimine karşı Yugoslavya fikrine olumlu yanaşmışlardır. Yugoslavya Krallığı'nı ilan eden Sırpların asıl hedefi "Büyük Sırbistan" projelerini hayata geçirmekte saklıdır. Hal böyleyken diğer

---

[65] Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878),* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 324-325.
[66] Meltem Begüm Saatçi, *a.g.m.*, s. 19-21.
[67] Meltem Begüm Saatçi, *a.g.m.*, s. 23.

devletler itiraz etmektedir. Ancak Bulgaristan'dan destek alan IMRO[68] Makedonya'da şiddetlenmiş, İtalya'da kurulan "Ustaşa" terörist örgütü de Hırvatistan'ın bağımsızlığını savunmuştur. "Ustaşa"ya mensup bir Makedonyalı tarafından öldürülen Kral Aleksandr'ın yerine 12 yaşındaki oğlu II. Peter geçmiştir ve Kralın vekilliğini kuzeni Prens Paul üstlenmiştir.[69] Bu yönetim biçimi Sırp Radikal Partisi tarafından engellenmeye çalışılmış ancak yaklaşan Alman tehlikesi nedeniyle Kral, Hırvatistan ve Slovenya ile anlaşmaya varmıştır.

Josip Broz Tito, 1937 yılında Yugoslav Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir. II. Dünya Savaşı zamanı Alman baskısı karşısında direnemeyen Yugoslavya, mihver devletlerine katılmış, ardından bir askeri darbe sonucu kralın ülkeden kaçması üzerine Yugoslavya, Alman ordusu tarafından işgal edilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Balkanlar Hitler ve Stalin'in baskısı altında kalmıştır. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın etkilerini henüz atlatamayan Balkanlar, Fransızların ulus-devlet modeline uyma aşamasını da tamamlayamamıştır.[70]

II. Dünya Savaşı zamanı Balkanlarda, özellikle de Yugoslavya'da muhalifler faaliyetlerini büyütmüşlerdi. Tüm partizanları birleştiren birlikler yaratılmış ve birçok siyasi faaliyette olan aydınlar da bu birliklere katılmıştır. Muhalifler denetledikleri köylerde silah toplamaya başlamışlar ve silah üreten atölyeler kurmuşlardır. Belgrat'ta hemşirelik kursları açılmış, kurstan mezun olanlar dağlara çekilerek partizanlara katılmışlardır. Muhaliflerin yüzde on beş kadarı kadınlardan oluşmuştur ki toplam kadın erkek sayısının yüzde yetmişi de gençlerden oluşmuştur.[71]

---

[68] Tam adı "International Macedonian Revolutionary Organization" (İç Makedon Devrimci Örgütü) olan örgüt 1893 yılında Selanik Kongresi sonrası Bulgar milliyetçiler tarafından kurulmuştur. "Jön Türkler" adı altında gizlenen örgüt 23 Kasım 1909'da İstanbul'un işgal edilmesiyle başlanan istilada da önemli role sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osmanlı'nın Gizlenen İşgali, https://www.dr.com.tr/ekitap/1909-osmanl-nn-gizlenen-sgali (13.04.2019).

[69] Meltem Begüm Saatçi, *a.g.m.*, s. 16.

[70] İbrahim Sarı, *Kosova'nın Bağımsızlığının Uluslararası Sistem Bağlamında Değerlendirilmesi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 2010, s. 58. ve Nesrin Kenar, *Yugoslavya – Bir dönemin Perde Arkası*, Palme Yayınları, Ankara 2005.

[71] Ovadi Saviç, *"Yugoslavya Od İçinde*, "Azerbaycan", Bakü, 1942, s. 11.

1929 Ekonomik Krizinden etkilenen Balkanlar'a SSCB tarafından komünizm, Almanya tarafından da milliyetçilik düşünceleri yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Almanların savaşı kaybetmesi ve Tito'nun savaş zamanı 'ün' kazanmasıyla da Sovyet modeline uygun bir federal devlet kurulmuştur. Savaş zamanı partizan hareketinde liderlik görevini üstlenen Tito, 1945 Kasım'ında oylamayla Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin başına geçmiştir.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (SFRY)'ni oluşturan cumhuriyetlerden Slovenya dışındaki cumhuriyetlerin hiçbiri homojen bir yapıya sahip değildi. Böylece, hem Yugoslavya Krallığı'nın düştüğü milliyetçilik tuzağından kaçınılmakta, hem de herhangi bir etnik gruba dahil olmayan Komünistlerin desteği kazanılmaktaydı.

Soğuk Savaş'ın devam ettiği yıllarda SSCB tarafından yeterince desteklenmeyen SFRY kendi politikalarıyla SSCB etkisini ortadan kaldırmıştır. SSCB'nin uydusu olmak istemeyen Tito, devlet politikalarında önemli adımlar atmıştır.

1945 yılında, SSCB ile Yugoslavya arasında dostluk anlaşması sağlanmış olsa da kısa süre sonra Yugoslavya ile SSCB arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Bozulmanın sebebi Josef Broz Tito'nun kişisel nüfuzunun son derece yükselmesi ve hatta Bulgaristan ve Arnavutluk Cumhuriyetleri'ni de kapsayan büyük bir Balkan Birliği yaratma düşüncesidir. Yunanistan'ın sözde saldırısını def etme bahanesiyle Arnavutluk'a ordu gönderen Tito, Bulgaristan'la da birlik hakkında anlaşma taslağı hazırlamıştır. Stalin'in tepkisiyle karşılaşan Tito, 1947 yılında kurulan Sosyalist Ülkelerin Bilgi Bürosu'nun Yugoslavya yöneticilerini 'bir düzine katil yığını' olarak aşağılaması ve 'sovyet modelini' benimsememesini kınaması üzerine bahsi geçen Birlik'ten çıkmış, 1949 yılındaki Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ne de katılmamıştır.[72]

SFRY'nin baskıcı politikaları ve milliyetçi düşünceleri bastırma çabaları etnik çatışmaları da bir süreliğine önlemiştir. Ara ara gözlemlenen milliyetçi söylemler ülke genelinde yayılmadan bastırılmış veya uzlaşmaya gidilmiştir.

---

[72] Semaye Mustafayeva, *Avrupa və Amerika Ülkelerinin En yeni Tarihi II. Bölüm 1945-2007 arası*, Bakü, 2011, s. 301-302.

Balkan devletlerinde ikinci kez aşırı milliyetçi düşünceler 1980 ve 1990'lı yıllarda sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinde yükselişe geçmiş ve yaygınlaşmıştır. Tito'nun ölümü, Soğuk Savaş'ın bitimi, işsizlik oranının yükselişi, cumhuriyetler arası gelir dağılımındaki farklılıklar ve bunun gibi birçok neden politikacıların milliyetçi çıkışları, birilerini suçlama istemleri cumhuriyetlerde yaşayan etnik grupları milliyetçilik söylemleri etkisi altına almıştır.[73]

Yugoslavya adı altında çok uluslu bir yapıya sahip devlet modeli oluşturulmak istense de, Balkanlar'da milliyetçiliğin kendi iç yapısındaki yükselişinin önüne geçilememiştir. Ayrıca Tito Dönemi Yugoslavya'sının yönetim şekli ve belirli bir ulusun etkinliğini kırmak için uygulanan politikaları, beraberinde hızla artan derin bir Sırp milliyetçiliğini de doğurmuştur. Bu duruma ilaveten devleti oluşturan milletlerin birbirlerine duydukları güvensizlik de, Yugoslavya'nın Tito sonrasında bir krize doğru yuvarlanmasının en önemli sebepleri olmuştur.[74]

Sırpların artan milliyetçilik politikaları ve Yugoslavya'yı 'Büyük Sırp' devleti haline getirme istekleri diğer etnik gruplar ve cumhuriyetlerdeki milliyetçilik duygularını da körüklemiştir. Aşırı milliyetçiliği savunan kesimler 1980'li yıllarda komünizm karşıtı tarafta yer almışlardır. Komünizm, din ve etnik grup ayrımına karşı sert politikalar izlemiştir ve bu durum aşırı milliyetçilerin de tepkilerine neden olmuştur. Böylece Balkanlar tekrar milliyetçi söylemlerin yoğunlaştığı, dolayısıyla etnik çatışmaların yaşandığı coğrafya haline gelmiştir. Ulusların kendi kaderini belirlemek istemesi ayrılma yönünde bir durumu ortaya çıkarmıştır. Avusturya-Macaristan'ı parçalayan ve Yugoslavya ile Çekoslovakya'nın yaratılmasını isteyen hareketin, Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın parçalanması sonucunu beraberinde getirmiştir.[75]

---

[73] Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 109-134.
[74] Selçuk Ural, "Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5(1). 161-162.
[75] Edward Hallett Carr, *a.g.e.*, s. 38

1.4. Kafkas Milliyetçiliği ve Tarihsel Süreç İçerisinde Gelişimi

Azerbaycan ve Ermenistan ilişkileri ile Karabağ Sorunu'nu daha iyi anlamak için Kafkas Milliyetçiliği ve özellikleri üzerinde de durmak gereklidir. Bu ara başlıkta Kafkasya hakkında kısa bilgi ve Kafkas milliyetçiliği ile tarihsel gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir.

Kafkasya'da altmıştan fazla etnik grup bulunmaktadır, bu etnik grupların büyük çoğunluğu farklı devletlerin veya özerk cumhuriyetlerin sınırlarına dahildir. Kafkaslar'da tek bir millet olmadığından Kafkas milliyetçiliği denildiğinde her milletin (etnik grubun) kendi etnik yapısı, dini aynı zamanda dili ve kültürü temel alınarak ayrı ayrı milliyetçilik yaklaşımları olarak değerlendirilmektedir. 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başlarında Kafkas devletleri dağınık, sömürgeye ve işgale müsait bir yapıya sahiplerdi. 1801 yılında Doğu Gürcistan, Rusya Çarlığı ile birleştirilmiş, böylece Kafkasların fetih süreci bir anlamda başlamıştır. Uzun süren savaşların sonucu olarak Kafkasya, Çarlık Rusya'sı tarafından işgal edilmiştir. Kafkaslar 19. yüzyılda Çarlık Rusya tarafından işgal edilince birçok Müslüman Kafkasyalı kendi vatanını terk etmek zorunda kalmış ve Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmışlardır.[76]

Kafkasya'yı terk etmeyen etnik gruplar ise Rus yönetimi içerisinde kendi varlığını sürdürmeye çalışmışlardır. O zamanki göç sebepleri tabii ki yalnızca etnik farklılıktan dolaylı olmamış, dini farklılıklara da dayanmıştır. 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik akımları 100 yıl kadar sonra Kafkasya'ya da gelmiştir. Kafkas halklarında ortak bir milliyetçilik düşüncesi 19. yüzyılda yoktu. İlerleyen zamanlarda bile ortak düşman olan Rus Çarlığı'na karşı birleşememişlerdir. Nitekim 19. yy sonlarına doğru Çarlık Kafkas topraklarını kısım kısım işgale başlamıştır.

Kafkasya'da milliyetçilik 20. yüzılda da başlamıştır. 20. yüzyıl başlarında değişen şartlarla (sanayileşme, eğitimin yaygınlaşması, basın ve diğer yazılı kaynaklara erişimin artması) birlikte, Kafkasya coğrafyasında da aydınların çoğalarak birleşmesi

[76] Feodor Feodoroviç Tornau, *Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları,* (Çeviren: Keriman Vurdem), Kafkas Derneği Yayınları, Ankara, 1999, s. 42.

ve milli devlet düşüncesinin savunulduğu görülür. Kafkaslar'da aydınların ortaya çıkmasında, sanayileşmenin yanı sıra Rus Çarlığı'nın da etkisi vardır. Rusların bölgede yönetimi ele geçirmesinden sonra yerel soyluları göz ardı etmesi halkı birleşmeye, düşünmeye ve kendi haklarını dile getirmeye itmiştir. Yerel halkın direnişiyle karşılaşan Vali Michael Vornotsov çözüm için, Müslüman ve Hıristiyan yerel yöneticileri de yönetime ortak yapmış, böylece Güney Kafkasya bölgesindeki yönetici sınıfa karşı başlatılan ilk milliyetçilik ayaklanması olay başlamadan çözüme kavuşturulmuştur.[77]

Azerbaycan'da ve diğer Güney Kafkas ülkelerinde aydınlanmanın en önemli nedeni sanayileşme özellikle de petrol endüstrisi olmuştur. Azerbaycan petrol endüstrisi 1905 Ermeni-Azerbaycanlı çatışmasına kadar büyük çoğunlukla Ermeniler'in elindeydi. İkinci sırada gelen Azerbaycanlı'ları yabancı yatırımcılar takip etmiştir. 1905-1906 Savaşı öncesine kadar Azerbaycan'da milliyetçilik yerel seviyedeyken, 1906 sonrası Azerbaycanlı aydınlar Rus ve Ermeni saldırılarına karşı, tek başına karşı koyamayacaklarını anlamışlar ve milli düşüncelerini yerellikten çıkarmışlardır.[78]

Azerbaycanlı aydınların bilinç sahibi olmasında, halkın eğitim kalitesinin yükselmesinde Hacı Zeynalabdin Tağıyev gibi petrol milyarderlerinin de etkisi vardır. Kafkasya'nın Müslüman aydınları genellikle İstanbul'da eğitim alarak, Türk-İslam fikirleriyle beraber, sosyalist fikirleri de benimsemişlerdir. Her iki fikri benimseyen Azerbaycanlı aydınlar İran monarşisi ile Şii din adamlarından oluşan düzene ve Rus Çarlığı'nın emperyalizmine karşı birlikte hareket etmişlerdir.[79]

I. Dünya Savaşı zamanı Kafkasya'da, Rusya ve Osmanlı yerli halkları kendi tarafına çekme politikaları izlemişlerdir. Gürcüler Almanya'yla pazarlık yapmakta,

---

[77] Erik Zürcher *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları*, *20. yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek*. (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 61.
[78] Rafik Gurbanov, *a.g.e.*, s. 48.
[79] Rafik Gurbanov, *a.g.e.*, s. 83.

Ermeniler Rusya tarafına meyletmekte, Azerbaycanlılar da Osmanlı'da gelişen Turancılık fikrini benimsemektedirler.[80]

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarından beklediğini alamamıştır. Araplar İngilizlerle, Ermeniler de Ruslarla işbirliği içine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, topraklarında farklı etnik gruplar tarafından kendisine karşı gelişen milliyetçilik akımlarının da etkisiyle, Türk kimliğine dikkat çekerek, Türkçülük politikaları üzerinden, mevcut Türk halkını kendi tarafına çekme fikrinin üzerinde düşünülmesi gereken bir siyasi yol olduğunu hissetmiştir.[81]

'Turan' sözü Farsça bir kelime olup, İranlıların İran'ın kuzeyine verdikleri isimdir. İlk defa Macar bilim insanları tarafından öne sürülen 'Turancılık' ile siyasi anlamda tüm Türk kökenli halkların Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde yaşama ve siyasi birlik kurması hedeflenmiştir.[82] Turan Türk nüfusunun mevcut olduğu, Türkçe'nin konuşulduğu ülkeleri kapsamaktadır.[83] 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Çarlık rejiminin dağılmasını fırsata çeviren Güney Kafkas halkları Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan 10 Şubat 1918'de Trans Kafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti (TKDFC')nin bağımsızlığını ilan etmiştir. TKDFC resmi olarak 22 Nisan 1918 yılında Osmanlı ile ateşkes antlaşması imzaladıktan sora bağımsızlık kazanmıştır. 26 Mayıs 1918'de Gürcistan, 28 Mayıs 1918'de ise Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir.[84]

Bağımsızlıklarının hemen ardından ulus devlet altyapısı oluşturan Güney Kafkas devletleri, 1920 yılında Sovyet Rusya Federasyonu egemenliği altında birleşmiştir. İki senelik bağımsızlık Güney Kafkas ülkelerini, Orta Asya ülkelerinden farklı biçimde şekillendirmiştir. 70 yıl sürecek olan SSCB yönetimi Kafkasya'da tekrardan milli duyguların bastırılmasına sebep olmuştur. Moskova yönetimi, Sovyet halkı

[80] Vasif Gafarov, *Türkiye Rusya İlişkilerinde Azerbaycan Meselesi*, Azerneşr, Bakü, 2011, s. 30.
[81] Vasif Gafarov, *a.g.e.,* s. 37-43.
[82] Vasif Gafarov, *a.g.e.,* s. 32.
[83] "Vatan ne Türkiye'dir Türkler için ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan!..." Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak,* (Hazırlayan: Mustafa Özsarı), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 64.
[84] Giyas Şükürov ve Vasif Gafarov, *Azerbaycan Cumhuriyeti Osmanlı Basınında 1918-1920,* TEAS PRESS, İstanbul 2018, s. 33-39.

oluşturma amacını gerçekleştirmek için "dil"i bir araç olarak kullanmış, böylelikle bölge halklarının tarihsel kimliklerinin oluşmasını engellemeye çalışmıştır.[85] Rusça büyük şehirlerde, sanayinin, devlet makamlarının, yabancıların ve ülkeyi yöneten Slav ırkının yoğun yaşadığı bölgelerde yaygınlaşırken, diğer bölgelerde, köylerde ve küçük kasabalarda kabul görmemiş, etnik gruplar kendi ana dillerini kullanmaya devam etmiştir. Lenin, Sovyet işgallerini gerçekleştirdikten sonra, Birlik ülkelerinin yönetimine yerel aydınları getirerek muhalefeti engelleyeceğini ve muhtemel isyanları yerel yöneticilerin de yardımıyla önleyeceğini düşünmüştür.[86]

Yerel aydınlarla işbirliği ilkesi 1930'lardan itibaren Stalin'in politikalarıyla zıt hale gelmiştir. Stalin döneminde 'burjuva' Cedidlerle[87] işbirliğinden vazgeçilmiştir. Yerlerine, söz konusu cumhuriyetlerde yaşayan "güvenilir" Slavlar ile işçi sınıfından gelen daha az eğitimli ama daha sadık Orta Asyalılar ve Azerbaycanlı'lar geçirilirken Türki halkları dönüştürmek amacıyla çeşitli baskı yöntemleri uygulanmaktan da geri durulmamıştır. İslam'a ve milliyetçiliğe karşı resmi kampanyalar düzenlenerek tek tip sosyalist kültür oluşturulmak istenmiştir.

Stalin dönemi akıllarda baskıcı ve milli duyguların bastırıldığı en korkunç dönem olarak kalmıştır. II. Dünya Savaşı zamanı yapılan zorunlu göçler ve sürgünler Stalin rejiminin getirdiği en büyük felaketlerdendi. Stalin yönetimi en ufak kuşku duyduğu insanı ya infaz ettirir ya da Gulag adalarına sürerdi. Göstermelik yargı biçimi sonucu benzersiz bir aydın katliamı gerçekleştirilmiştir. Stalin döneminde pozitif gelişme olarak gösterebileceğimiz şey ise, ilerleyen zamanlarda milli bilinç ve aydınlanmada önemli katkıda bulunacak olan ulusal operalar ve bilim akademilerinin kurulmuş olmasıdır. Stalin sonrası dönemde yerellik tekrardan görülmeye başlamıştır. Halklara sınırlı sayıda haklar tanınmıştır. Moskova'nın onayını almak, kotayı doldurmak,

---

[85] Taşkın Deniz, *Siyasi Coğrafiya Penceresinden Güney Kafkasya'nın Zorunlu Dönüşümü*, Pegem Akademi, Ankara 2014, s. 42.

[86] Erik Zürcher *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları*, *20. yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek.* (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), İletişim Yayınları, 2004, İstanbul, s. 54-56.

[87] Azerbaycan ve Orta Asya'daki küçük burjuva aydınları "Cedid" (Yenilikçiler) olarak adlandırılırdı. Bkz. Erik Zürcher, *a.g.e.*, (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), s. 58.

muhalefeti susturmak ve sosyalist ideolojiden çıkmamak şartıyla, istedikleri kararları uygulayabilen yerel yöneticiler üst makamlara getirilmiştir.[88]

Güney Kafkasya ülkeleri anadillerini resmi dil olarak 1950'li yıllarda kabul ettirirken, Orta Asya devletleri 1989 yılında yani, Kafkasya'dan kırk yıl sonra kabul ettirilebilmiştir. Bunun nedeni Moskova'nın Gürcistan ve Ermenistan'a olan yaklaşımından Azerbaycan'ın da faydalanmasıdır. Başkent Moskova, Müslüman muhalefetten korktuğu için, Müslüman ülkeler üzerinde daha baskı uygularken daha az hoşgörü sergilemiştir.

Gürcistan Anayasası'nda Moskova'nın baskısıyla yapılacak olan değişikliklere tepki olarak Kafkasya'da büyük çaplı gösteriler gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki 1978 Nisanı'nda Gürcistan'da ana dilin kısıtlanmasına karşı yaşanmıştır. Gösterilerde Kafkasya'da ilk milliyetçi söylemler konuşulmaya başlanmıştır ve sonuç olarak kanunda yapılan değişiklikle Rusça'nın Gürcüce'yle eşit statüde resmi dil olması planından vazgeçilmiştir.

Başkentin giderek artan talepleri, ülkeleri belirli üretime zorlaması ve buna yerel yöneticilerin karşı çıkmaması Cumhuriyet halkları tarafından fark edilmeye başlanınca bu da Moskova'nın rızasını almadan karar veremeyen yönetimlerin gözden düşmüş ve halk merkeze yani Moskova'ya ve yönetici Rus halkına karşı düşmanlık hissi beslemeye başlamıştır.[89]

Kafkasya'da ikinci kez milliyetçilik düşüncesi 1980'li yıllarda Gorbaçov'un "Glasnost ve Perestroyka" politikaları sürecinde görülmeye başlamıştır. Gorbaçov'un Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'ne ekonomik ve demokratik özerklik tanıması, muhalif grupların milliyetçi programları kullanarak Moskova yanlısı yönetimlere meydan okumalarını kolaylaştırmıştır.[90]

1980'li yıllardan itibaren ekonomik sorunların temelinde öteki etnik grupların suçlu olduğu söylenerek çözümü güçlü ulus devletin kurulması olarak gösteren ulusal seçkinler kendilerini de kurulacak olan güçlü ulus devletin lideri olarak

[88] Erik Zürcher, *a.g.e.,* (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), s. 65.
[89] Rafik Gurbanov, *a.g.e.,* s. 68.
[90] Erik Zürcher, *a.g.e.,* (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), s. 51.

tanımlamaya başlamıştır. Birlik ülkelerinde ortaya çıkan bahsi geçen ulusal seçkinler halka çeşitli imtiyazlar vererek ve milliyetçi söylemleri hoşgörüyle karşılayarak, siyasi iktidarla yasadışı ilişkiler kurmuş, mafya-tipi yöntemlerle de iktidarlarını devam ettirmişlerdir.[91]

Kafkasya'da milliyetçilik, Rus yönetimine karşı geliştiği dönemde, yerel halkın birbirleriyle de mücadeleye girmeleri, Ermeniler'in SSCB'nin dağılması durumunda geniş topraklara sahip olmak istemesi, Ermeniler'in milliyetçilik anlayışını sergilemektedir. Ruslar, Kafkaslar'da her zaman "Ermeni meselesi"ni sıcak tutmuş ve Kafkaslar'ın Müslüman halklarına karşı, Gürcü ve Ermeni kozunu kullanmıştır.

Kafkas milliyetçiliğinin şekillenememesinde ve Kafkas kimliğinin oluşamamasındaki en büyük neden Rusların isteyip başlattıkları "Ermeni Meselesi" dir[92].

İngiliz araştırmacı yazar Tomas De Vaal, Karabağ'la ilgili kitabında şunları söylemektedir: *"1980'li yılların ortalarında Azerbaycan'da (Karabağ hariç) 350 bin Ermeni, Ermenistan'da ise 200 bin Azerbaycanlı yaşıyordu. 1987 sonbaharda her iki cumhuriyette milletler arası ilişkiler bozulmaya başlamıştı, sanki etnik grupların her ikisi de aynı anda radyoda ayaklanmaları için gizli bir mesaj almışlardı."* [93]

Milli zeminde ayrılık ve çatışmalar sadece Azerbaycan ile Ermenistan arasında değil Güney Kafkasya'nın tamamı ve Kuzey Kafkasya'ya kadar genişlemiştir. Gürcistan içinde yer alan Acaristan ve Abhazya'nın bağımsızlık istemesi, Güney Osetya'nın Rusya Federasyonu'yla birleşmek istemesi ve Çeçen-İnguş Özerk Devletinin ikiye bölünerek Çeçenler'in bağımsızlık ilan etmesiyle Kafkasya'da kanlı çatışmalar başlamıştır. 1991-1999 yılları arasında dünyada başlayan ve devam eden on beş silahlı çatışmanın beşi Kafkasya bölgesinde ortaya çıkmıştır.[94]

---

[91] Rafik Gurbanov, *a.g.e.*, s. 70.
[92] Rafik Gurbanov, *a.g.e.*, s. 33.
[93] Thomas Patrick Lowndes de Vaal, *Karabağ: Ermenistan ve Azerbaycan Sülh ve Savaş Yollarında*, (Çeviren: Yusif Ahuntov), İlay MMC, Bakü, 2008, s. 28.
[94] Vicken Cheterian, *Kafkasya'da Savaş Ve Barış Rusya'nın Sorunlu Hududu*, (Çeviren: Erol Kaplan), Belge Yayınları, İstanbul, 2017 s. 59; Kafkasya'da yaşanan söz konusu beş çatışma şu şekilde sıralanmaktadır: Rus – Çeçen Savaşı, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali, Gürcistan'ın Abhazya,

Kafkasya'da uzun süren Rus yönetiminin sonuçlarından birisi de Müslüman nüfusun eski dönem Şeriatçılık ve İslami devlet yapısı yerine, modern laik devlet yapısının benimsenmesinde katkı sağlaması olmuştur. Rus çarlığının Kafkasya'da Hristiyan nüfusla anlaşması fazla zaman almamış, buna karşılık Müslüman nüfusla bir türlü anlaşamayan Rus yöneticileri uzun süren çalışmalar sonucu, bölge halklarını şeriat kanunlarıyla değil 'medeni' kanunlarla yaşamaya alıştırmıştır. Bu nedenle de, 20. yy. başlarında kurulan devletler laik ve demokratik devlet tipini benimsemişlerdir.[95]

Sovyet işgali ve SSCB'nin parçalanmasından sonra kurulan devletlerde çok kültürlülük benimsenmiş, özellikle de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin temel ilkesi haline gelmiştir. Çok kültürlülüğün benimsenmesinde tabii ki, iki yüz yılı aşkın Rus işgali ve Bakü'nün farklı milliyetlerden olanlara ve farklı dini görüş sahiplerine uzun yıllar kucak açması etkili olmuştur.[96]

Cami, Kilise, Sinagog ve diğer inanç sahiplerine ait ibadethanelerin yan yana olduğu şehir Bakü, halkların ve dinlerin kardeşliği ilkesine dayanan, fikir özgürlüğünü savunan ve saydığımız bu özellikleriyle Orta Doğu ile Orta Asya ülkelerinden farklı konuma sahip olan, Kafkas kültürünü de hiçbir zaman kaybetmeyen bir şehir olmuştur. Yapılan incelemeler sonucu, Kafkas milliyetçiliğinin barışçıl, emperyalizme karşı ve liberal milliyetçilik tiplerini benimsediği anlaşılmaktadır.

Güney Osetya ve Acaristan Sorunları. Bkz. Atilla Sandıklı - Elnur İsmayılov - Orhan Gafarlı, "Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye", *BİLGESAM Yayınları*, N. 60, İstanbul Nisan 2014, s. 1.

[95] Rafik Gurbanov, *a.g.e.*, s. 96.

[96] Erik Zürcher, *a.g.e.*, (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), s. 57.

İKİNCİ BÖLÜM

ETNİK MİLLİYETÇİLİK BAĞLAMINDA KARABAĞ VE KOSOVA SORUNU

2.1. Azerbaycan'ın Coğrafi Konumu ve Demografik Yapısı

Azerbaycan, Güney Kafkasya'nın doğusunda, Hazar Denizi'nin batı sahilinde yer almaktadır ve 86.6 bin kilometrekareden ibarettir. Güneyden İran ve Türkiye ile, kuzeyden Rusya, kuzey-batıdan Gürcistan, batıdan ise Ermeistan ile sınırdaştır.[97] Resmi dili Azerbaycanca (Azerbaycan Türkçesi), etnik yapısı ise; Azerbaycanlı (Azeri – Azerbaycan Türkü): %91,6; Lezgi: %2; Rus: %1,3; Ermeni: %1,3; Talış: %1,3; Avar: %0,6; Türk: %0,4; Tatar: %0,3; Tat: %0,3; Ukraynalı: %0,3; Sahur: %0,1; Gürcü: %0,1; Kürt: %0,1; Yahudi: %0,1; Diğer: %0,1.[98]

28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti, Doğu'da ve aynı zamanda Türk-İslam aleminde kurulan ilk demokratik, hukuki ve laik cumhuriyet olmuştur. Ancak Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti 23 ay faaliyetin ardından 27 Nisan 1920'de Sovyet Rusya tarafından işgal edilmiştir. 18 Ekim 1991'de yeniden bağımsızlığını ilan eden hükümet, Azerbaycan Cumhuriyeti olarak demokratik, hukuki ve laik cumhuriyet şeklini benimsemiştir.[99]

Türkçe (Azerbaycan Türkçesi) 1918-1920 yıllarında Doğu'da ilk demokratik cumhuriyet olan Azerbaycan Halk Demokratik Cumhuriyeti döneminde devletin resmi dili olmuştur. 1920-1991 yıllarındaki SSCB döneminde Azerbaycan Türkçesi sınırlandırılmış, 1936'dan itibaren Azerbaycan Türkçesi yerine Azerbaycan dili

---

[97] "Azerbaycan Arazisi", https://www.e-gov.az/az/content/read/21 (24.08.2019)
[98] "Azerbaycan Künyesi", http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-kunyesi.tr.mfa (24.08.2019)
[99] "Azerbaycan Tarihi Hakkında Genel Bilgiler", http://azerbaijan.az/portal/History/General/generalInfo_a.html (24.08.2019)

tanımı kullanılmaya başlamıştır.[100] Ayrıca, Türkçe (Azerbaycan dili), ülke içinde resmi dil gibi politik, ekonomik, toplumsal, bilimsel ve kültürel yaşamın tüm alanlarında kullanılmakta olup, ülkede yaşayan tüm etnik unsurların ortak dilidir. Azerbaycan vatandaşları eğitim dili seçmekte özgürdürler. Ülkede yaşayan milli azınlıklara devlet organları aracılığıyla ana dilinde okul öncesi eğitim kurumları, ortaokullar ve çeşitli eğitim kurumlarında ana dilinde sınıflar ve guruplar oluşturma hakkı tanınmıştır. Eğitimin başka bir dilde yapıldığı eğitim kurumlarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Azerbaycan dili zorunlu ders olması sağlanmaktadır. Azerbaycan'ın yasama, yürütme ve yargı organlarında, kurum ve kuruluşlarda Azerbaycan dili kullanılması zorunlu kılınmıştır.[101]

Azerbaycan siyaseti, Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminden itibaren, komşu devletlerle ve diğer dünya devletleriyle iktisadi ve kültürel alanlarda güvenli bir şekilde işbirliği yapmak, yardımlaşmak ve barışı sağlamak şeklinde çizilmiş, İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde de devam ettirilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en sık ilişkileri etnik, din ve dil bakımından en yakın olan Türkiye Cumhuriyeti iledir.

2.2. Karabağ

Karabağ, Azerbaycan'ın güneybatısında, Küçük Kafkas dağlarında Kura ve Aras ırmaklarının arasında mevcut olan, adını Türkçe kökenli Kara (büyük) ve Farsça Bağ kelimelerinden alan tarihi bir bölgedir.

Karabağ, eski çağlarda Kafkas Albanya'sına bağlı bir bölge olmuştu. Hristiyanlık, Karabağ'ın dağlık bölgelerinde yaşayanlar tarafından kabul görmeye ve yayılmaya başlamış; Arap işgalleriyle birlikte Karabağ'ın kırsal alanlarındaki halk Müslümanlığı kabul etmiş olsa da dağlık bölgedekiler Hristiyanlığı bırakmamışlardır. Sonradan

[100] Kamil Veli Nerimanoğlu, *Avrasya Meseleleri,* İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 237.
[101] Kamil Veli Nerimanoğlu, *a.g.e.,* s. 250.

Ermeni halkına karışan Hristiyan Albanlar, bazı tarih kitaplarında atalarının Türk kökenli Saklar, Albanlar, Gargarlar ve diğer boylardan olduğu fikrini savunmuşlardır. Karabağ, Arap işgali sonrasından Moğol boylarının bölgeye yerleştiği döneme kadar zaman zaman Türk boylarının ve Türk feodal beyliklerinin sınırlarına dahil olmuştur. Moğollar'dan sonra Karabağ, merkezi Tebriz olan Safavi devletinin bir parçası olmuştur. Merkezi Gence olan Karabağ, Safevi devletinde mevcut olan üç beylerbeylikten biri olmuştur (1501-1736 arasında).[102]

Hristiyan Albanlar, Safevi devletinde Hristiyan prenslikler olarak kalmış ve Safeviler sonrası dönemlerde de Karabağ hanlığında prenslikler olarak isimlendirilmiştir.[103]

Safeviler dağıldıktan sonra Nadir Şah devletine karşı gelen Penah Ali Han (1693-1763) yakın adamlarını toplayarak Karabağ sınırları içerisinde yer alan Zengezur yaylalarına yerleşmiştir. Nadir Şah'ı, Safevi hanedanının yerini gasp etmekle suçlayan Penahali, Nadir Şah devletine karşı mücadele vermiştir. Penahali, Nadir'in ölümünden sonra Azerbaycan'da kurulan hanlıklardan biri olan Karabağ hanlığını kurmuştur. Penahali han Karabağ'ın en eski boylarından olan Otuz ikiler boyundandı. Hanlığın merkezi ise Şuşa şehriydi. 1747-1805 yılları arası bağımsız hanlık rejimi, Karabağ'ı kent devleti olarak geliştirmiştir. Karabağ Hanlığı, 1805 yılında Rus Çarlığı tarafından işgal edilmiştir. Ancak 1822 yılına kadar hanlık rejimine dokunulmamış, 1822 yılında ise hanlık rejimi yıkılarak, Elizevetpol[104] Guberniyası'yla (Valiliği) birleşmiştir.[105]

1805 yılında Karabağ'ın Rusya tarafından işgali sırasında Karabağ'daki nüfusun büyük çoğunluğu Azeriler'den oluşmaktaydı. Azerileri'i Kürtler, Albanlar ve Ermeniler takip ediyordu. Ermeni nüfusu, Rus Çarlığı'nın Kafkasya'ya yerleştiği döneme kadar çok az sayıda olmuştu. Stratejik bakımdan büyük öneme sahip olan

---

[102] Rafik Gurbanov, *a.g.e.,* s. 473.
[103] Nazim Ziyadov, *Yugoslaviya Üzere Uluslararası Ceza Tribunalı,* "Adiloğlu" yayınları, Bakü, 2006, s. 89.
[104] Gence Hanlığı Rusya Çarlığı'na bağlandıktan sonra Gence şehrinin adı Yelizevetpol olarak değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Bünyadov ve Yusif Yusifov, *Azerbaycan Tarihi I Cilt,* Elm Yayınları, Bakü, 2007, s. 356.
[105] Ziya Bünyadov ve Yusif Yusifov, *a.g.e.,* s. 402.

Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde Ermeni nüfusunun artması 19.yy. başlarında, özellikle de Azerbaycan topraklarının Rusya ve İran arasında paylaştırılması hakkında ki 1828 Türkmençay Barış Antlaşması[106] sonrasında olmuştur[107].

Çarlık Rusya'sı böylelikle, güney Kafkasya'da Hristiyan nüfusu çoğaltarak kendi yönetimini bölgede güçlendirmek ve kabul ettirmek için bir fırsat elde etmiştir. Ayrıca, Azerbaycan ve Osmanlı arasında Hıristiyan (Ermeniler ve Gürcüler) nüfusu tampon bölge olarak da değerlendiriliyordu. 1804-1813 ve 1826-1828 yılları arasında İran ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan 124 bin civarı Ermeni Karabağ'a göç ettirilmiştir. Göç politikası, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında da devam etmiş ve 1896-1908 yılları arasında 400 bin civarı Ermeni, Güney Kafkasya'ya göç etmiştir.[108]

1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra Karabağ, Azerbaycan sınırları içerisinde yer almıştır.

> *"Azerbaycan Cumhuriyeti Mavera-yı Kafkasya'nın şarki kısmını ihtiva eder. Eski Bakü vilayeti kâmilen [tamamen], Gence vilayeti de, Revan (Erivan-Naş) vilayetinden Zengezur ile Şerur kazaları ve sabık İlisu Saltanatı'nı teşkil eden 'zikirtala' veyahud 'Zagatala' ülkesi kamilen, Tiflis vilayetinden dahi cüz'i bir kısmı (Karayazı ve Borçalı nahiyeleri) milli Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mesha-yı sathiyesini teşkil eder. Hey'et-i mecmuası ile 92160 kilometre murabba'ı (85348 verest murabba'ı) teşkil eden bu arazi genişlik itibarı ile Portekiz ile eski Sırbiye'ye müsavi [eşit] olup, İsviçre Cumhuriyeti'nin iki mislidir. Şimalde [kuzeyde] Dağıstan dağları, cenupta [güneyde] Aras nehri ile Karadağ'ın etekleri ve Lenkeran dağları, garbta [batıda] Gürcistan ile 'Gökçe' gölünün sahilleri, şarkta [doğuda] Bahr-i Hazar'la [Hazar Denizi'yle] muhat bu saha şmalde Şirvan, cenupta da Karabağ yaylaları ile bu iki yayla arasında vaki' geniş ovalıklardan ibaret bir memlekettir".*[109]

---

[106] Türkmençay Barış Antlaşması 10 Şubat 1828'de Tebrizin Türkmençay köyünde, Gacar İmp aratorluğu ve Rusya Çarlığı arasında imzalanarak Rus-İran savaşlarını sonlandırmıştır. Aras nehrinin kuzeyi Ruslara, güneyi Kacar İmperatorluğuna bırakılmıştır. Ziya Bünyadov ve Yusif Yusifov, *Azerbaycan Tarihi I Cilt,* Elm Yayınları, Bakü, 2007, s. 430

[107] Eli Hesenov, *Modern Uluslararası İlişkiler ve Azerbaycanın Dış Siyaseti*, Bakü, 2005, s. 715.

[108] Nazim Ziyadov, *a.g.e.,* s. 186.

[109] Mehmet Emin Resulzade, *Kafkasya Türkleri,* Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, (Derleyen:) Yavuz Akpınar – İrfan Murat Yıldırım – Selahettin Çağın İstanbul, 1993, s. 49.

Taşnak Sütyun Partisi ve Ermenistan Devleti Dağlık Karabağ'da resmi şekilde ilk toprak iddialarına Cumhuriyet döneminde başlar. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti olayı savaşsız çözmekten yana olmuş ve hiçbir şekilde sınırları içerisinde bulunan topraklardan ödün vermemiştir.

7 Haziran 1923 tarihinde İ.V. Stalin'le çalışan Ermeni yöneticilerin ısrarı üzerine Azerbaycan'a bağlı, merkezi Hankendi olan Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyeti oluşturulmuştur.[110] 18 Eylül 1923 tarihinde Hankendi'nin adı Stepan Şaumyan'ın[111] şerefine değiştirilerek Stepanakert olmuştur.

2.2.1. Karabağ'da Azeri Milliyetçiliği

Azerbaycan farklı etnik grupları ve farklı dinleri kendi içinde barındırdığı için tarih sürecinde milliyetçilik düşünceleri de yaygınlık kazanmamış, halkların ve etnik grupların kardeşliği fikirleri benimsenmiştir.

Azerbaycan'da milliyetçilik toprağa dayalı milliyetçilik (teritoryal milliyetçilik) şeklinde gelişmiştir. Azerbaycanlı (Azeri) denildiği zaman Türkler, Talışlar, Kürtler, Lezgiler, Avarlar ve diğer etnik mensupları kapsayan millet olarak algılanır. Kafkasların Azerbaycan sınırları içerisinde yaşayan halkları tarihte ve günümüzde Azerbaycan sınırlarını korumak adına birlikte savaşmışlardır.

Şöyle ki, 19. yüzyıla kadar milliyet ayrımı denildiğinde ümmetçilik temel alınarak Hristiyan ve Müslüman olarak ayrılmaktaydı. Günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Camiler, Kiliseler ve Sinagoglar bir arada faaliyet göstermektedir.

---

[110] Niyazi Hacıyev, *Dağlık Karabağ Tarihinden Belgeler*, Genclik Yayınları, Bakü, 2005, s.75.

[111] Stepan Şaumyan, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde, Bolşeviklerin Bakü'de yetkilendirdiği 26 Bakü komiserinden biri olmuştur. Şaumyan Ermeni ve Rus çetelerini birleştirerek bu dönemde Bakü halkına baskı uygulamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti ve Kafkas İslam ordularının Bakü'yü kurtarması sonucu kaçmış, İngiliz askerleri tarafından yakalanarak kurşuna dizilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Qabil Eliyev, Stepan Şaumyan Hakkında Hakikatlar, http://www.azadinform.az/news/a-69129.html (13.04.2019).

Azerbaycan'da ve Azerbaycan'ın bir parçası olan Karabağ'da ilk Azerbaycan milliyetçiliği de 20. yüzyıl başlarına denk düşmektedir.[112]

Azerbaycan milliyetçiliği, Azerbaycan halkının Türk dilli halklar kategorisinde olduğundan ve nüfusun büyük kısmını (Hun, Selçuk, Oğuz) Türkler oluşturduğundan milliyetçilik Azerbaycan'da Türkçülük ve İslamcılık ilkeleri esas alınarak gelişmiştir. Türkçülük fikirlerinin Azerbaycan'da en yoğun yaşandığı yılların 1918 Azerbaycan Cumhuriyeti dönemi olduğu söylenebilir. Tesadüf değil ki bahsi geçen dönemde verdiği destek ve kurduğu Kafkas İslam ordusunun yardımıyla Bakü'nün Ermeni ve Rus birliklerinden temizlenmesi, din ve dil birliği bulunan, aynı kökten ve kültürden gelen Osmanlı Türkleri'nin de etkisiyle Türkçülük Kafkaslar'da özellikle de günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde biçimlenmeye başlanmıştır.[113]

Sovyet dönemi politikaları milliyetçi söylemleri kısıtlamış ve sansürleme yoluna gitmiştir. Birlik ülkelerinin yöneticileri Komünist Parti üyeleri içinden atanmış ve merkez Moskova'nın onayladığı çizgide hareket etmişlerdir. Böylece herhangi bir milliyetçilik söz konusu dahi olmamıştır. Çalışmanın ilk bölümünde değinilen Stalin dönemi, milliyetçiliğin bastırıldığı en katı dönemdir.Azerbaycan SSC (KP)'nin ilk başkanı Neriman Nerimanov (1870-1925) da dahil, yerli komünistlerin çoğu milliyetçilikle suçlanmış; itibarlarının iadesi ise Stalin'in ölümünden sonra gerçekleşebilmiştir.[114]

Stalin sonrası dönemde Azerbaycan Komünist Partisi birinci sekreterleri Moskova'nın da onayıyla etnik ve kültürel alanlarda daha hoşgörülü politikalar izlemişlerdir. İmam Mustafayev (1954-1959), Veli Akhundov (1959-1969) ve Haydar Aliyev (1969-1982) yönetimde oldukları sürece Azeri milliyetçiliğinin gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır.[115]

Aliyev, Azerbaycan kültürünün canlanmasını, Azerbaycan tarihinin derinden araştırılmasını desteklemiş ve yolsuzluklarla uğraşmıştır. Yönetimi döneminde

---

[112] İsrafil İsmayılov, *Azerbaycan Halkının Siyasi Medeniyeti*, Zaman yayınları, Bakü 2002, s. 7-14.
[113]Ceylan Tokluoğlu, *Azerbaycan'da Milliyetçilik ve Milli Kimlik Tanımlamaları,* Bilig, İstanbul, Güz 2002, Sayı 23, s. 60-61.
[114] Erik Zürcher, *a.g.e.*, (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), s. 37-85
[115] Erik Zürcher, *a.g.e.*, (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), s. 68

ülkenin sanayisi ve tarım sektörünü daha da geliştiren Aliyev, milli şair Hüseyin Cavid'in mezarını Sibirya'dan Bakü'ye getirterek Azerbaycan halkının milli çıkarlarını Moskova'ya karşı savunmuştur.

Azerbaycan'da tekrar milli duyguların su yüzüne çıkması, Sovyetler Birliği'nde başlayan 'Glasnost' ve 'Perestroyka' uygulamalarıyla birlikte aydınların kendi tarihiyle ilgili konuşmaları ve makaleler yayınlamaları ile olup Karabağ'da Ermeni ayrılıkçı düşüncelerine tepki niteliğinde görünmektedir. Azerbaycan'da ulusal kimliğin ilk uyanışı, Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Ermenileri'nin artık Ermenistan yönetimi altında yaşama talepleri ile ortaya çıkmıştır. Ermenistan'da ve Karabağ'da gelişen olaylarda halk, Azerbaycan Komünist Partisi'ni sorunla baş etmede yetersiz görünce Bakü'de ilk geniş katılımlı protesto mitingi 18 Mayıs 1988'de gerçekleşmiştir.[116]

1988 yılında Sovyet yönetimi ve Ermeni ayrılıkçılarına tepki olarak kurulan Halk Cephesi Partisi, Azerbaycan'da tekrar milliyetçiliğin yükselişe geçtiğinin göstergesidir. Azerbaycan'da Türkçülük, Türk milliyetçiliği fikirlerinin yüksek sesle ifade edildiği süreç, Halk Cephesi'nin aktif olduğu 1989-1992 aralığındaki yıllara denk gelmektedir ve iktidar oldukları yıllarda bu daha da belirgin olmaya başlamıştır. Atatürk milliyetçiliğinin benimsenmesinin ardından ise Türk olmayan etnik grupların kendilerini dışlanmış hissetmeleri üzerine Azerbaycanlı kavramı üzerine yoğunlaşılmıştır.[117]

Azerbaycan ve Karabağ'da, Azerbaycan milliyetçiliği Ermenileri hedef almaz, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve İran sınırları içerisinde yaşayan soydaşlarıyla birleşme fikirleri çerçevesinde ilerler.[118] Rus-İran savaşı sonrası Türkmençay ve Gülistan Antlaşmalarıyla paylaştırılan Azerbaycan'ın tek devlette birleşmesi fikirleri konuşulmaktadır.

---

[116] Erik Zürcher, *a.g.e.*, (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), s. 50-51; 75-89.
[117] Sefa Martin Yürükel, *Contrasts And Solutions In The Middle East*, The Alden Press, Aarush 1998, s. 264.
[118] Rafik Gurbanov, *a.g.e.*, s. 95.

Ebülfez Elçibey zamanında ülkenin resmi dili Azerbaycanca oldu ve Türkçülük fikirleri yaygınlaştı. Karabağ'da, Ermeni sorunu yaşanırken, Rusya'dan uzaklaşma politikası izleyen Azerbaycan, Rusya'nın ve İran'ın (Güney Azerbaycan fikirleri nedeniyle) tepkilerine neden olmuştu. Rusya'nın Azerbaycan'ı etkilemek için kullandığı yöntem Talış ve Lezgi etnik gruplarını kışkırtma amaçlı kurulan örgütlenmelerdir. İran ve Rusya karşıtı politikalar izleyen hükümet ülke içindeki Ermeni, Talış, Lezgi ve diğer etnik gruplarla başa çıkmak zorunda kalmıştır. Milliyetçiliğin getirmiş olduğu birlik ve beraberlik, milliyetçiliğin pozitif etkisi sayılırken, komşu devletleri ve etnik azlıkları rahatsız etmiş; dolayısıyla bu rahatsızlıktan doğan sonuçlar milliyetçiliğin ülkeye negatif etkileri olarak yansımıştır.[119]

Bahsi geçen dönemde ülkeyi düştüğü zor durumdan kurtarmak adına halkın büyük çoğunluğunun isteği üzerine Haydar Aliyev Bakü'ye davet edilerek Cumhur Başkanlığı görevine geçmesi halk tarafından talep edilmiştir. Bu dönemde cumhurbaşkanı olan Haydar Alirıza oğlu Aliyev, ülke içerisindeki güvenliği sağlamakla beraber ülkeyi dışarıdan gelen tehditlere karşı da savunmak durumunda kalmıştır. Haydar Aliyev, Azerbaycan Komünist Partisi birinci sekreterliği yaptığı dönemlerde yönetim kadrosuna özel olarak dikkat etmişti. Aliyev kadro seçiminde Azerbaycan'ın tüm etnik gruplarının haklarının korunmasına çalışmıştır. Etnik gruplara eşit haklar tanıyan Haydar Aliyev cumhuriyetin tüm sınıflarına da (işçi, sanatçı, öğretmen ve diğerleri) eşit yaklaşmış, tüm haklarını savunmuştur. [120]

Haydar Aliyev, Azerbaycan milliyetçiliğinin birleştirici milliyetçilik şeklinde gelişmesini sağlamıştır. Amerika'da ve Fransa'da mevcut olan "coğrafi birlik", temelinde bir milliyetçilik tipi gelişmiştir. Haydar Aliyev sayesinde çok kültürlülük Azerbaycan milliyetçiliğine, devlet politikalarına ve günlük yaşama şekil vermiştir.

Karabağ'da Azeri nüfusuyla birlikte Ermeni ve Kürt nüfusu iç içe yaşamaktaydı. Kürtlerin, Kafkasya'da yerleşimi bazı tarihçilerin anlatımında 7. yüzyıla kadar

---

[119] "Kafkasya'daki Oyunumuz", https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kafkasyadaki-oyunumuz-4873yy.htm (29.09.2018).

[120] Haydar Aliyev İrsi ve Azerbaycan Devletçiliği, *Yeni Azerbaycan Partisi Dergisi*, Bakü, "Azerbaycan" Neşriyatı 2005, s. 55-58.

uzanmaktadır. Bölgedeki Kürtler, Moğol istilası zamanı Karabağ'ın güney bölgelerine doğru hareket etmiş ve oraya yerleşmişlerdir. Karabağ'ın Laçin, Kubatlı, Zengilan ve Kelbajar bölgelerinde Azeri ve Kürt nüfusu yüzyıllarca beraber yaşamaktaydılar. Ermeni işgali zamanı Azerbaycan'ın bu bölgelerinden zorla göç ettirilen Azeriler ve Kürtler, Azerbaycan'ın içinde mülteci durumuna düşmüşlerdir. Karabağ'daki Kürt milliyetçiliği din birliğiyle bağlı olduğu Azerbaycanlı milliyetçiliği ve Azerbaycanlılık çatısı altında gelişmiş, Ermeniler'in ayrılıkçı politikalarına karşın Azerbaycan'ın sınırlarını kendi ulusal sınırları olarak görmüşlerdir. Kelbajar'ın yıkımından önce, Bakü'deki Kürt Kültür Merkezi aşağıdaki çağrıyı 'Dünyadaki Kürtlere yönelik olarak yayınlamıştır:

> *"Biz, binlerce Azerbaycan Kürtleri, yüzyıllar boyunca Azerbaycanlılarla barış ve kardeşlik içinde yaşadık. Azerbaycan'da demokrasinin ilerlemesine bağlı olarak bizim dilimize, gelenek ve göreneklerimize de bir saygı gelişmektedir. Kendi dilimizde gazete ve kitap bastığımız gibi radyo yayını da yapıyoruz. Bir Kürt Kültür Merkezimiz dahi var. Ancak son beş yılda, diğer Azerbaycan halkları gibi, bizler de Ermeni saldırganlığından büyük ölçüde acı çekmiş durumdayız. Laçin Kürtleri soykırım politikalarına maruz kalmışlar; yüzlerce yaşlı, kadın ve çocuk öldürülmüş ya da hapsedilmiştir. Kürtlerin onuru ağır biçimde ayaklar altına alınmıştır...*
>
> *''Biz, tüm dünyadaki Kürt topluluklarını Azerbaycan Kürtlerine katılmaya; ülkemizi bu saldırı ve işgalden kurtarmak için uluslararası kitlesel bir dayanışma kampanyasını başlatmaya çağırıyoruz. Sizleri Azerbaycan'daki eski anavatanımızı barış ve adalet adına kurtarmak için yardıma çağırıyoruz."*[121]

Ancak Kürtler'in bu çağrısına Azerbaycan Kürtleri haricinde pek destek gelmemiş ve uluslararası boyutta rağbet görememiştir. Bu da Karabağ'da Azerbaycan milliyetçiliğinin sadece Azeri milliyetçiliği değil Azerbaycan'ı anavatan olarak gören etnik grupların ortak kültür ve dini değerlerine sahip çıkan, ayrılıkçı

---

[121] Kerim Yıldız ve Deborah Russo, *Azerbaycan-Ermenistan İnsan Hakları- Etnik Azınlıklar ve Kürtler*, Scala Yayıncılık , İstanbul, 2000, s. 60.

fikirleri kabul etmeyen, milliyetçiliği etnik köken üzerinden değil, yaşadığı coğrafyaya bağlılık anlamında sahiplendiğini göstermektedir.[122]

2.2.2. Karabağ'da Ermeni Milliyetçiliği.

Bölüm 2.2.'de bahsedildiği üzere Ermenilerin Kafkasya'daki nüfuslarının artışı, özellikle de Erivan (İrevan) ve Karabağ'a gelmeleri 19. yüzyıl başlarından itibaren daha yoğun olmuştur. 19. yüzyıla kadar Ermeniler, Türkler'le herhangi bir çatışma yaşamamışlardır. Anadolu'da ve Kafkasya'da yaşayan Ermeniler, kurulan Türk devletleri bünyesinde kendi varlıklarını ve kültürlerini koruyarak devam ettirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler 'millet-i sadıka' olarak tanımlanmıştır. Ermeni halkı da Osmanlı yönetiminden hiçbir zaman şikayetçi olmamıştır. Ermeni Sorunu'nun ortaya çıkması, 19. yüzyılda 1789 Fransız devrimi milliyetçi fikirlerinin yaygınlaşmasıyla Ermeni kiliseleri milliyetçiliği ve ayrılma fikirlerini yaymaya başlamıştır. Kafkaslar'da Rus işgaline karşı Ermenilerin tutumu, Müslümanlarınkinden farklı olmuştur. Ermenilerin, Kafkaslarda 19. yüzyılda yerleştirildikleri yerel Müslümanlar'ın topraklarında yaşanan olaylar yani günlük mal-mülk tartışmaları ile ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Halklar arası ayrışma ve düşmanlık, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı'da başlayan Ermeni isyanları ve Ermeni çetelerinin Osmanlı'ya karşı savaşması, yerel Müslüman halka karşı gerçekleştirdikleri eylemler sonucu tehcir edilmeleri ile üst seviyelere ulaşmıştır.[123]

Ermeni milliyetçiliği, 1882 yılında kurulan Taşnak partisiyle birlikte saldırgan ve aşırı milliyetçi politikalar uygulamaya başlamıştır. Britanya ve Rusya'nın desteğine güvenen Taşnaklar, Kafkaslar'da ve Osmanlı'da birçok şiddet olayları gerçekleştirmişlerdir.

---

[122] Kerim Yıldız, Deborah Russo *a.g.e.,* s. 63.

[123] Hasanbala Sadikov, *Erməni məsələsi: ihaneti, göçleri, soykırımını və işgali Saklayan Yalan*, Adiloğlu, Adiloğlu, Bakü, 2012, s. 509.

1918'de kurulan Ermenistan Cumhuriyeti, Gürcistan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde de Taşnaklar sürekli saldırgan ve yayılmacı politikalar çerçevesinde hareket etmişlerdir. Taşnak partisi üyeleri Ermenistan Cumhuriyeti'nde ve diğer cumhuriyetlerde yaşayan Ermeniler üzerinde de baskıcı politikalar uygulamış hatta bazı zamanlarda itaat etmeyen Ermeni köylülerine karşı göz korkutma amaçlı işkence girişiminde dahi bulunmuşlardır. Ermeni yazar ve siyasetçi Arteş Balasaiyeviç Karinyan, kendisinin *Ermeni Milliyetçi Akımları* eserinde, Taşnak Partisi'ne olan mali kaynağı Bakü petrolünden karşıladıklarını ve Osmanlı-Rus savaşlarında Osmanlı sınırları içerisinden Rus tarafına geçerek savaştıklarını da itiraf etmiştir.[124]

SSCB'nin kurulmasıyla beraber milliyetçilik bastırılamaya çalışıldığı zamanlarda dahi Ermeni milliyetçiliği tam olarak ortadan kaldırılamamıştır. Ermenistan'da Ermeniler, 24 Nisan 1965'te Osmanlı İmparatorluğu'nun sorumlu olduğu söylenen "Ermeni soykırımı'nın" 50. yılında yasadışı gösteri yapmak istediklerinde, Birinci Sekreter Zakov Zarobian gösteriyi dağıtmak için güç kullanmamış, kendisi 1966'da görevden alındıktan sonra da gösteriye katılanlar hakkında soruşturma açılmamıştır.[125]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle 1960'lardan itibaren Ermenistan'da milliyetçi yapılanmalar artma eğilimi gösterirken 1956 yılında Erivan Üniversitesi'nde kurulan Vatanseverler Birliği, ilk milliyetçi grup olmuş; 1975 yılında da Agop Agopyan liderliğinde, birleşmiş bir Ermenistan hayali ile ASALA kurulmuştur.[126] ASALA'nın (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) kuruluş amacı; Ermenistan'da demokratik sosyal devlet kurmak ve Türkiye Cumhuriyeti'ni, 1915'te Ermeniler'in göç ettirildikleri zaman yaşanan olayların sorumluluğunu kabul etmesi için zorlamaktı.[127]

---

[124] Artashes Karinyan, *Ermeni Millşyetçi Akımları*, (Çeviren:Arif Acaloğlu), Kaynak Yayınları 3. Basım, İstanbul, 2007, s. 50-75.
[125] Erik Zürcher, *a.g.e.*, (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), s. 72.
[126] Taşkın Deniz: *Siyasi Coğrafya Penceresinden Güney Kafkasya'nın Zorunlu Dönüşümü*, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 158.
[127] Taşkın Deniz, *a.g.e.*, s. 160.

Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan ASALA, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin bozulduğu zaman Azerbaycan'a karşı da terör eylemleri gerçekleştirmeye başlamıştır. ASALA'nın sonradan benimsediği hedefi ise; Türkiye, İran, Gürcistan ve Azerbaycan'dan toprak koparmak ve 'Büyük Ermenistan' projesini hayata geçirmekti. Örgüte Lübnan, Karabağ, Gürcistan, Rusya ve Suriye'de yaşayan Ermenilerle birlikte, İran, Irak ve Türkiye'de yaşayan ayrılıkçı Kürtler de dahildi. PKK terör örgütüyle de yakın ilişkiler yürüten ASALA, Türkiye Cumhuriyeti'nin Avusturya, Yugoslavya, İsviçre ve Fransa'daki Büyükelçilerini öldürmüş, Avustralya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, İspanya, ABD ve diğer ülkelerde çalışan temsilcilerine karşı da terör eyleminde bulunmuştur. ASALA, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde de birçok terör eylemini hayata geçirmiştir. Bunlardan en kanlısı Bakü Metrosu'nda[128] gerçekleştirilen eylemdir.[129]

Ermeni milliyetçiliği Gorbaçov dönemindeki yumuşamayla daha da belirginlik kazanmıştır. 1987 yılına gelindiğinde, Haydar Aliyev Politbüro'daki görevinden ayrılınca Ermeniler'in, Karabağ'ı Ermenistan'la birleştirme istekleri gerçekleşebilir bir hal almıştır.

1940'lı yıllardan itibaren Ermenistan sınırları içerisinde yaşayan Azerbaycanlılar ve Kürtler zorla Azerbaycan'a göç ettirilmiş ve Dağlık Karabağ'daki nüfus, Ermeniler lehine değiştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda Ermeniler 'kendi kaderini belirleme hakkını' ileri sürerek Karabağ'ın Ermenistan'la birleşmesini talep etmiştir. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde yaşayan Azerbaycanlılar, SSCB'nin ortaya attığı bahanelerle 1948-1953 yılları arasında Erivan'dan (İrevan) Azerbaycan'ın iç kısımlarına zor koşullar altında göç ettirilmiştir. Ancak göç eden Azerbaycanlıların yeni iklim koşullarına ayak uyduramaması sebebiyle çok sayıda kayıp yaşanmıştır.[130]

---

[128] 19 Mart 1994'te Bakü Metrosu'nun "20 yanvar" istasyonunda gerçekleşen terör eylemi sonucu 14 kişi hayatını kaybetmiş, 49 kişi yaralanmıştır. Resmi açıklamada ASALA örgüt üyeleri ve Ermeni özel ajanlarının hazırladığı planın, Sadval Lezgi örgütü üyeleri tarafından gerçekleştirildiği söylenmektedir. https://www.azadliq.org/a/1996693.htmlx (18.10.2018).

[129] Parvin Gulamoğlu Darabadi ve Ağalar Nerimanoğlu Abbasbeyli, *a.g.e.*, s. 270.

[130] Jalal Aliyev ve Budak Budakov, *Türkler, Azerbaycanlılar, Ermeniler,* Moskova, 2002, s. 6-7.

Ermeni milliyetçiliğinde Ruslar her zaman etkin rol oynamıştır. 18. yüzyıldan başlayarak I. Petro'nun (Büyük Petro) Kafkas siyasetinde Azerbaycan ve Osmanlı arasındaki ilişkiyi engellemek adına Gürcistan Ermenistan'ın tampon bölge olarak düşünülmesi, Ermeni milliyetçiliğinin teşvik edilmesiyle sonuçlanmıştır. SSCB'nin dağılması döneminde, Azerbaycan'ın Rusya'dan uzaklaşması, Rus-Ermeni ilişkilerini daha da güçlendirmiştir.[131]

Ermenistan'ın Karabağ'ı ve çevresini işgali, bizzat Rusya ordusunun ve Ermeni diasporanın yardımlarıyla gerçekleşmiştir. 25 yıldan fazla süren Karabağ Sorunu'nun çözülememesinin ana sebepleri; Ermenistan'da iktidara gelenlerin milliyetçilik çizgisinden çıkamaması, Rusya Federasyonu ve Ermeni diasporasından özgür politikalar yürütememesidir.

Rusya, Kafkasya bölgesinde kendi ağırlığını devam ettirmek adına bölgede yaşayan etnik grupları kışkırtarak, bölge devletlerini etkileyerek gücünü elinde tutmaktadır. Olası bir uzaklaşma politikasına gidilmesi halinde Rusya, Karabağ'da Ermeni milliyetçiliğini ateşlerken, Gürcistan'da Abhaz; Azerbaycan'da ise daha önceleri de deneyip ancak bir sonuç alamadığı Talış ve Lezgi milliyetçiliğini maşa olarak kullanmaktadır.

2.2.3. Karabağ Sorunu ve Gelişime Süreci

Karabağ'da ilk sorunlar 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, İran ve diğer bölgelerden göç ettirilerek getirilen Ermeniler'in, Azerbaycan halkının topraklarına yerleşmesiyle başlamıştır.[132] İki farklı etnik grubun, farklı kültür ve inanışı, günlük ilişkileri negatif etkilemekteydi. Olaya Hristiyan–Müslüman boyutundan baktığımız zaman herhangi bir sorunla karşılaşılmaz ama olaya bir diğer pencereden bakılırsa göç ederek gelen halkın, yerel halka ait topraklarda barındırılması, ayrıca Rus yönetiminin Hıristiyan Ermeniler'e karşı izlediği politikası etnik gruplar arası sorunların ilk temel taşlarını oluşturduğu anlaşılır.

---

[131] Hasanbala Sadikov, *a.g.e.*, s. 503.
[132] Hasanbala Sadikov, *a.g.e.*, s. 301.

Kafkasya, Rus egemenliği altına girdikten sonra Ruslar bölgede yaşayan Müslüman halkı, medeni hukuku kabul etmeye zorlayınca yerel Müslüman nüfusun tepkisiyle karşılaşmıştır. Rus mahkemeleri, Müslüman topluluklarında kabul gören yasaları kanun dışı görmüştür. Kısasa kısas, silah taşıma, erken nikah, çokeşlilik ve bunun gibi diğer yasalarla zıt fikirlere sahip olan Rus yönetimi bölgedeki Hıristiyan (Gürcüler, Ermeniler ve sonradan Çar tarafından iskan ettirilen Rus ve Ukraynalılar) nüfusu önemli mevkilere getirmiştir. Rus işgaline kadar yönetici sınıf sayılan Müslümanlar artık dışlanmış, yerel toprak ağalarının toprakları ellerinden alınmıştı. Çar, Müslümanlar'a güvenmekte zorlandığı için Müslümanlar ordudan da uzak tutulmaya başlanmıştır. Ermeniler, Karabağ'da ve diğer bölgelerde her geçen gün güçlenmiş, Müslüman Azerbaycanlılar ise Çar Rusya tarafından sıkıştırılmaya devam edilmiştir.[133]

Sanayileşmeyle birlikte, Ermeni ve Azerbaycanlılar arasındaki kültürel ve dini farklılıklar daha fazla ortaya çıkmaya başlamış, bölgenin ekonomik kaynakları Azerbaycanlılar'dan Ruslar'ın desteklediği Ermeniler'e geçmiştir.[134] Bakü petrol endüstrisinin büyük çoğunluğu Azerbaycanlılar'dan çok Ermeni kapitalistlerinin elinde bulunuyordu.

Ermeni – Azeri savaşı ilk defa 1905-1906 yıllarında yaşanmıştır. Çarlık yönetimi döneminde güçlenen Ermeniler'in 1905 yılında bir Müslüman genci öldürmesi üzerine Bakü, Gence, Nahcivan, Şuşa ve diğer bölgelerde yaşayan Hıristiyan Ermeniler'le, Müslüman Azerbaycanlılar arasında kanlı çarpışmalar başlamıştır. Bu savaş tarihe, Ermeni – Tatar savaşı olarak geçmiştir. Ermeniler savaş başlamadan çok önce Müslümanlar'dan fahiş fiyatlardan silah alımına başlamıştır. Böylece Müslüman nüfus silahsızlanırken, Ermeniler silahlanarak bir sonraki savaşın kaderini de belirlemiş oluyorlardı. Ermeniler tarafında savaşmak için İran ve Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ermeniler de bölgeye getirtilmiştir. Olaylar kısa sürede yatıştıktan sonra ikinci Ermeni – Azeri savaşı Çarlık rejiminin dağılmasıyla 1917-1918 yıllarında tekrar başlamıştır. Bolşevikler'den gelen destek ve motivasyon

---

[133] İrade Nuriyeva, *Azerbaycan tarihi (en kadim zamanlardan-XXI yüzyılın ilk dönemlerine kadar),* Mütercim yayınları, Bakü, 2015, s. 190-195.
[134] Okan Yeşilot: *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, Yeditepe, İstanbul, 2010, s. 23.

sonucu Ermeniler, Karabağ'da ve Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde katliamlar yapmışlardır.[135]

1905-1906 Kafkasya olayları, yani Ermenilerle "Müslümanlar", arasında yaşanan şiddetin Jön Türk çevreleri üzerinde muhtemelen sanılandan daha büyük bir etkisi olmuştur. Ermeni Komiteleri ve Jön Türk'ler fikir ayrılıklarına gitmişlerdir.[136] Yaşanan olayları sonraki dönemde *Diasporadaki Taşnaklar* adlı eserinde anlatan Ermeni yazar S.G. Pirumyan, Taşnaklar'ın planladıklarını ve 1918-1919 yıllarında "denizden denize bağımsız ve birleşik Ermenistan"ı ilan etmelerinin doğurduğu fırsatlardan bahsetmiştir.[137]

"Büyük Ermenistan" planı Osmanlı, Gürcistan ve Azerbaycan topraklarını elde etmekle gerçekleşebilecek bir plandı. Gürcü yazar ve devlet adamı Karibi de kendi eserinde; Ermeniler'in dünya devletlerinden Osmanlı'ya karşı gösterdikleri savaş ve tavır karşılığında, komşu devletlerden istediklerini almalarında yardım etmeleri ve Gürcistan'a karşı toprak iddialarından bahsetmiştir.[138]

Bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti zamanında olaylar, Azerbaycan Milli Ordusu ve Nuri Paşa komutasındaki Osmanlı'nın Kafkas İslam Ordusu'nun yardımlarıyla yatıştırılmış; Bakü ve diğer bölgeler Bolşevik Bakü Sovyeti askerleri'nden kurtarılmıştı. Nuri Paşa'nın Azerbaycan'a geldiği sırada Bakü'de olduğu gibi Karabağ ve diğer bölgelerde de Türk ve İslam ahalisine Ermeniler tarafından baskı uygulanmaktaydı. Bu durum karşısında Karabağ'daki Azerbaycanlı Türkler, gönüllü asker toplayarak, Ermeni çetecilerin saldırılarına karşı kendilerini korumaya çalışıyorlardı. Ancak Ermeni çetecilerin silah ve sayıca üstünlükleri Azerbaycanlı Türkler'in bu girişimlerini yetersiz kılmıştır.[139]

---

[135] Hasanbala Sadikov, *a.g.e.*, s. 234-236.
[136] Raymond Kevorkıan, *Ermeni Soykırımı*, (Çeviri Ayşen Taşkent Ekmekçi), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015. s. 78
[137] Sergey Pirumyan: *Diasporadaki Taşnaklar,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, (Çeviri: Kayhan Yükseler), s. 37.
[138] Karibi, *Ermeni İddialarına Yanıt Gürcü Devleti'nin Kırmızı Kitap'ı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, (Çeviren: Arif Acaloğlu), s. 95-98.
[139] Nejdet Karaköse, *Afrika Grupları Komutanı, Kafkas İslam Ordusu Komutanı, Sütlüce Fabrikasının Sahibi Nuru Paşa (Killigil), Enver Paşa'nın Kardeşi,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 249.

SSCB'nin kurulması ve Kafkas cumhuriyetlerinin Sovyetler Birliği tarafından işgali sonucu olaylar kısmi de olsa yaklaşık yetmiş yıl boyunca baskı altında perdelenerek 1980'li yılların sonlarına kadar sessiz kalmıştır. 1918 çatışmalarından itibaren Ermenistan tarafı Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları ileri sürmeye başlamıştır. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, SSCB'nin gücünü kaybedeceği 1980'li yıllara kadar savaş veya çatışmalara sahne olmamış, Ermeni milliyetçiliği diğer milliyetçilik tipleri gibi gizli olarak varlığını devam ettirmiştir.

1980'li yıllara gelindiğinde SSCB'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, Karabağ'da da fikir ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Ermeniler'in Azerbaycan'a karşı toprak iddiası 1987 yılının sonlarında, Mihail Gorbaçov'un ekonomik meseleler danışmanı Agambekyan'ın Paris'te verdiği röportajla resmen başlamıştır. Röportajda, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan'la birleştirilmesinin ekonomik anlamda da zaruri olduğunu ifade eden Agambekyan, hem Karabağ'da hem de Ermenistan'da çoktan planlanmış fikirlere güç katmıştır. 1988 yılında Ermenistan'da yaratılan 'Karabağ' komitesinin illegal miting ve eylemleri hem Azerbaycan hem de SSCB hükümetine baskı yapmakla Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi izlemiştir.[140]

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin başkenti Stepanakert'te (Hankendi) 12 Şubat 1988'de gerçekleşen ilk mitingi takiben, yerel meclisin birleşme kararı sonrası Bakü'de ve Sumgayıt'ta iki etnik grup arasında çatışmalar yaşanmıştır.

Ermenistan'la Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ silahlı çatışmalarının başlangıç noktasını, 1988 Şubat ayında DKÖB'nin (Dağlıkı Karabağ Özerk Bölge) Ermenistan SSC ile birleşme isteğini açıklaması oluşturur. Sorunun temelinde Ermenistan çıkarlarını savunan SSCB yöneticilerinin Azerbaycan topraklarında Ermeni nüfusunun çoğaltılması politikası yatar.

"Büyük Ermenistan" hayalleri kuran ve bu hayallerle yaşayan aşırı Ermeni milliyetçileri, Azerbaycan'a, Gürcistan'a ve Türkiye Cumhuriyeti'ne sürekli olarak toprak iddialarında bulunmaktadır. Osmanlı ve Safevi dönemlerinde milletler etnik

---

[140] Adış Memmedov, *a.g.e.*, s. 62.

yapıya değil de, dini görüşleri yani inançlar baz alınarak Müslümanlar ve diğerleri olarak ayrılıyorlardı. Zamanla değişen koşullarla ve Fıransız devriminin milliyetçilik düşüncelerinin yayılmasıyla birlikte gelişen olaylar Ermeniler'de etnik duyguların kabarmasına neden olmuştur. Karabağ'da Ermenistan ile birleşme fikirleri konuşulurken, 31 Ağustos 1991 tarihinde Azerbaycan Yüksek Sovyet'i 1918-1920'li yıllarda mevcut olan Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin tekrar kurulması ve sınırlarının değiştirilemeyeceği hakkındaki kararı kabul etmiştir. 2 Eylül 1991 itibarıyla ise DKÖB Sovyet ve Ermeni ahalisinin yaşadığı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Şamuyan il Sovyetinin birlikte düzenlediği toplantıyla Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Ardından DKÖB referandumla bağımsızlık ilan ederek Azerbaycan'dan ayrılmaya karar vermiştir. Kararın, 'kendi kaderini tayin hakkı'na dayandığını savunan Ermeniler, Karabağ ve etrafında silahlı operasyonlar düzenlemeye başlamışlardır.[141]

1991 sonlarında Sovyet ordusu tarafından modern silahlarla donatılan Ermeni askerleri Ermenistan-Azerbaycan sınırı boyunca büyük çaplı saldırılara başlamış; Rus ordusuna mahsus olan 366. Motorize Alayı'nın desteği ile 1992 yılının 25-26 Şubat'ında Hocalı kenti işgal edilerek sivil halk katledilmiştir.[142] Hocalı Katliamı'nda; 107 kadın ve 60 çocuk olmak üzere toplamda 613 Azerbaycanlı sivil öldürülmüş, 487 kişi ağır yaralanmış veya engelli durumuna düşmüştür. Hocalı ahalisinden 1275 kişi esir edilmiş, 8 aile tamamen yok olmuş, 150 kişiden ise bir daha haber alınamamıştır.[143]

Dağlık Karabağ'daki etnik kıyımın ardından 1992 Mayısı'ndan 1993 Ekimi'ne kadar Ermenistan Azerbaycan'ın yedi rayonunu[144] daha işgal etmiştir. Böylece dört yıl devam eden savaş zamanı Ermenistan, uluslararası hukuk ve örgütlerin kararlarına aldırış etmemiş; Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini işgal etmiştir. Savaş sırasında binlerce insan öldürülmüş, esir alınmış, ağır yaralanmış ve bir milyondan fazla insan yurtlarından kovulmuştur. Mayıs 1994'te ilan edilen ateşkese

[141] Hasanbala Sadıkov, *a.g.e.,* s. 530.
[142] Ağalar Abbasbeyli ve Parvin Darabadi, *a.g.e.,* s. 245.
[143] Nazim Tapdıkoğlu (Velişov), *Azerbaycan Facialarının Takvimi*, 'MBM' yayınları Bakü 2010, s. 55.
[144] Azerbaycancada bölge, il veya ilçe anlamına gelmektedir.

rağmen anlaşmazlık halen sürmekte, Dağlık Karabağ sorunu çözülememektedir. Halen Karabağ dışında yedi büyük bölgenin (Laçın, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Cebrayil, Zengilan ve Gubadlı) işgali devam etmektedir. Ayrıca savaş mağdurlarının sorunları çözülmemiş ve sınır çatışmaları da sürmektedir.

1994 ateşkesinden günümüze kadar gerçekleşen en büyük çatışma, 2-5 Nisan 2016 çatışması olmuşutur. 2 Nisan 2016'da Ermeniler tarafından başlatılan çatışmalarda Azerbaycan ordusu karşı saldırıya geçerek Lele Tepe ve etraf köyleri işgalden kurtarmıştır. Çatışmalar 4 gün sürmüş ve 5 Nisan 2016 yılında Ermenistan Genelkurmay Başkanı Yuri Khachaturov ile Azerbaycan Genelkurmay Başkanı Necmeddin Sadıkov'un, Moskova'da Rus arabuluculuğu altında ateşkes imzalamasıyla sona ermiştir.[145]

Şüphesiz ki, Ermeniler Dağlık Karabağ'ın işgalini, Karabağ'da özerk bölge kurulduğu günden itibaren başlatmışlardır. Böylelikle Ermeniler ilk isteklerini elde ederken ve Dağlık Karabağ'ın işgaline giden yolda ilk "zaferi" Sovyet Rusya sayesinde kazanmışlardır. Ermeniler özerklik kurulduktan sonra geriye kalan Ermeni nüfusunu Karabağ'da çoğaltmak ve Azeri nüfusuyla aynı orana çıkarmak için çalışmışlardır. Ermeniler bu planlarını da elli yılı aşkın bir süreç içerisinde hayata geçirmişlerdir. Dağlık Karabağ Özerk Bölge yönetimindeki konumlarını güçlendirmek, Moskova'dan destek almak ve doğru zamanı beklemek Ermenilerin uyguladıkları politikalardandır.

2. 3. Kosova'nın Coğrafi Konumu ve Demografik Yapısı

Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve Makedonya ile çevrelenmiş Kosova Cumhuriyeti, adını Bulgar ve Çek dillerinde 'karatavuk' anlamına gelen "kos"(karatavuk) kelimesinin türemesinden aldığı söylenmektedir.[146] Sırpçada

[145] Laurence Broers, "The Nagorny Karabakh Conflict Defaulting to War". *Russia and Eurasia Programme,* July 2016, s. 12.
[146] Bahaeddin Toktay, "Kosova Tarihi", *Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova,* (Hazırlayan: Osman Baymak), Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Prizren, 2008, s. 9.

Kosovo olarak geçen Kosova adına 12. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır.[147] Kosova'da günümüzde de, karatavuk kuşlarına sık sık rastlanılmaktadır. 10.887 kilometrekareden oluşan Kosova'nın %90'ı Arnavut, %5'i Sırp, %5'i de Türk, Boşnak, Makedon ve diğer milletlerden oluşmaktadır. Kosova stratejik öneminin yanında sahip olduğu doğal kaynaklar açısından da önem taşıyan bir bölgedir. Zengin linyit kömürü rezervleri, kurşun, çinko ve magnezyum Kosova ekonomisi için önem taşırken, bölgedeki gelişmiş tarım ve hayvancılık önemli geçim kaynaklarını oluşturmaktadır.[148]

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalan Kosova bölgesinden, Alanlar, Hunlar, Vizigotlar, Avarlar ve diğer kavimler geçmiştir. Kosova'ya daha sonra zamanla Slavlar ve Arnavutlar yerleşmeye başlamıştır. Bazı kaynaklara göre Sırplar Kosova'ya Arnavutlar'dan daha önce yerleşmiştir. 1268 yılından Sırp Krallığı'nın sınırlarına dahil olan Kosova yaklaşık yüz yıl kadar Sırp Krallığı'na bağlı kalmıştır.[149]

Kosova'nın büyük bir kısmı 1389 tarihli I. Kosova Savaşı'ndan sonra savaşı kazanan Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresine geçmiştir.[150] Kosova Savaşı'yla bağımsızlığını kaybeden Sırp Krallığı ve Krallığa dahil olan bölgeler 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir. Osmanlılar, Kosova'nın Kuzey kısmını İkinci Kosova Savaşı'na (1448) katılmayan Sırplar'a bırakmıştır. Fatih Sultan Mehmet zamanında Kosova'nın tamamı Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresinde Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı Vulçitrin ve Üsküp vilayetlerine bırakılmıştır. Avusturya ordusu ile birleşen Sırp asilzadeleri kısa bir süreliğine merkezi Kumana olan bir krallık kurdularsa da, Koca Halil Paşa ile Selim Giray

---

147 Osman Karatay, *Kosova, Kanlı Ova,* İz yayıncılık, İstanbul 1998, s. 36.
148 İbrahim Sarı, *Kosova'nın Bağımsızlığının Uluslararası Sistem Bağlamında Değerlendirilmesi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010), s. 55.
149 Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History*, Papermac, London, 1998, s. 30.
150 İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası,* Seçkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 26.

Han'ın Kosova ovasında 1690 yılında kazandıkları zaferle Kosova ve etrafı tekrar Osmanlı idaresine geçmiştir.[151]

Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla oluşturulan Kosova vilayeti Sofya, Niş ve Priştine'yi içine alacak bir şekilde 32 bin kilometrekarelik bir alanı içeriyordu.[152] Vilayet merkezi önceleri Sofya iken 1877-1878 Osmanlı–Rus Savaşı sonrası Priştine'ye taşınmıştır.[153]

Sırbistan ve Karadağ'da gerçekleşen olayların ardından Bosna vilayeti yönetiminin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na geçmesi, bahsi geçen bölgelerdeki Müslüman nüfusun Osmanlı'nın diğer bölgelerine iskân etmek zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. İlk başlarda göç eden Müslüman halk Anadolu'da ve Rumeli'nin farklı bölgelerinde gelişi güzel iskân ettirilirken, zamanla Kosova bölgesinde Müslüman nüfusu arttırma politikası izlenmeye başlanmıştır. 1892 tarihli Osmanlı resmi belgelerinde bu politikalar açık şekilde görülürken yeterli mali kaynağın olmaması ve yeni yerleşimler için yer bulmakta güçlük çekilmesi bunların hayata geçirilmesine imkan vermemiştir.[154]

Balkan Savaşı'nda Sırp güçler Kosova sınırını kolaylıkla ele geçirerek bütün Kosova'yı işgal etmiş ve 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile Kosova bölgesi Sırbistan'a bırakılmıştır.[155] Birinci Dünya Savaşı yıllarında önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ele geçirilen Kosova, 1916 yılında Bulgaristan tarafından işgal edilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Kosova'da Arnavut nüfusunu yerel yönetim kadrolarına yerleştirdiğinden ve Arnavutça'nın resmi dairelerde kullanılmasına izin verdiğinden dolayı Arnavutlar, savaş zamanı Sırplar'la karşı cephelerde savaşmışlardır. Avusturya-Macaristan'ın savaşı kaybetmesi ve Bulgaristan'ın da İtilaf devletleriyle anlaşma imzalamasının ardından Kosova tekrar Sırbistan ile birleştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Sırp-Hırvat-

---

[151] Bahaeddin Toktay, *a.g.e.,* s. 11.
[152] Mucize Ünlü, *Kosova Vilayeti (1877-1912),* Gece Kitaplığı yayınları, Ankara, 2015, s. 51.
[153] Bahaeddin Toktay, *a.g.e.,* s. 13.
[154] Tufan Gündüz, *Alahimanet Bosna Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe, İstanbul, 2012, s. 162-164.
[155] Bahaeddin Toktay, *a.g.e.,* s. 13.

Sloven Krallığı'nda ve bunu takiben, Yugoslavya Krallığı döneminde Kosova Sırbistan'a bağlı bir bölge olarak kalmıştır.

2.4. Yugoslavya Dönemi

İkinci Dünya Savaşına katılan Yugoslavya'nın toprakları Almanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve İtalya tarafından işgal edilmiştir. Savaş zamanı Kosova'nın bir kısmı Bulgaristan tarafından işgal edilmiş, Arnavutların yoğunlukta yaşadığı taraflarıysa Arnavutluk tarafından ilhak edilerek İtalyan kontrolü altından "Büyük Arnavutluk" oluşturulmuştur.[156]

Josip Broz Tito 1943 yılında Demokratik Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ni kurmuş, sonradan Yugoslavya, Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti adını almıştır. SFRY zamanı Tito, Sırbistan içinde Voyvodina ve Kosova'ya özerklik vermiştir. 1963 Anayasası'yla SFRY'deki halklar kendi milliyetçiliklerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. 1966-1968 yılları arasında Kosova Arnavutları ana dilde eğitim ve üniversite talebiyle sokağa çıkmaya başlamışlardır. Protestolar baskıcı politikaların tersine Tito'nun ana dilde eğitim veren ilk ve orta öğretim kurumları açtırması ve Arnavutça eğitim veren üniversite kurdurmasıyla sonuçlanmıştır. Üniversite açılmasıyla beraber Arnavutluk'ta basılan ve Kosova'ya gelen kitaplar da Kosova'da Arnavut milliyetçiliğinin gelişmesine neden olmuştur.

1974 Anayasası'yla Sırbistan'ın anayasal parçaları olan Kosova Özerk Bölgesi ve Voyvodina Özerk Bölgesi diğer federal cumhuriyetlerle eşit karar alma yetkisine sahip olmuştur. Bu durum Sırplar'ın hoşuna gitmemiş, ileriki zamanlarda Tito'nun Sırp düşmanı olduğu söylemine zemin oluşturmuştur. Sırp-Hırvat dilleriyle beraber Arnavutça da Kosova'da resmi dil olarak kabul edilmiştir. Kosova'da nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar Srbistan'da azınlık halinde yaşamaktaydılar. Dolayısıyla 1974 Anayasası'yla; Kosovalı Arnavutlar federal devlet yapısı içinde hukuki bir statüye kavuşurken Federal Başkanlık Konseyi'nin sekiz üyesinden birisi

[156] Nesrin Kenar, *Yugoslavya – Bir dönemin Perde Arkası*, Palme Yayınları, Ankara 2005, s. 60.

olmuşlardır. Ayrıca bölgede yaşayan Arnavutlar'a başta dil ve eğitim olmak üzere geniş kültürel haklar tanınmıştır.[157]

2.5. Kosova'da Arnavut, Sırp ve Türk Milliyetçiliği

Kosova çok etnikli yapıya sahip coğrafi konumu nedeniyle, yaşanan anlaşmazlıkların temel sebeplerine inmek ve sorunların nedenlerini daha iyi anlamak için Kosova'da etkin konuma sahip olan Arnavutların, Sırpların ve Türklerin benimsemiş olduğu milliyetçiliğin araştırılmazı zaruridir. Bahsi geçen her üç etnik grup üyeleri Kosova yönetiminde zaman zaman söz hakkına sahip olmuş, değişen şartlarla yönetimdeki etkinliğini bazı zamanlarda da kaybetmiştir. 2.5.1. bölümünde Kosova'daki Arnavut milliyetçiliği, 2.5.2. bölümünde Kosova'daki Sırp milliyetçiliği ve 2.5.3. bölümde Kosova'daki Türk milliyetçiliği araştırılacaktır.

2.5.1. Kosova'da Arnavut Milliyetçiliği

Arnavutlar kendilerini Balkanlar'ın en eski kabilelerinden biri olan İliryalılar'ın torunları olarak tanımlamaktadırlar. İliryalılar yüzyıllarca gerçekleşen fetih ve göç nedenleriyle 6. ve 12. yüzyıllarda tarih sahnesinden silinmişlerdir. 12. yüzyılda tarih sahnesinde tekrar görünen bu topluluk faklı kabileler halinde ortaya çıkmıştır. Arnavut ismi başlarda Katolikliği benimsemiş Arnavutlar için kullanılırken dilsel, dinsel ve etnik bir kimliğe işaret etmiştir. Bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesiyle Arnavut ismi aynı dili konuşan halk için kullanılmıştır.[158] Bu nedenle de Arnavutlar, Kosova'ya Sırp yerleşmelerinden önce İliryalılar'ın, dolaysıyla Arnavutlar'ın

[157] Selçuk Ural, Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5(1), s. 160.; Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 329.
[158] Bilgehan Gökdağ, *Balkanlar el kitabı,* (Derleyen: Osman Karatay), I cilt, Vadi yayınları, İstanbul, 2006, s. 260.

yerleştiği fikrini savunurlar.[159] Kosova, Arnavut nüfusun Balkanlarda en kalabalık olduğu ülkedir.[160]

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Slavlar arasında milliyetçiliğin gelişmesine Çarlık Rusyası'nın destek verdiği malumdur. Arnavutlara ise en büyük destek, tebaası oldukları Osmanlı'dan gelmiştir. Arnavutların büyük kısmı Müslümanlığı benimsediğinden, Osmanlı İmparatorluğu'nun da dini esas alan, Millet sistemine göre organize ettiği yönetim sistemi, Müslümanları gerçek tebaası olarak görmekte ve devlet işlerinde, askerlikte ön planda tutmasıyla, Müslüman olmayanlar tarafından Türk olarak tanımlanmaktaydılar.[161] Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli'deki desteğini Arnavutlar'ın güçlenmesinde görmüştür:

> "İmparatorluğun Avrupa'daki başlıca desteği ve İmparatorluğun da 'komşu ülkelerin açgözlülüğüne karşı Arnavutların kurtarıcısı' imajı çizilmişti."[162]

Osmanlı topraklarında milliyetçiliği destekleyen aktörlerden biri de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmuştur. Avusturya-Macaristan hükümeti ve temsilcileri Arnavutları desteklemişlerdir. Bu doğrultuda Osmanlı'ya karşı Arnavut milliyetçiliğini temellendirmek ve yaymak için Avusturyalılar Arnavut tarihi ile ilgili ilk yazılı eserlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamışlardır.[163]

Arnavut milliyetçiliği, 19. yüzyılda Balkanlar'da gelişen Hıristiyan milletlerden farklı olarak daha geç ve daha farklı amaçla ortaya çıkmıştır. Osmanlı'dan geriye kalan Arnavut nüfusun yaşadığı topraklar, ayrılıkçı milliyetçi hareketler sonucunda yaratılan devletler tarafından yürütülen paylaşım çabaları, Arnavut milliyetçiliğinin doğmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Arnavutlar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalmışlardır. Ancak savaş sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile

---

[159] Osman Karatay, *a.g.e.*, s. 29.
[160] Duygu Kara, "Kosova Sorunu ve Sırbistan ile İlişkiler", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)*, (Hazırlayan: İbrahim Kamil), Nobel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 262.
[161] Emel G. Oktay ve Rrapaj Jonilda, "Sosyal İnşacılık Açısından Kosova'nın Kimliği: Bağımsızlık Sonrasında Ortak Bir "Kosovalı" Kimliği Oluşturmak Mümkün mü?", Uluslararası İlişkiler, Cilt 13, Sayı 49, 2016, s. 43-59, s. 46.
[162] Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avrupa'da Çoğunluğu, Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (Çeviren: Ali Berktay) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 204.
[163] Nathalie Clayer, *a.g.e.*, (Çeviren: Ali Berktay), s. 323.

Arnavutların yaşadıkları bölgelerin Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılması Arnavutların tepkisini çekmiş ve aralarındaki birlik ve dayanışmayı arttırmıştır.[164] 1878 Berlin ve Ayastefanos anlaşmaları arasında geçen sürede kurulan Prizren Birliği, Arnavut milliyetçiliğinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Arnavut milliyetçiliği, ortak dilden yola çıktığından laik yönde gelişmiştir. Arnavutlar dini açıdan; Müslüman, Ortodoks ve Katolik olarak üçe ayrıldıkları için, din birleştirici unsur olarak görülmemektedir. Bazı araştırmacılar Arnavutlar'ı din konusunda eleştirmekten de geri kalmamışlardır. K. Süsheim'a göre Arnavutlar'ın Hıristiyanlığa bağlılığı samimi bir inançtan ziyade alışkanlıkla özdeştir. Bu düşünce yapısı Arnavutlar'ı ülkelerini ele geçirenlerin dinini kolay bir şekilde kabullenmelerine yol açmış ve böylelikle de İslam'ı kolay bir şekilde kabul etmelerine neden olmuştur.[165]

Arnavutlar İslam'ı kabul ettikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nda üst kademelere kadar yükselebilmişlerdir. Arnavutlar, Balkanlar'da yaşayan Hıristiyanlar'dan farklı olarak Osmanlı'dan ayrılma taraftarı olmamışlardır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Arnavutlar'ı korumakta güçlük çekmesi üzerine, Balkanlar'daki karışıklıktan faydalanarak 28 Kasım 1912'de bağımsızlık ilan edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan çekilmeye başlamasıyla birlikte, kendileri arasında bir bütünlük sağlayamayan Arnavutlar uzun yıllar sürecek olan bir belirsizlik dönemine girmişlerdir. 22 Mart 1913'te Kosova, "Londra Antlaşması" ile Sırp Krallığı'na bağlanmıştır. Bu durum ilerleyen yıllarda Kosova'da sürekli tırmanan bir Sırp-Arnavut çekişmesine yol açmıştır.[166] Arnavutlar ile Sırplar arasındaki ilk kanlı çatışma Birinci Balkan Savaşı'nda Kosova'yı ele geçiren

---

[164] Yücel Yiğit, *Milliyetçilik Çağında Prızren İttihat Cemiyeti,* http://www.turkishstudies.net (23.12.2018).

[165] Mucize Ünlü, *a.g.e.,* s. 94.

[166] Selçuk Ural, Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5(1), s. 151-152.

Sırpların, Türk olarak gördükleri Arnavutlara ve Kosovalı Türklere karşı bir yok etme kampanyasına girişmesi olmuştur.[167]

Arnavutlar Kosova'da çoğunluk oluşturmalarına rağmen, Sırbistan içerisinde azınlık olarak tanımlanmış ve çeşitli dönemlerde Sırp milliyetçileri tarafından hakları ihlal edilmiştir. Kosova'ya ilk yerleştikleri fikrini savunan Arnavutlar aynı zamanda Arnavutlar için milliyetçiliğin başlangıcı sayılan Prizren Birliği'nin de Kosova'da kurulması nedenlerine dayanarak Kosova'da hak iddia etmektedirler. Zaman zaman Kosova'dan sürgün edilen Arnavutlar, Kosova'daki nüfus çoğunluğunu ellerinde tutmuşlardır. Kosova'da gelişen Arnavut milliyetçiliği, saldırgan milliyetçiliğe karşı gelişmiş milliyetçilik olarak tanımlanabilir.

2.5.2. Kosova'da Sırp Milliyetçiliği.

Slavların Balkanlar'a gelişi 4. yüzyıl olarak bilinmektedir. Bugünkü Polonya ve Ukrayna tarafından güneye inerek bu bölgelere gelmişler ve 7. yüzyılda Kosova, Karadağ ve Bosna'ya yerleşmişlerdir. Güneye yerleşen Slavlar da dört guruba ayrılırlar. Bunlar; Sırplar (Ortodoks), Karadağlılar (Ortodoks), Hırvatlar (Katolik) ve Slovenler (Katolik)dir. Bir Slav milletine mensup olan Sırplar çoğunlukla Sırbistan'da ve diğer komşu devletlerde yaşamaktadırlar. Sırp adı Latince; köle, hizmetçi manasında olan 'servis', çoğulu 'servi' kelimesinden gelmektedir. Bizans imparatoru VII. Constantine Prophyrogenitus, Sırp adının 'Roma imparatorunun köleleri' tabirinden geldiğini söylemektedir. Bu Slav kabilesi Sava ve Tuna'nın güneyine indikten sonra yerleştiği topraklarda Serv ve Serb adıyla adlandırılmıştır.[168]

Slavlar 547-548'de bugünkü Kosova topraklarını fethederek Arnavutluk'un kuzey kıyısındaki Dıraç'a kadar ulaşmışlardır. Bu dönemde Slavlar arasında ayrılmalar başlamıştır. 620'lerde ise Sırplar ile Hırvatlar birleşip Avarlar'ı Balkanlar'ın kuzeybatısından atarak onlardan boşalan topraklara yerleşmişlerdir. Bu esnada

---

[167] Noel Malcolm, *Kosovo A Short History*, Papermac, London, 1998, s. 253.

[168] Yusuf Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü- Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan).* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2437. Cilt I. Ankara, 2000, s. 387.

Sırplar, Kosova'nın kuzeybatısındaki Rascia ile bugünkü Karadağ'ın kapladığı bölgeyi yurt edinmişlerdir.[169]

Kosova bölgesi zamanla, Sırplar için kendi tarihleri ile ilişkilendirdikleri bir bağlantı noktası haline gelmiştir. Orta çağ başlarında yeni oluşturulan Sırp Kilisesi'nin temeli Kosova'da atılmıştır. Dolayısıyla Sırpların etnik kimliğini oluşturan önemli bir konuma sahip olan Sırp Ortodoks Kilisesi'nin bu bölgede kurulmuş olması, Kosova'yı Sırpların gözünde kutsal bir bölge olarak görmelerine neden olmuştur.

Sırp akademisyen Predrag Simic'e göre, Yahudiler için Kudüs neyse, Sırplar için de Kosova odur.[170] Sırplar, Kosova'da bulunan ve tarihlerinin çok önemli bir parçasını oluşturan manastır ve kiliseler ile, yine Kosova'da 1389 yılında yaşanan ve Osmanlılar'ın galibiyetiyle sona eren Kosova Savaşı'ndan dolayı bu bölgeyi kutsal kabul etmişlerdir. Her ne kadar, I. Kosova Savaşı da denen bu muharebeyi kaybetmiş olsalar da, bu savaşta Osmanlı Sultanı I. Murat'ın öldürülmüş olması Sırplar için büyük bir övünç kaynağı olmuştur. Sırp milliyetçiliği, bu savaşta I. Murat'ı öldüren askeri, savaş kahramanı dahi ilan etmiştir. Daha sonra da Sırp Ortodoks Kilisesi bu savaşta büyük özveri gösteren ancak savaş sırasında ölen Sırp Kralı Lazar'ı aziz ilan etmiştir. Kosova Savaşı, Sırplar'ın belleklerinden hiçbir zaman silinmemiş ve Sırplar Kosova'yı her zaman elde tutulması gereken bir bölge olarak görmüşlerdir.[171]

Sırpların yaşadığı toprakların tarihte pek çok yabancı işgale uğraması Sırp milliyetçiliğinin şiddete dayalı mücadele özelliğinde önemli bir neden olmuştur. Sırpların 14. yüzyıldaki Büyük Sırbistan İmparatorluğu hayalleri 1389 Kosova Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'na yenilmeleriyle ortadan kalkmıştır.[172]

Kosova Savaşı, Sırplar'da yenilgiye uğramalarına rağmen, düşmana karşı direnme olarak anlatılmaya başlanmış ve kendilerine milliyetçilik için gereken kahramanlık

---

169 Mucize Ünlü, *a.g.e.,* s. 107.

170 Halil Akman, Paylaşılamayan Balkanlar, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 228.

171 İbrahim Sarı, *Kosova'nın Bağımsızlığının Uluslararası Sistem Bağlamında Değerlendirilmesi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010) s. 56.

172 Doğan Tılıç, *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal; Kosova,* Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 80.

hikâyeleri kurgulanmıştır. Osmanlı yönetimini benimseyemeyen Sırplar, Osmanlı'nın istimalet politikası sayesinde kendi dinlerini ve kültürlerini koruyabilmişlerdir. 19. yüzyıldan sonra ise Avrupa'da yayılan milliyetçilik düşüncesinden etkilenmişlerdir. Sırpların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı gelmelerinin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kaynaklanan sebepler olduğu gibi, dış etkenler ve yerel Sırp halkının içerisinde liderlik yapma, 'Büyük Sırbistan' inşa etmek hayali kuran aşırı milliyetçi seçkinlerin ortaya çıkması da etkili olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniçeriler üzerindeki denetimini zamanla kaybetmesi sonucu yeniçeriler halka (Sırplara ve Türklere) karşı yağmacılık ve gaddarlık yapmışlardır. Merkezi yönetimden bağımsız hareket eden yeniçerilerin halka yaptıkları zulümler Sultan'a kadar gitmiştir.[173]

1794 yılında Osmanlı İmparatorluğu yeniçerilerin halka karşı baskısını ortadan kaldırmak için Hacı Mustafa Paşa'yı Belgrat'a vali olarak göndermiştir. Vali Hacı Mustafa Paşa kısa sürede yeniçerileri dizginlemek için işe koyulmuştur. Halk Hacı Mustafa Paşa'ya yaptığı düzenlemelerden ve hizmetlerinden dolayı ona, 'baba' demeye başlamıştır. Ancak Mustafa Paşa sert kararlar alarak yeniçerileri bir süreliğine dizginlemesine rağmen fazla başarılı olamamış ve yeniçeriler tarafından 1801 yılında öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra yeniçeriler baskıcı ve yağmacı politikalarına tekrardan dönünce aşırı tepki toplamaya başlamışlardır. 1804 yılına gelindiği zaman Sırplar, Ruslar'ın ve İngilizler'in kışkırtması üzerine, artan yeniçeri baskısına karşı birleşmişlerdir. Kara Yorgi, Sırp Millet Meclisi'ni (Skupşina) toplayarak kendisini baş 'knyaz' (prens) ilan ettirmiştir. Kara Yorgi taraftarları ile birlikte yeniçeri birliklerine karşı saldırılar düzenleyerek birçok önde gelen yeniçeri öldürülmüş daha sonra dağlara çekilerek isyan buralarda devam etmiştir.[174]

Rusya'nın da desteğini alan Sırplar, Balkan coğrafyasında en şiddetli milliyetçilik akımını başlatmışlardır. Sırp milliyetçiliğinin felaket doğuran ve dünya tarihinde daha önce yaşanmamış bir dünya savaşına sebep olucak örneklerinden biri,

---

[173] Aziz Mustafa, *Balkanlarda, Kırımda və Kafkasta Türk-Müsulman Soykırımları və Etnik Temizlemeler*, Bakü, 2011, s. 111.
[174] Aziz Mustafa, *a.g.e.*, s. 114.

‘Saraybosna Suikasti’dir. 28 Haziran 1914’te bir Sırp milliyetçisi, ‘Genç Bosna’ örgütü üyesi olan on sekiz yaşındaki Gavrilio Princip’in, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinad’ı öldürmesi I. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Olayın gerçekleşmesinin ardından Avusturya-Macaristan Sırbistan’a saldırınca Rusya, Almanya, Fransa ve diğer devletler de savaşa katılmışlardır. Dolayısıyla ‘Saraybosna Suikastı’, I Dünya Savaşı’nı başlatan bir bahane olsa da, Sırp milliyetçiliğinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.[175]

İlerleyen dönemlerde Yugoslavya lideri J.B. Tito, Sırp milliyetçiliğinin şiddetini fark etmiş ve bir dizi önlem almaya çalışmıştır. Tito’nun iç işlerinden sorumlu olan yardımcısı Sırp asıllı Aleksandar Rankoviç[176]’in, Kosova ve diğer bölgelerdeki Müslümanlara ve Arnavutlar’a karşı baskıcı yaklaşımı çoğaldığı 1968 yılında Tito tarafından görevden alınmasıyla sonuçlanmıştır.[177] Tito Sırp milliyetçiliğinin felaketle sonuçlanacağını düşünerek Yugoslavya’da Sırp etkisinin daha da artmaması için Kosova ve Voyvodina’ya özerklik vermiştir. Bu olaylar Sırp milliyetçiliğini durdurmak yerine daha da aşırı bir hale getirmiştir. Bunun da en açık örneği, Slobodan Miloşeviç döneminde görülmüştür. Miloseviç aşırı milliyetçi söylemleri ve politikalarıyla dikkat çekmiş ve kitleleri ‘Büyük Sırbistan’ idealini hayata geçirmek için kendi etrafında toplamıştır. Miloseviç’in yürüttüğü siyaset Yugoslavya’da 20. yüzyıl sonlarında yıkımlarla ortaya çıkan parçalanmaya neden olmuştur. Sırp milliyetçileri ve başlarında duran Slobodan Miloşeviç, milliyetçilik eylemlerinden vazgeçmemiş ve Bosna-Hersek’ten sonra 1998 yılının sonunda özerklik talep eden Kosova’ya saldırmış ve Kosova’da yaşayan Müslüman Arnavutlar’a karşı etnik temizlik hareketine başlamıştır.[178]

Arnavutlar’ın Sırplar’a göre II. Dünya Savaşı’nda Almanlar’la pek sorun yaşamaması ve iyi geçinmeleri de, bir diğer farklılık göstergesidir. II. Dünya Savaşı

---

[175] Mahir Abdullayev *Uluslararası İlişkiler Tarihi XX yüzyıl*, BDU yayınları, Bakıü 2003 s. 23

[176] Aleksandar Rankoviç, Yugoslavya Devlet Başkan yardımcısı ve istihbarat kurumunun şefi. Kosova’yı bir polis devleti gibi yönetmeye başlamış ve güvenlik de içerisinde olmak üzere tüm resmi görevlere, Sırpları ve Karadağlıları getirmiştir. Emel G. Oktay ve Rrapaj Jonilda, *a.g.m.,* s. 46.

[177] Selçuk Ural, *a.g.m.,* s. 158.

[178] Semaye Mustafayeva, *Avrupa və Amerika Ülkelerinin En yeni Tarihi II. Bölüm 1945-2007 arası*, Bakü, 2011, s. 306.

zamanı İtalyan yönetimi 'Büyük Arnavutluk' adı altında Kosova'yı işgal etmiştir. Partizan Hareketine ılımlı yaklaşmayan Arnavutlar da Sırplar'la fikir ayrılığı yaşamıştır. Enver Hoca'yla Kosova'nın Yugoslavya'ya katılması ile ilgili görüşmeler sonrası Kosova'nın Arnavutluk'tan ayrılması fikrini desteklemeyen Enver Hoca şovenistlikle suçlanmış ve Kosova'nın Yugoslavya'ya bırakılmasını onaylamıştır. Arnavutluk'un, Yugoslavya ile ilişkilerin bozulması ihtimali Yugoslavya tarafından ilhak edilmesi riskini doğuruyordu. Böylece Enver Hoca, Kosova'nın Yugoslavya sınırlarında kalmasını ve Yugoslavya sınırlarının tanınmasını kabul etmiştir.

2.5.3. Kosova'da Türk Milliyetçiliği

Türk kavimleri Balkanlar'a 6. yüzyıldan itibaren yerleşmeye başlamıştır. Türkler Balkanlar'a kuzeyden Karadeniz üzerinden, güneyden Anadolu üzerinden gelmişler. Karadeniz üzerinden gelenler zamanla Hıristiyanlığı kabul ederek Slavlarla karışsalar da, Anadolu'dan gelenler din ve kültürlerini korumayı başarmıştır.[179]

Türklerin Kosova'da yerleşmeye başlaması özellikle Osmanlı döneminden daha da çoğalmıştır. Osmanlı zamanında, bölgedeki Sırp varlığının kontrol altına alınması ardından bölgeyi Türkleştirme ve İslamlaştırma amaçlı Arnavutlar ve Türkler Kosova'ya göç ettirilerek yerleştirilmiştir.[180]

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları yönettiği dönemlerde bölgedeki Türkler ve diğer Müslümanlar yüksek konumlarda bulunduklarından ve yöneten sınıf olduklarından, 19. yüzyılda gelişen milliyetçilik Türkler üzerinde herhangi bir etki göstermemiştir. Ancak zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan çekilmesi ve dağılmasıyla, Türklere ve diğer Müslümanlara yönelik saldırılar giderek Türkleri ve Müslümanları bir araya getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve bölgeden çekilmesi ardından Kosova Türkleri, Sırpların Müslümanlara yönelik baskıları sonucunda kitleler halinde göç

---

[179] Halil İnalcık *"Osmanlı ve Modern Türkiye"* Timaş Yayınları, Araştırma-İnceleme, İstanbul, 2013, s. 9-40.

[180] L, Carl Brown, *İmparatorluk mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı damgası,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 122.

etmeye başlamıştır.[181] Balkanlar'da Arnavutlar, Boşnaklar, Goralılar ve Romenler Osmanlı'dan sonra Türk olarak isimlendirilmiştir. Bu nedenledir ki Balkanlar'da Türk denince etnik Türklerle beraber Müslümanlar da kastedilir.[182]

Kosova'da Türklerin sayıları ilk defa 1948 nüfus sayımıyla belli olmuştur. Yugoslavya'da yaşayan Türklerin nüfusundaki değişiklikler, Kosova'daki Türk nüfusun sayısındaki değişikliklerle paralel olarak gelişmiştir. Yugoslavya'nın etnik gruplara karşı uygulamış olduğu dönemsel olarak değişen politikalar, Türk nüfusunun yıllara göre büyük değişimler göstermesinin nedenleridendir. İş bulma, bazı haklardan yararlanabilme ya da dış ülkelere göç edebilme gibi nedenlerden ötürü, Yugoslavya'da yaşayan etnik grupların kimlik tanımlamaları dönemsel olarak değişikliğe uğramış, özellikle Müslüman olan topluluklar arasında etnik sınır hareketliliği yaygın olarak gözlenmiştir.[183]Kosova Türkleri, 1953 yılındaki göçten dolayı Kosova'da her geçen yıl azalmaya doğru gitmiştir. 1953 nüfus sayımında sayıları 35.583 kişi olan Türkler, 1961 yılında 25.764'e ve 1971 yılına gelindiğindeyse 12.444' e kadar gerilemiştir.[184]

Bölgedeki Türk kimliği ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1951 yılından itibaren resmi olarak tanınır. Kosova'da Türkçe için dönüm noktası sayılan, anadilinde eğitim yapan okullar faaliyete başlar. Ayrıca, Türkçe basın ve yayında da hareketlilik başlamıştır.[185] Osmanlı'nın çöküşünden itibaren II. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre zarfında Kosova'da Türkler kimliklerini koruma mücadelesi vermiştir. 1912'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan çekilmesiyle, Kosova'da Türkçe eğitim

---

[181] Tuba Bilgiç ve Bestami Bilgiç, *"Kosova Türkleri Sıradışı Bir Türk Diasporası",* Bilig Yayınları, 62. Sayı, Ankara, 2012, s. 41-44.

[182] Şule Kut, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 240.

[183] Tuğça Poyraz, *Etnik Sosyoloji Açısından Kosova Türkleri: Prizren Ve Mamuşa Örneği*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara 2007) s. 93.

[184] Recep Çelik, *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Türkleri ve Türk Dış Politikası,* 1. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi Bildiriler Kitabı, Sakarya. 2009, s. 345-358.

[185] Salih Okumuş, *"Kosova'da Türkçe Yayınlanan Gazete ve Dergiler",* Yeni Türkiye (Rumeli ve Balkanlar Özel Sayısı-V), sayı 70, Ankara, 2015, s. 254-274.

kurumlan kapatılmıştır. Kosova'da yalnızca dini okullar, hafız yetiştiren birkaç medrese varlığını koruyabilmiştir.[186]

Yugoslavya'nın 1974 Anayasası'yla Kosova'da Türklerin hukuki kimliği tanınmış ve Türkçe Kosova'da resmi dil statüsüne kavuşmuştur. Böylece gündelik hayatta, eğitimde, basın yayında ve devlet işlerinde Türkçe kullanılmaya başlamıştır.[187]

Kosova Türkleri, Arnavut-Sırp etnik çekişmelerinde tarafsız kalmaya özen göstermiş, kendi varlıklarını devam ettirmeye çalışmıştır. Sırplar, Arnavutlarla Türkleri karşı karşıya getirebilmek amaçlı politikalar izlemiş, bu politikalar çerçevesinde bazı Arnavutları işten çıkarmış ve yerine Türkleri almış, böylece Arnavut milliyetçilerinin tepkisini Türklerin üzerine çekmiştir.[188]

1989 yılının sonlarına gelindiğinde, milliyetçilik dalgası bütün Yugoslavya'yı sarmıştır. Kosova Türkleri de milliyetçilikten etkilenmiştir. Kosovalı Türklerin, "Kosova'da Türk varlığının bazı aşırı milliyetçi Arnavutlar tarafından inkâr edildiğini, kendilerine "Türkleşmiş Arnavutlar" gözüyle bakıldığını" görmeleri sonucu kendi milli çıkarları doğrultusunda mücadele etmelerine sebep olmuştur.[189]

1974 Anayasası'yla kazanılan haklar, 1999 Kosova Savaşı sonrası Kosova'yı yönetimi altına alan BM geçici yönetimi tarafından kısıtlanmıştır. Ancak gösterilen tepkiler sonucunda Türkçe, Türklerin yoğun yaşadığı Prizren, Mitroviça, Vıçtırın ve Priştine bölgelerinde yerel dil statüsünde kullanılmaktadır.

---

[186] Salih Lika, *Yugoslavya'daki Türkçe Eğitim Hayatı*, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara 1991, s.217.

[187] Salih Okumuş, *Yüz Yıllık Yalnızlık: İmparatorluktan Azınlığa Kosovada Türkler*, Karam Dergisi, Sayı:54, Ankara, 2017, s. 3-15.

[188] İbrahim Üstün, "Etnik Savaş Sonrası Kosova'da Türklerin Durumu", *Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova,* (Hazırlayan: Osman Baymak), Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Prizren, 2008, s. 20-21.

[189] Erhan Türbedar, Balkan Türkleri: Balkan Arastırmaları Dizisi, Asam Yayınevi, Ankara 2003, s. 81.

2.6. Kosova Sorunu ve Bağımsızlık Süreci

Kosova sorunu 20. yüzyılın sonlarında gündeme gelmişse de, sorunun temel nedenleri tarihe dayalı gelişmiştir. 2.6.1. bölümünde Kosova sorununun çıkış dönemi araştırılarak, 2.6.2. bölümünde Kosova'nın bağımsızlık sürecine ve bağımsızlık sürecinde yaşanan olaylara değinilerek sorunun ve bağımsızlık sürecinin önemi anlaşılmaya çalışılacaktır.

2.6.1. Kosova Sorununun Gelişme Süreci

1877 yılında Kosova vilayetinin kurulması Osmanlı İmparatorluğu'nun en zor dönemlerine denk gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cephe alan devletler, iç çatışmalar, ayaklanmalar, ayrılmalar ve bitmeyen savaşlar Osmanlı ekonomisini olumsuz şekilde etkilemiştir. Kosova vilayeti, konumu bakımından da çatışmalara açık bir durumdadır. Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'la sınırları olan Kosova'yı komşu devletler her zaman kendi sınırları içerisine katma politika izlemişlerdir. Kosova, hem ortak sınıra sahip olmak, hem de içinde çok sayıda etnik Sırp bulundurması nedeniyle sürekli olarak Sırbistan'ın gündeminde olmuştur.[190]

1912'de Sırp yönetimine geçen Kosova'da Müslümanlarla Sırplar arasında ayrışma daha ilk günlerden kendini göstermeye başlamıştır. Sırplar tarafından göç etmeye zorlanan Arnavutlar ilk göçlerine başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı zamanı Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilen Kosova, Bulgaristan ve tekrar Sırbistan tarafından işgal edilmiştir. Kosova Arnavutları, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölgeyi ilhak ettiği zamanda Kosova'da kazandıkları haklar nedeniyle İmparatorluğa karşı sıcak tutum sergilemişlerdir. Bu nedenlerle de Arnavutlarla Sırplar, İkinci Dünya Savaşı zamanı tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Özellikle, Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgede yaşayan Arnavutlar ile Sırbistan

[190] Mucize Ünlü, *Kosova Vilayeti (1877-1912)*. Gece Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2015, S. 234.

ordusu arasındaki çatışmaların hafızalarda yer etmesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırpların Arnavutlara karşı öç alma eylemlerine neden olmuştur.[191]

Yugoslavya Krallığı döneminde de hakları bastırılan Kosova Arnavutları İkinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte göç etmeye mecbur edilmiş, Müslümanların yaşadıkları bölgeler parçalara ayrılmış ve Sırpların yoğun yaşadığı merkezlere verilmiştir. Baskılara rağmen, Kosova'da Arnavutlar her zaman çoğunluğu oluşturmuşlardır. Kosova'da artan Arnavut nüfusu Sırp aydınlarda tedirginlik yaratmış ve Kosova'nın kaybedilmemesi için çeşitli etnik temizlik hareketlerine girişilmiştir. Arnavutlar Kosova'ya sahip olmanın yolunu nüfus bakımından Kosova'da ezici çoğunluğu ellerinde bulundurmakta görmüşlerdir. Bu durumu öngören Sırp tarihçi ve devlet adamı Vaso Cubriloviç sorunun çözümüne yönelik bölgede yaşayan Arnavutların, Arnavutluk ve Türkiye'ye göç ettirilmesini ve yerlerine Sırpların yerleştirilmesini önermiştir. Bu doğrultuda 1938 yılında Türkiye ile 200 bin Arnavut, Türk ve Müslümanı kapsayan bir göç anlaşması imzalanmıştır. Ancak kısa bir süre sonra İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle bu anlaşma uygulanamamıştır.[192]

İkinci Dünya Savaşı zamanı Kosova, Arnavutluk sınırları ile birleştirilerek Kosova'da yaşan Arnavutlar'ın hedeflediği 'Büyük Arnavutluk' ortaya çıkmıştır. Savaş yıllarında Kosova Arnavutlar'ı, Almanya ve İtalya ittifakının Kosova'yı Arnavutlar'a vaat etmesi nedeniyle Almanlar'ı desteklemişlerdir. Bahsi geçen dönemde Kosova'da tekrar Arnavutça eğitim veren okullar açılmış, kitaplar basılmıştır. Hatta Arnavutça radyo dahi faaliyet göstermiştir. Alman ve İtalyanlar'ın Balkanlar'da uyguladığı politikalara benzer şekilde Yugoslav lider Tito'da Kosovalı Arnavutlar'ı savaşta yanında tutabilmek için onlara savaş sonunda Arnavutluk'la birleşme vaadinde bulunmuştur.[193] Savaşın bitmesi ve Almanya'nın yenilgisinin ardından Kosova Halk Meclisi, Temmuz 1945'te Sırbistan Federatif Cumhuriyeti'ne bağlı bölge olarak varlığını devam ettirme kararı almıştır. Tito'nun kurduğu

[191] Pınar Yürür, *Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999, S. 4.
[192] Halis Ayhan, Arnavut ve Sırp Savları Bağlamında Kosova'nın Sahipliği Sorunu (*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi • 23 / 2010*), s. 81.
[193] Selçuk Ural, *a.g.m.*, s. 155.

Yugoslavya'da Sırbistan'a bağlı kalma kararı alan Kosova'da Sırplar'la Arnavutlar arasındaki gergin ilişkiler Tito döneminde de perde arkasından devam etmiştir. Kosova'da çoğunluk olan Arnavutlar iş dünyasında da çoğunluk oluşturmuş, bu da işe almada Arnavutları tercih etmelerine, akabinde de Sırpların iş dünyasının kenarında kalmalarına ve bu gibi ekonomik sebeplerden Kosova'yı terk etmelerine neden olmuştur.[194]

1980'li yıllara gelindiğinde, Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'da ekonomik durum daha da kötüleşmiştir. Dış borçlar artarak 39,2 milyar dolara yükselmiştir. Halkın refah seviyesi kötüleşmiş ve dolaysıyla da halk arasında şikayetler başlamıştır. Bu olaylar beraberinde Kosova'daki hareketlenmeyi de güçlendirmiştir. 1981 yılında Kosova Arnavutlar'ı arasındaki tedirginlik daha da artmış, başkent Priştine ve diğer şehirlerde gösteriler düzenlenmeye başlanmıştır. Aynı yıl Yugoslavya hükümeti Kosova'da olağanüstü hal ilan etmiştir.[195]

Ekonomik anlamda eşitliğin olmaması ve ekonomik krizler, devlet içinde milliyetçi fikirlerin yükselmesine olanak sağlamıştır. Bu gelişmeler Yugoslavya'nın her yerinde Sırp milliyetçiliğine karşı çevrilirken, Sırplar 'Büyük Sırbistan' hedeflerini gerçekleştirme amacı içine girmişlerdir. Sırpların artan milliyetçi eylemlerinin sebeplerinden biri 1974 Anayasası'nın Kosova'ya vermiş olduğu haklardır. 1974 Anayasası ile özerk yönetim yapısı güçlendirilen Kosova, özellikle 1986 yılından sonra, her alanda Sırbistan baskısını daha fazla hissetmeye başlamıştır.[196]

Kosova'da Arnavut öğrencilerin başlattığı protestolara katılan diğer Arnavutlar milliyetçi söylemlerle gündeme geldikleri zaman, Sırp milliyetçiliğinin lideri olarak söylemlerde bulunan Miloşeviç, Kosova Sorununun daha da tırmanmasına neden olmuştur. Miloşeviç'in Kosovo Polje'de söylediği fikirler Kosova Arnavutları'nı yönetime karşı ayaklanmaya itmiştir.[197]

---

[194] Halis Ayhan, *a.g.m.,* s. 82
[195] Semaye Mustafayeva, *Avrupa və Amerika Ülkelerinin En yeni Tarihi II. Bölüm 1945-2007 arası*, Bakü, 2011, s. 305.
[196] Hüseyin Emiroğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu*, Orient Yayınları, Ankara, 2006, s. 94.
[197] Noel Malcolm, *Kosovo A Short History*, Papermac, London, 1998, s. 335-342.

Milliyetçi söylemleri kullanan Slobodan Miloşeviç 1989 yılında Sırbistan Devlet Başkanı olduğunda Voyvodina ve Kosova'nın özerk statüsüne son vererek Kosova sorununu resmen başlatmış oldu. Siyasal çoğulculuk söylemi çerçevesinde Miloşeviç ülkede yaşayan bütün Arnavutlar'ı, Sırbistan Sosylist Partisi içerisinde toplamaya çalışmıştır. Anayasa değişikliği ile Yugoslavya etnik farklılıkların olmadığı bir devlet olarak gösterilmeye çalışılmıştır.[198] Ancak Arnavutlar Anayasa değişikliğini kabul etmeyerek Sırbistan'dan ayrılma yolunu izlemişlerdir.

Sırbistan'ın merkeziyetçi politikalarına tepki olarak Arnavutlar, İbrahim Rugova liderliğinde şiddet içermeyen sivil itaatsizlik hareketine yönelmiş ve Sırp kurumlarına paralel kurumlar oluşturmuşlardır.[199] Bu çerçevede 1991 yılında hem bağımsızlık referandumu düzenlenmiş hem de yapılan seçimlerle Bağımsız Kosova Parlamentosu oluşturulmuştur. Yapılan referandumda halkın %99'u bağımsızlıktan yana oy kullanırken Sırbistan yönetimi Kosova'ya uyguladığı baskıyı arttırmıştır.[200]

1991-1992 arası Slovenya ve Hırvatistan'la uğraşan Sırplar, 1992-1995 arasında da Bosna sorunu nedeniyle Kosova sorununu arka plana bırakmışlardır. Bahsi geçen dönemlerde Kosova Arnavutları silahlı gruplar oluşturarak partizan hareketi başlatmışlardır. Ancak onların hareketleri fazla dikkat çekmemiştir. 1996 yılında Kosova Özgürlük Ordusu'nu (UÇK) kuran Arnavutlar bölgenin bağımsızlığını silahlı eylemlerle gerçekleştirebilecekleri inancında kararlı olduklarını göstermişlerdir. Gerçekleşen olaylar Kosova'da yeni bir dönemin başlamasına, Sırbistan Ordusu'nun Kosova Özgürlük Ordusu'na karşı geçekleştirdiği silahlı çatışmalara ve çatışmalar sonucu yüzlerle Arnavut'un ölümüne neden olmuştur.[201]

Arnavutlar UÇK'yı kurmakla Sırplar'a karşılık verebileceklerini ve olası bir Sırp saldırısının da dünyada yankı uyandıracağını, dolayısıyla Kosova'ya yeterli ilgi gösterileceğini düşünmüşlerdir. Arnavutların UÇK'ya desteği, diğer ülkelerde

---

[198] İbrahim Sarı, *Kosova'nın Bağımsızlığının Uluslararası Sistem Bağlamında Değerlendirilmesi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010) s. 69.

[199] Emel G. Oktay ve Rrapaj Jonilda, *a.g.m.*, s. 48.

[200] Bilgin Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008, s. 49.

[201] Adış Memmedov. *Etnik Çatışmalar ve Onların Çözüm Yolları*, 'Elm ve Tehsil', Bakü 2016, s. 181.

yaşayan Arnavut protestolarında da söylenmiştir. UÇK giderek halkın büyük çoğunluğunun desteğini kazanmıştır. Gelişmeler giderek Kosova sorununun siyasal düzeyde çözümlenmesini de zorlaştırmıştır. Batı devletlerini harekete geçiren sebeplerden biri de UÇK'ya İran eğlimli mücahitlerin de katılmaları ve silah yardımı yapmalarıdır. 1998 yılına gelindiğinde protestocu Arnavutlar'a karşı Sırp polislerinin baskıları olası savaşın habercisi olmuştur.

Sırplar'ın UÇK'yı etkisiz hale getirmek adına başlattığı ve sivilleri hedef aldığı operasyonlar sonucu Kosova sorunu Yugoslavya'nın iç sorunu olmaktan çıkmış ve ABD ile AB'nin dikkatini çekmiştir. Rusya ve Çin'in, Kosova sorununun Yugoslavya dahilinde çözülmesi önerileri Batılı devletler tarafından reddedilmiştir. ABD'nin barış önerilerini kabul etmeyen Sırplar, Kosova'daki haklarından vaz geçmeyeceklerini dile getirmişlerdir. Olayların barış yoluyla çözülememesi 24 Mart 1999'da Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü (NATO) müdahalesini kaçınılmaz kılmış ve Yugoslavya'da operasyonlara başlamıştır. Operasyonlar ağırlıklı olarak hava saldırılarını kapsamış ve yetmiş sekiz gün devam etmiştir.[202]

Hava saldırılarında Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya, İngiltere ve ABD askerleri bulunmuş, Belçika, Danimarka, Norveç, Portekiz ve Türkiye'yi de kapsayan ülkeler ise savaş uçağı tahsisinde bulunmuşlardır. 24 Mart tarihinde başlayan NATO hava saldırıları sonucunda Miloşeviç görüşme masasına oturmak zorunda kalmıştır. AB ve BM gözetiminde yapılan müzakereler sonucunda taraflar bir barış anlaşması konusunda mutabık kalmışlardır. Ortaya çıkan barış anlaşmasına göre bütün Sırp askerleri ve polisi ile birlikte paramiliter kuvvetler Kosova'dan geri çekilecek, Kosova'da BM gözetimi altında bir uluslararası sivil ve güvenlik gücü konuşlandırılacaktı. Ayrıca bütün mültecilerin ve yer değiştirmiş şahısların güvenli ve serbest geri dönüşleri sağlanacaktı. [203]

NATO bombardımanını Nazilerin 1941'deki Belgrad bombardımanına benzeten Sırplar, üçüncü bir ülkenin etkilenmediği durumlarda askeri müdahalenin haksız

---

[202] Nazim Ziyadov, *Yugoslaviya Üzere Uluslararası Ceza Tribunalı,* "Adiloğlu" yayınları, Bakı 2006, s. 31.

[203] Murat Ercan ve Zafer Pektaş, *Balkan Siyasetinde Kosova'nın Bağımsızlık ve Egemenlik Sorunu.* Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti. I Basım, Nisan 2015, s. 133.

durum olduğunu savunmuştur. Buna karşılık NATO, Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da gerçekleşen olayların ardından Kosova'da yaşayan yurttaşlarına karşı da gerçekleşmesi durumunda müdahalenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.[204]

Barış anlaşmasından sonra Kosova'nın yönetimi Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu'na (United Nations Interim Administration Mission in Kosova (UNMİK)) geçmiştir. UMNİK Kosova'da yaşamın normale dönmesi ve Yugoslavya içinde gerçek bir özerk yapı oluşturmasını amaçlamıştır.[205] Savaşın sona ermesi ve Sırp askerlerinin Kosova'yı terk etmesi sonucu Kosova Sırpları da Kosova'dan göç etmişlerdir. Sırplar'ın Kosova'dan göç etmelerinin sebeplerinden biri de UÇK üyelerinin ve Kosova'ya geri dönen Arnavutlar'ın kendilerine karşı saldırı düzenleme ihtimallerinin olmasıdır.

1999'da başlayan NATO Operasyonları'nın 1991 yılında başlatılması fikrini savunan Boşnak gazeteci Kemal Kurspahic, 1999 Operasyonu'nu geç kalınmış bir hareket olarak tanımlar ve Operasyonun 1991 yılında yüzlerle askerin başaramadığını, aynı yıl iki adet F-16 uçağı ile başarabileceğini söylemektedir.[206]

2.6.2. Kosova'nın Bağımsızlık Süreci

14 Ekim 2003'te Sırplar ve Kosovalı Arnavut liderler, 1998-1999 yıllarında yaşanan çatışmaların ardından ilk kez Viyana'da yüz yüze görüşmüşlerdir. Aralık ayında ise BM, Kosova'nın nihai statüsünü belirlemeye yönelik görüşmelerin 2005 yılında başlayabilmesi için Kosova'nın uyması gereken şartları açıklamıştır.[207]

Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Kosova Arnavutlar'ı Sırplar'ın Kosava'nın Sırbistan'a bağlı özerk bölge tezinin de iflasa uğradığını savunarak bağımsızlığın

---

[204] Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler,* (Çeviren: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları Yayınları, İstanbul, 2000, s. 523-524.
[205] Duygu Kara, "Kosova Sorununun Tırmanması ve NATO Müdahalesi", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015),* (Hazırlayan: İbrahim Kamil), Nobel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 265-266.
[206] Kemal Kurspahic, *War And Change İn The Balkans Nationalism, Conflict And Cooperation*. Ed: Brad K. Biltz, Oxford Brookes University, Headington 2006, s. 76.
[207] *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi Ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, Ankara, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 40.

karşısında yasal engel olmadığı fikrini savunmuşlardır. Taraflar arasında yürütülen müzakerelerin başarıya ulaşmaması üzerine Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde, tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiş[208] ve günümüze kadar yüz on yedi ülke tarafından resmi olarak tanınmıştır.[209] Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık kararını kabul etmeyen Sırbistan, bağımsızlık ilanının geçersiz sayılması amacıyla Birleşmiş Milletler Adalet Divanı'na (UAD) ve diğer üst kurumlara başvurmuşsa da Sırbistan'ın talebi Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.[210]

Kosova'da 2008 yılından itibaren Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikaları bünyesinde bugüne kadar gerçekleştirdiği en kapsamlı sivil misyonu; Avrupa Birliği Kosova Hukukun Üstünlüğü Misyonu'nu (European Union Rule of Law Mission in Kosovo EULEX) başlattı.[211] EULEX'in mevcut görevi, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (Common Foreign and Security Policy – CFSP) 2018/856 sayılı Konsey Kararına dayanarak 14 Haziran 2020'ye kadar olan süreyi kapsayacak şekilde başlatılmıştır ve izleme faaliyetlerini üstlenerek sınırlı yürütme işlevlerine sahiptir. Misyonun görevleri, savaş suçlularını ve bölgede gerçekleşebilecek uyuşturucu, rüşvet, kriminal gibi suç başlıklarını araştırmak ve sorunlara çözüm getirerek Kosova hukukuna destek olmaktır. Misyon, Uzman Daireleri ve Uzman Savcılığını ilgili Kosova mevzuatı doğrultusunda desteklemktedir.[212]

Kosova'yı tanıyan ülkelerle beraber tanımayan hatta Kosova'nın bağımsızlığına karşı olan ülkelerin de mevcut olması Kosova sorununun halen çözülememesinin en önemli sebebidir. Bağımsızlığını ilan eden Kosova'ya ilk tepki Sırbistan'dan gelmiş ve bağımsızlık kararının BM'nin 1244 saylı kararına aykırı olduğunu savunmuştur. Farklı etnik gruplara sahip olan devletler, Kosova'nın bağımsızlığının ileriki zamanlarda örnek olabilme ihtimali nedeniyle Kosova'yı tanımaktan kaçındırmıştır.

---

[208] Bilgin Çelik: *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova Ve Makedonya Türkleri,* Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-İ Hukuk Yayınları. Antalya, 2008, s. 51.
[209] www.Kosovathanksyou.Com (12.05.2019)
[210] Duygu Kara, "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Tanınma Sorunu", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015),* (Hazırlayan: İbrahim Kamil), Nobel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 267.
[211] *Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu (Eulex) Kosova*, Uğur Çelik, Çağın Polisi Dergisi, Sayı 135, Ankara, Mart 2013, s. 39-41.
[212] EULEX hakkında, https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,60 (18.06.2019)

Böylece homojen yapıya sahip olamayan ve bünyesinde ayrılıkçı fikirlerin olduğu bazı devletler Sırbistan'ı desteklemiş, Kosova'nın bağımsızlığını tanımamış ve karşı çıkmışlardır. Karabağ Sorunu nedeniyle her türlü ayrımcılık hareketini kötüleyen ve kabullenmeyen Azerbaycan Cumhuriyeti de Kosova'yı resmi şekilde tanımamıştır, Azerbaycan Cumhuriyeti devletlerin ulusal sınırlarına saygı duymuş ve tek taraflı ayrılmaya karşı çıkmıştır. Yunanistan, Kıbrıs sorunu ve Rusya Federasyonu ise Kuzey Kafkasya'da yaşanan ayrılıkçı hareketler nedeniyle Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkmış ve eleştiride bulunmuştur.

Kosova, tek taraflı özgürlüğünü ilan etmesine karşın Sırbistan'ın vetosu yüzünden bölgesel görüşmelere katılamıyordu. Durumu çözmek amaçlı, 22-24 Şubat 2012 tarihleri arasında Brüksel'de gerçekleşen Priştine-Belgrad görüşmeleri sonucunda bir asgari müşterek bulunarak Kosova'nın bölgesel anlaşma toplantılarına iştirak edebilmesi için zenginleştirilmiş bir anlaşma imzalandı. Anlaşmanın kurallarına göre Kosova ulusal alanda, sözleşmelerde v.s. dipnot kullanacaktı. Dipnotun açılımı; 'Bu statü seviyesine, BM Güvenlik Konseyi 1244 (1999) ve Kosova Bağımsızlığı ile alakalı uluslararası mahkemenin aldığı karara uygundur' şeklinde olacaktı. Bahsi geçen anlaşma sonucunda Kosova, uluslararası anlaşma ve sözleşmeleri devlet olarak imzalayabilecektir.[213]

Bölgeye müdahalede bulunan ABD ve AB ülkelerinin temel amacı Kosova'da çok etnili ve çok kültürlü, vatandaşlık temelli bir devletin kurulması olmuştur. AB açısından, Kosova sorunu sadece insan hakları ihlallerinin sona erdirilerek bu ülkenin bağımsız olması değil, aynı zamanda hukukun üstünlüğü prensibiyle işleyen demokratik bir yapı ile tüm Balkanlarda istikrar sağlayan bir yapı inşa etmekti. Bunun tek yolu, Kosova'da yaşayan farklı etnik yapıya ve kültüre sahip halklar arasında ortak bir "Kosovalı" kimliğinin oluşturulmasıdır.[214] İbrahim Gashi Kosova kimliğinin oluşturulmasının iki aşamalı bir süreçle beraber mümkün olma ihtimaline vurgu yapmaktadır. İlk aşama, Kosovalı Arnavutlara, Kosovalı Sırplara ve Kosovalı

[213] Mine Biçer, *Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Kosova Sorunu*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2018, s. 129.
[214] Emel G. Oktay ve Rrapaj Jonilda, *a.g.m.*, s. 51.

Türklere, hem etnik hem de siyasi kimlik içeren çifte kimlik şansı tanınması söz konusuyken, ikinci aşamada Kosovalı kimliğinin oluşturulmasına geçilmektir. Ancak, Kosova'daki önemli sorun, etnik grupların, geçmişin milliyetçilik mitlerinden ayrılarak, yeni kimliği benimseme konusunda gösterdikleri direnç olarak ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.

ETNİK MİLLİYETÇİLİK BAĞLAMINDA KOSOVA VE KARABAĞ SORUNLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

3.1.Sorunların Benzer Yönleri

Karabağ ve Kosova Sorunu 20. yüzyılda ortaya çıksa da, kökleri oldukça eskiye dayanmaktadır. 19. yüzyılda Karabağ ve etrafına yerleştirilen Ermeniler kısa süre sonra yerel halkla anlaşmazlıklar yaşamış, zamanla gelişen Ermeni milliyetçiliği ve Taşnak Partisi politikalarıyla Ermeniler, Karabağ üzerinde hak iddialarına başlamıştır. İngiliz yazar Thomas de Wall kitabında sorunun birdenbire çıkmadığını aşağıdaki cümlelerle ifade etmektedir:

> "*Ermenistan'la birleşme uğrunda gizli hareket Karabağ'da yıllardır faaliyet içerisindeydi. SSCB'de siyasi yumuşamanın veya esaslı siyasi değişikliklerin yaşandığı her zaman, misal olarak 1945, 1965 ve 1977'li yıllarda Ermeniler, Moskova'ya Dağlık Karabağ'ı Sovyet Ermenistan'ına birleştirmek hakkında mektup ve müracaatlar gönderiyorlardı. Ermenilerin düşünce tarzını ve Sovyet yönetiminin faaliyet çizgisinden de anlaşılıyor ki, onlar hiç bir zaman problemin çözümü için Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye müracaat etmemişler."*[215]

Kosova'da da olaylar Yugoslavya'nın çözülme sürecinde karşımıza çıksa da, sorun daha eskilere yani 19. yüzyıl milliyetçilik duygularının Balkanlar'ı sarması ve bölgedeki barışın temel dayanağı olan Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar gitmektedir. Milliyetçiliğin ortaya çıktığı günden bugüne kadar Kosova ve Prizren'de sular hiçbir zaman durulmamış, Rusya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Karadağ genel politikaları paralelinde buralarda bir takım baskıcı faaliyetlerde bulunmaya devam etmişlerdir.[216]

---

[215] Tomas de Vaal: Qarabağ:*Ermenistan ve Azerbaycan Sülh ve Savaş Yollarında*, (Çeviren: Yusuf Ahuntov), Bakü, 2008, s. 25.

[216] Yücel Yiğit, Milliyetçilik Çağında Prızren İttihat Cemiyeti: http://www.turkishstudies.net (15.04. 2019)

Bahsi geçen baskıcı faaliyetler sonucunda Yugoslavya'da ve Kosova'da Arnavutlar'a, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde ve Karabağ'da Azerbaycanlılar'a karşı çoğu zaman sert politikalar izlenmiş ve bulundukları bölgelerden göç etmeye zorlanmışlardır. İster Kosova'da olsun ister Karabağ'da, her iki bölgede de zorla göç ettirme politikaları demografik yapıyı etkilese de sorun açısından önemli bir değişiklik olmamıştır. Ermeniler'in Karabağ'da yürüttükleri siyaset sonucu Hankendi'ndeki nüfus Ermeniler'in lehine değişse de Karabağ etrafı ve günümüzde de halen işgal altında bulunan ilçe ve illerde çoğunluk Azerbaycanlı'larda olmuştur.

Arnavutlar'ın Balkanlar'da nüfus açısından en yoğun yaşadıkları ikinci bölge Kosova'dır (Arnavutluk %95, Kosova %90, Makedonya %35). Yugoslavya Anayasası'nda federal devleti oluşturan 6 cumhuriyetten biri ve Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge olarak tanımlanmış olan Kosova'da Arnavutlar ayrı bir cumhuriyet olarak tanınmalarını sağlamak için uzun bir mücadele vermiş olmalarına rağmen halen bu amaçlarına ulaşamamışlardır. 'Kosova Sorunu' ciddi anlamda ilk olarak Tito'nun 1980 yılında ölümünden sonra uluslararası kamuoyunun gündemine gelmiştir.[217] Ayrıca Kosova'nın farklı etnik grupları bünyesinde bulundurması, azınlık sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Azınlık, en temel anlamıyla bir ülkede sayıca daha az olan etnik gruba verilen isimdir.[218]

Karabağ bölgesi de sonradan özerk bölge olarak tanımlansa da tarih boyunca Azerbaycanlılar'ın çoğunluğu oluşturduğu bir bölge olmuştur. SSCB zamanı yaratılan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) ve Nahcivan Özerk Bölgesi, Azerbaycanlılar'ın yaşadıkları bölgeler olmuştur. Sovyetler Birliği politikaları sonucu özerk bölge olarak tanımlansa da, her iki özerk bölge Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olmuştur.

Her iki bölgede de iki enik grup arasında din ve dil farkı mevcuttur ki bu durum da gelişmemiş ülkelerde sorun çıkma olasılığını yükseltmektedir. Gelişmekte olan, az

---

[217] Bilgin Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova Ve Makedonya Türkleri.* Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008, s. 49.
[218] Duygu Kara, "Azınlık Sorunları", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015),* (Hazırlayan: İbrahim Kamil), Nobel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 272.

gelişen ülkeler dışardan gelen müdahalelere açık durumda olduğundan, kendi içinde var olan etnik grup farklılıkları, din ve dil üzerinden birleşme ve ya ayrışmalar olası çatışmaya hazır durumdadır. Kosova ve Karabağ'da sorunun patlak verdiği dönem ekonomik sorunlar mevcut olduğu bir döneme tesadüf etmektedir ki, böyle durumlarda da dil ve din farklılığından kaynaklı etnik çatışmalar kaçınılmazdır.

Ermeniler'in planladıkları 'Büyük Ermenistan', Sırpların planladığı 'Büyük Sırbistan' hayalleri bahsi geçen her iki bölgede de çatışma yaşanmasıyla ve ağır yıkımlarla sonuçlanmıştır. Her iki sorunun temelinde 'Büyük' devlet kurma hayalleri ile bu hayallerin de aşırı milliyetçiler tarafından sürekli olarak desteklenmesi, teşvik edilmesi ve topluma dayatılması yatmaktadır.

Kosova ve Karabağ'da yaşanan etnik temizlik eylemleri her iki sorunun ortak yönlerindendir. Her iki bölgede de, 20. yüzyılın en ağır katliamları ve facialarıyaşanarak tarihe geçmiştir. Her iki etnik temizleme de Müslüman nüfusa karşı gerçekleşmiş ve sivil halka yönelmiştir. Sivil halkın katledildiğine sessiz kalınması olayların daha da şiddet kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Uluslararası toplumların karar verme süresinin yavaş ve uzun süreli olması, her iki çatışmada daha çok sivilin, daha çok cocuğun ölümüne sebep olmuştu.

Kosova bağımsızlığını tek taraflı ilan ettikten sonra 117 devlet tarafından tanınmasına rağmen, Kosova Sorunu halen tam çözülmüş sayılmamaktadır ki, bu durum Karabağ Sorunu'yla benzerlik teşkil etmektedir. Her iki sorun 19. Yüzyılın sonundan ortaya çıkmasına rağmen 21. yüzyılda dahi çözüme kavuşamamıştır.

Kosova, Arnavutlar için milliyetçilik duygularının geliştiği ve Arnavutlar arası bir köprü fonksyonu taşıdığından Arnavutlar için önemli konumda olmasıyla beraber, Sırplar için de aynı milli duygulara ve öneme sahiptir. Hem Sırpların hem de Arnavutların iddialarına göre, Kosova'da bulunan yapıtlar bahsi geçen etnik grupların hayatında tarihi öneme sahiptir. Benzer biçimde Karabağ da, Azerbaycan milliyetçiliğinde etkili bir konumdadır. Karabağ Sorunu 1980'li yıllarda Azerbaycanlıları birleştirirken, olaylara sessiz kalan Sovyet rejmine karşı tepki göstermeye ve milliyetçi söylemlerin yükselmesine sebep olmuştur. Aynı dönemde

Kosova sorununa tepkisiz kalan Yugoslavya rejimine karşı Arnavutlar birleşmiş ve haklarını savunmak adına gösterilere başlamıştır. Gösteriler zamanı milliyetçi fikirlerin söylenmesi Kosova'daki durumun çatışmasız sonlanamayacağını belirlemiştir.

Kosova sorununun çözülememesinin sebeplerinden biri de, Kosova'nın Mitroviça bölgesidir. Mitroviça bölgesi Sırp nüfusunun yoğun yaşadığı bir bölgedir ve bölge nüfusu Kosova'nın bağımsızlık kararını tanımakta direnerek Belgrad yönetimine bağlı kalmayı sürdürmek istemiştir. Böylece Mitroviça bölgesi Sırbistan Kosova ilişkilerini de her zaman negatif yönde etkilemektedir. Her ne kadar Kosova ile Sırbistan arasında yapılan anlaşmalar Mitroviça'daki milliyetçilik olgusunu yumuşaltma isteği uyandırsa da Mitroviça sorunu Kosova bakımından halen tam olarak çözülmüş değildir.[219]

Sırp ve Ermeni milliyetçiğinin kökenine inildiğinde, Rus etkisinin her iki halk üzerinde güçlü olduğu görülür. Ayrıca Kilise, Sırp ve Ermeni milliyetçiliğinin 19. yüzyılda gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Rusya'nın Van ve Erzurum'daki konsolosu Mayewski bu konu ile ilgili şunları söylemektedir:

"Ermeni din adamlarının dini eğitim konusundaki çalışmaları hemen hemen yok gibidir. Buna karşılık Ermeni Papazları milliyetçilik fikirlerini yaymak için çok çalışmışlardır."[220]

Kafkaslara iyice yerleşen Rusya, Osmanlı Devleti ile İran'ın eski kuvvetlerine kavuşamamalarını da kendi lehine kullanarak, bahsi geçen bölgeyi güneye inme siyasetlerinin bir üssü haline getirmiştir. Bu siyasetlerinde Ruslar, Kafkaslarda yaşayan Hıristiyan toplulukları, özellikle Ermenileri, birer maşa olarak kullanmışlardır. Böylece, bölge tarihinin en dramatik gelişmelerine sebep olmuştur. Şöyle ki, 19. Yüzyılın son çeyreği ile 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz, Amerikan

[219] Duygu Kara, "Mitroviça Bölgesi", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)*, (Hazırlayan: İbrahim Kamil), Nobel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 273.
[220] Mahir Garibov, *XX. Yüzyılda Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017, s. 47.

ve Fransız desteği ile Ermenileri devamlı tahrik eden Ruslar, bu hareketleri ile hem Ermenilerin hem de Türklerin büyük acılar çekmesine sebep olmuşlardır.[221]

Türkmençay Anlaşması ile Aras nehrine kadar olan Azerbaycan topraklarını işgal eden Rusya, 1829 Edirne Antlaşması ile de Osmanlı İmparatorluğu'na bölgedeki üstünlüğünü tasdik ettirmiştir. İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nu pasifize eden Rusya, Gürcistan'dan itibaren Hazar Denizi'ne kadar uzanan Azerbaycan toprakları üzerinde tampon bir Ermeni bölgesi oluşturmuş ve işgal ettiği İran ile Osmanlı Ermenilerini bölgeye zorla iskan ettirmiştir. Osmanlı idaresinden memnun olan Ermeniler, geri dönmek için Osmanlı Yönetimi'ne müracaat etmişlerse de, Ruslar, Ermenilerin tekrar Osmanlı topraklarına dönüşüne müsade etmemişlerdir.[222]

Rus etkisi hem Balkanlarda hem de Kosova'da dönem dönem belirginlik kazanmıştır ki, son örnekler Rusya Fedarasyonu'nun Kosova'da yaşanan olayları ayrılıkçı eylem olarak ifade etmesine karşılık, 20. yüzyılın sonlarında Ermenilerin Azerbaycanlılarla savaşmasında kullanmak için silah edinmek amaçlı Sovyet ordusuna düzenledikleri baskınlar Moskova yönetimi tarafından göz ardı edilerek Ermenilerin silahlandırılmasının karşısında bir şey yapılmamıştır. Silahlanan Ermeniler, 1990 sonları ve 1991 başlarında sıklıkla Azerbaycan Türklerini hedef alan saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Saldırılar; Moskova-Bakü seferini yapan yolcu trenine, Tiflis-Bakü, Bakü-Ağdam, Ağdam-Şuşa, Ağdam-Hocalı seferlerini yapan yolcu otobüslerini hedef almıştır ve netice itibarıyla çok sayıda Azerbaycan Türkü hayatını kaybetmiştir.[223]

Olaylara üçüncü bir tarafın müdahale edişi tarihi bir gerçekliktir. Örnek olarak Kosova'nın büyük bir kısmının 1941'de İtalyan kontrollü "Büyük Arnavutluk" sınırlarına dahil edilmesi gösterile bilir. İtalyanların savaşta zafer elde edememesi ve bölgeden çekilmesi ardından Arnavutluk Cumhuriyeti de bağımsızlığına kavuşmuştur. Kosovalı Arnavutların Sırplarla olan düşmanlıkları sebebiyle bahsi

---

[221] Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 161.
[222] A. Arslan, *Rusların Güney Kafkasya'ya Yayılmasında Ermenilerin Rolü ve Eçmiyazin Kilisesi,* Kafkas Araştırmaları II, İstanbul 1996, s. 32-35.
[223] Ali Hasanov, *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası,* Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2013, s. 309.

geçen dönemde bölgedeki Sırplar ve Karadağlılar, Kosovalı Arnavutlar tarafından köyleri yakılarak kovulmuşlardır. 1945'te Almanların Yunanistan ve Arnavutluk'tan çekilmesi ardından Yugoslavya Komünist Partisi Kosova'yı tekrar ele geçirmiş ve Sırbistan'a katmıştır.[224] Görüldüğü üzere Kosova'da olayların karmşık hal almasının en büyük sebeplerinden biri dışarıdan gelen etkenler olmuştur. Tarihten verilen örnek süregele devam ettiğinden, zaman geçmesine rağmen olaylar bitmemiş aksine her geçen gün dış etkinin daha da artması sonucu giderek kontrolden de çıkmıştır. Yakın tarihten verilen örnek bahsedilen tarihten önce ve sonra da mevcudiyetini korumuştur.

Kosova ve Karabağ sorunlarının benzer yönlerinden biri de her iki soruna Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşım tarzıdır. Türkiye Cumhuriyeti her iki soruna da adil bir şekilde yaklaşarak sivillere yöneltilen saldırıları kesin olarak kınamış, her iki savaşta mağdur olanların haklarını uluslararası toplumda sık sık dile getirerek dikkat çekmiştir.

3.2. Sorunların Farklı Yönleri

Kosova'da yaşayan Sırplar ve Arnavutlar'ın hangisinin ilk olarak o coğrafyaya yerleştiğine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Kosova ve Karabağ sorunlarında bölgede yaşayan etnik unsurların hangisinin o topraklara ilk yerleştiği önemli bir tartışmadır. Karabağ'da ilk yerleşen halkın Azerbaycanlılar olduğu Ermeniler'in ise sonradan, yani yaklaşık 1990'lardan 150 yıl gibi bir süre önce geldikleri tarihi kaynaklarda mevcuttur. Ermeniler Karabağ'a geldiklerinin 150. yılını kutladıkları zaman daha önceleri yaptıkları anıtları yıkmış ve böylece Karabağ'ın eski Ermeni yerleşim yeri olduğu gerekçesiyle hak iddia etmişlerdir.[225]

---

[224] İbrahim Kamil, "Yugoslavya", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015),* (Hazırlayan: İbrahim Kamil), Nobel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 23.
[225] Mustafa Görüryılmaz, *Türk İslam Kafkas Ordusu ve Ermeniler 1918,* Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2015, s. 154.

Ruslar, Ermeni göçlerini Nahcivan, İrevan ve Karabağ'a yerleştirmiş ve onlara bir dizi imtiyazlar vermiştir. Ayrıca Ermeniler'i 20 yıllığına vergilerden muaf tutmuştur. Bu imtiyazlar sonucunda bölgedeki Müslümanlar azınlık konumuna düşmüş, Erzurum, Kars ve Beyazıt'tan 70.000 kadar Ermeni bahsi geçen bölgelere yerleştirilmişlerdir.[226]

Tarihi kaynaklarda Kosova'da yüzyıllardır Sırplar'ın ve Arnavutlar'ın yaşadığını kanıtlayan belgeler ve günümüze kadar ulaşan yapıtlar mevcuttur. Kosova, 1170 yılında, Orta Çağ Sırp Devleti'nin bir parçası olmuş ve Sırp Devleti'nin merkezi haline gelmiştir. Sırp Ortodoks Kilisesi'nin merkezi Pec (İpek)'de bulunmaktadır. 1190 itibarıyla Kosova, Orta Çağ Sırp Devleti'nin merkezi haline gelmiştir.[227]

Ermeniler; Sırplar'ın, Azerbaycanlılar'ın, Arnavutlar'ın ve Kürtler'in aksine, Karabağ'da her hangi bir tarihi yapıya sahip değillerdir. Kafkas Alban Devleti'nden kalan bir takım kiliselerin Ermeni kilisesi olduğunu söyleseler de, kiliselerin üzerindeki yazıların Ermeni dilinde olmadığı, Kafkas Albanyasına ait yazılar olduğu tarihçiler tarafından tespit edilmiştir.

NATO'nun Kosova sorununa müdahalesi sonucu Kosova'da olaylar yatışsa da, Karabağ sorununa tepki göstermemesi, dünya devletlerinin Karabağ sorununa Kosova sorunundan farklı bir şekilde yaklaştığını göstermektedir. Kosova, AB devletlerine yakın mesafede olduğundan ve AB için gerekli enerji yollarının üzerinde bulunması nedenleriyle Karabağ'dan farklı konuma sahiptir. Dolaysıyla Avrupa devletleri kabaca söylemek gerekirse "burunlarının dibinde" yaşanacak savaştan zarar görecekleri düşüncesiyle ve Rusya'nın müttefiki aynı zamanda savunucusu olduğu Sırbistan'ı kontrol altında tutabilmek adına Kosova'ya gösterdikleri dikkat ve ilgiyi, Türkiye'nin en yakın müttefiki olan Azerbaycan'a Karabağ sorunu kapsamında göstermemeleri coğrafi konum farklılıklarındandır.

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinin ve uluslararası örgütlerin Balkanlar'a doğrudan müdahale etmesi nedeniyle Yugoslavya savaşlarını daha

---

[226] Hasanbala Sadikov, *Erməni məsələsi: ihaneti, göçleri, soykırımını və işgali Saklayan Yalan*, Adiloğlu, Bakı 2012, s. 199.

[227] *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 2009, s. 12.

yakından ve daha hızlı inceleyerek bir fikir oluşturmuşlardır. Eski Sovyetler Birliği'ndeki savaş bölgeleri ise uzun süredir tümüyle Moskova'nın idaresine bırakılmıştır.[228] Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletlere, özellikle de Batı devletlerine uzak mesafede olan, Rusya Federasyonu'na yakın coğrafi konuma sahip olan ülkelere, ABD ve AB ülkelerinin etkisi Rus etkisine kıyasla açık ara farklılık göstermektedir. Rusya, Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerini eski Sovyetler birliği sınırlarından ayrılan müttefik devletler olarak görmektedir ki, bahsi geçen bölgelerde Batı devletlerinin etkisini her türlü kaldırmakla beraber, bu bölgeleri Batı etkisinden kopartarak, Rusya Federasyonu etki alanında tutmaktadır. Böylece Kosova sorununda etkin rol oynayan AB ve ABD, Karabağ sorununda geri planda kalmaktadır.

Kosova'daki savaşı sona erdiren NATO müdahalesi sonucu varılan anlaşmayla, Kosova'yı terk edenlerin geri dönmesine olanak sağlanmıştır ki, ister Sırp isterse de Arnavut olsun Kosova'ya geri dönebilmektedirler. Maalesef, Karabağ'ın ve Karabağ etrafındaki yedi ilin işgali sonrasında ise bir milyona yakın insan göç etmek zorunda kalmış, ateşkesin imzalanması sonrasında dahi halen geriye dönememektedirler.

Kosova sorunu devam etse de Kosova'da ateşkes imzalandıktan sonra her hangi bir savaşın yaşanmamasına karşılık, 1994 yılında Karabağ'da imzalanan ateşkes 2016 Nisan'ında ihlal edilerek 4 günlük savaşın başlaması da olaylar arasındaki farklılıklardandır.[229] Nisan çatışması bir daha göstermiştir ki bölge daima sıcak çatışmalara hazır konumdadır. Sorunun çözümlenememesi bölgede barışn önünde duran büyük bir engeldir. Karabağ sorunu çözülmediği sürece bölgede istikrarın sağlanmasının mümkünsüzlüğünü fark eden uluslararası toplumların Ermenistan tarafına göndermiş oldukları çağrılar da yanıt vermemiştir. Ancak, Sırbistan Ermenistan'dan farklı olarak uluslararası toplumları dikkate almaktadır ki bu da Kosova sorununun çözümünü Karabağ sorununun çözümüne nazaran kolaylaştırmaktadır.

---

[228] Vicken Cheterian, *Kafkasya'da Savaş ve Barış Rusya'nın Sorunlu Hududu*, (Çeviren: Erol Kaplan), Belge Yayınları, İstanbul, 2017, s. 33.

[229] Laurence Broers, "The Nagorny Karabakh Conflict Defaulting to War". *Russia and Eurasia Programme*, July 2016, s. 12-19.

Etnik bakımdan Kosova'da Arnavutlar, Sırplar, Türkler, Bosnalılar ve diğer etnik gruplar yaşamaktadır ki, Karabağ'da Azerbaycan'lı yaşayamamaktadır. Karabağda konumlanan Rus ve Ermenistan askeri birlikleri Azerbaycanlı'ların Karabağ'da yaşaya bilmeleri adına Azerbaycan tarafına her hangi bir teminat vermemektedir. Nüfusu zorunlu göç yöntemiyle tamamen Ermenilerden oluşturulan Karabağ'da herhangi bir referandumun geçirilmesi yasa ve hukuka aykırıdır.

Kosova'nın tek taraflı ayrılma kararını destekleyen devletler olsa da Karabağ dünya devletleri tarafından resmi olarak Azerbaycan sınırları olarak görülmektedir. Aradaki farklılıkların ve benzerliklerin toplanıldığı zaman benzer yönlerin daha çok olduğu, anlaşılmaktadır. Benzerliklerin büyük bir kısmı dış müdahele ve etnik bağlamda cereyan etmiştir.

3.3. Etnik Çatışmalara Dünya Ülkelerinden Örnekler.

Etnik Çatışmalar sadece Kafkasya ve Balkanlarla sınırlı olmayıp dünyanın başka yerlerinde de yaşanmış ve halende yaşanmaktadır. Bu çatışmalardan doğan sorunların büyük bir kısmı günümzde de çözüme kavuşamamıştır. Dünya üzerinde yaşanan çatışmaların çoğunluk nedeni milliyetçilik duygusu, azınlık problemleri ve etnik unsurlar olarak görülmektedir. Bu çatışmalar; ırksal, dilsel, dinsel ve sınıfsal farklılıklardan da kaynaklanmaktadır. Bazı bölgelerde çatışan taraflar aynı millete mensup olmasına rağmen dinsel ve ya mezhepsel sebeplerden de kendilerini ayrı bir etnik olarak tanımlarlar.

3.3.1. Kuzey İrlanda Sorunu.

İngiltere'nin İrlanda adasını işgal etmesiyle İngiliz yönetimine geçen adanın Katolik halkı ilk günden yönetime karşı çıkmıştır. Katolikler adadaki çoğunluğu oluştursalar da, Kuzey İrlanda'da azınlık halindedir ve Kuzey İrlanda Protestanları, İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesine destek vermemiştir. Adadaki sorun mehzepsel

nitelik taşısa da sorun sadece dinle sınırlı olmayarak, kültürel, ekonomik ve siyasi sebeplerden de kaynaklanmaktadır.

1919 yılında İrlanda Gönüllüleri, adlarını İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (the Irish Republican Army, IRA) olarak değiştirerek silahlı mücadeleye devam etmiştir. IRA, Michael Collins'in liderliğinde gerilla harekti başlattıktan sonra, İngiltere 1920 yılında adada iki özerk devletin varlığını kabul etmiştir. Bu kararı da kabul etmeyen IRA'ya İngiltere 1921 yılında ikinci bir teklif sunmuşsa da çatışmanın karşısını alamamış ve 1923 yılında imzalanan antlaşmayla İngiltere adanın tamamını İrlandalılara bırakmıştır. Böylece yüzyıllardır var olan sorunun daha on yılarca süreceği haberini verilmiş oldu.[230]

Kuzey İrlanda sorununda da etnik milliyetçilik sorunun temel taşı olarak görülse de Karabağ sorununda Rus etkisinin olduğu gibi, Kuzey İrlanda sorununda da İngiliz etkisi mevcuttur. Böylece bahsi geçen sorunda da dış müdahele sözkonusudur ki sorunun çözümü bakımından engel olarak kalmaktadır. Araştırmanın konusu olan Kosova ve Karabağ sorunlarının karşılaştırılmasında görülen etnik milliyetçilik ve dış müdahele Kuzey İrlanda sorununda da görülmektedir.

3.3.2. Transnistria Sorunu.

Transnistria'da Rus etkisi 1792'ye kadar eskiye dayanmaktadır. General Suvurov'un bu bölgeyi işgal ederek Osmanlı kontrolünde olan Moldova'yla Dniester nehrini sınır olarak berlirlemesi sonrası bölge Rus yönetimine geçmiştir. Zamanla Romanya kontrolüne geçen Moldova 1940'dan itibaren Rus etkisine dahil olmuş ve bahsi geçen bölge de Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde Rusya'ya bağlılığını devam ettirmiştir. Ancak Sovyetler Birliğinin çöküş dönemlerinde Moldova'nın Sovyetlerden ayrılarak Romanya ile birleşme tehlikesiyle Transnistria

[230] Muhittin Ataman, "Kuzey İrlanda: Bir Etnik ve Dini Milliyetçilik Sorunu", *Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları,* (editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman), Ankara, 2010, s. 655-670.

bağımsızlığını ilan etmiştir. Transnistria'nın nüfusu Rus, Ukraynalı ve Moldovalılardan oluşmaktadır.

Ancak Transnistria'nın ayrılma hareketi, Balkanlardaki çatışmalardan ve Dağlık Karabağ sorunundan farklı olarak etnik motiflerden çok ekonomik motifli ayrılma hareketine dayanmaktadır. Bahsi geçen bölgedeki problemde de en etkin güç Rusya Federasyonu'dur. Bunun başlıca sebebi Transnistria'nın Rusya açısından önemli stratejik konuma sahip olmasıdır.[231]

Bölgede sorun tam olarak çözüme kavuşmasa da bu bölgedeki ayrılma eylemi diğer bölgelerdeki gibi savaşlarla ve çatışmalarla yaşanmamıştır ki bu da sorunu diğer sorunlardan farklı kılmaktadır. Sorunun çalışmada bahsi geçen diğer sorunlarla ortak yönü ise Rusya'nın yani üçüncü bir tarafın müdahalesidir ki bu müdahale tarzı bahsi geçen sorunların hepsinin ana kaynağıdır.

[231] İsmail Nurman Telci, " Moldova'da Devlet İçinde Devlet: Transnistria", *Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları,* (editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman), Ankara, 2010, s. 774-780.

SONUÇ

Çalışmada Güney Kafkasya'nın ve Batı Balkanların tarihine değinilerek, milliyetçilik teorisi üzerinden, Kosova ve Karabağ sorunlarının ortaya çıkması, gelişmesi ve patlak vermesi araştırılmıştır. Bu doğrultuda iki sorunda da tarihi benzerlikler ve yakınlıklar görülmüştür. Bu iki coğrafya paralel olarak neredeyse aynı nedenlerle, aynı olayları yaşamış ve aynı sorulara cevap aramıştır. Osmanlı'nın dağılması döneminde Balkanlarda gerçekleşen olayların, aynı dönemde yıkılan Çarlık Rusya sonrası Kafkaslarda gerçekleşmesi, II. Dünya Savaşı sonrası dünyayı saran Soğuk Savaş döneminde bastırılan duygular, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Doğu Bloku'nun çöküşüyle tekrar alevlenen çatışmalar geçmişin iyi değerlendirilmediğini göstermektedir.

Milliyetçilik kuramları başlıklı bölümde, etnik çatışmalar ve sebepleri incelenerek, Kosova ve Karabağ sorunlarında yaşanan etnik milliyetçiliğin anlaşılması amacıyla Kafkasya ve Balkan milliyetçilikleri araştırılmıştır ki, buradan yola çıkılarak sorunların temelinde tarihi gerçekliklerin saklı olduğu fikri de belirlenmiştir. Arnavutlarla, Sırplar arasında gelişen sorunlar tamamen etnik boyutta gerçekleşmiştir ki, bu sorunların çıkış sebebi de din üzerinden yürütülmüştür. Hırıstiyan Sırplar, Müslüman Arnavutları Osmanlı İmparatorluğu'yla yakın ilişkide olmalarıyla suçlamış, zamanla düşmanlık tohumları giderek büyümüştür. Halbuki, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye ilk geldiği dönemlerde Kosova'da yaşayan Arnavutlarla Sırplar arasında herhangi bir sorun yaşanmamıştır. İslam dininin Arnavutlar arasında yaygınlaşmasıyla ayrışan Arnavutlar ve Sırplar, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve bölgeden çekilmesi döneminde yaşanan olaylarla ötekileşme ve düşmanlaşma eylemi de her geçen gün artmışıtır. I. ve II. Dünya Savaşı dönemlerinde gerçekleşen bir takım insanlık dışı davranışlar bahsi geçen etnik grupları geri dönüşü olmayan bir yola sokmuştur. Tito dönemi Yugoslavya'da ayrışma ve kin besleme duyguları bastırılmaya çalışılsa da istenildiği gibi sonuçlanmamıştır.

Yugoslavya döneminde, Kosova'da nüfusun çoğunluğunu Arnavutlar oluştursa da, Sırbistan içinde Arnavutlar azınlık halinde tanımlanmıştır. Ayrıca, Sırbistan içinde çoğunluğu oluşturan Sırplar ise Kosova'da azınlık halinde yaşamaktaydı. Böylece, Kosova olası çatışmalara hazır durumdaydı. Tito'nun ölümü ardından, Miloşeviçin milliyetçi davranışları ve değişen dünya düzeni sonucu karmaşık yapıya sahip olan Yugoslavya'da, özellikle de çatışmaya müsait olan Kosova'da çatışma kaçınılmaz olmuştur. 1998-1999 yılında gerçekleşen Kosova Savaşı NATO müdahalesi sonucu sonlansa da sorun tam olarak çözüme kavuşmamıştır.

Kosova sorununun tam olarak çözüme kavuşamamasında Batı devletleriyle, Rusya Federasyonu arasında anlaşmaya varılmaması da etkin rol oynamaktadır. Kosova'nın tek taraflı ayrılma eylemini kabul etmeyen Sırbistan, Rusya Fedarasyonu'ndan uluslararası arenada destek almaktadır. Rusya, Kosova'nın tek taraflı ayrılma eylemini tanımayarak Sırbistan'ı desteklemektedir. Rusya Federasyonu içerisindeki etnik grupların da ayrılmak isteğini göz önünde bulundurarak, her türlü ayrılıkçı fikirlere kesin olarak karşı olduklarını belirtmektedir.

Azerbaycan'da milliyetçilik, nüfusun büyük kısmını Türkler'in oluşturduğu için Türk milliyetçiliğinden etkilenerek şekillenmiştir. Tesadüf değil ki, Azerbaycan'da 1918 yılında kurulan Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti Türkçülük ve İslamcılık ilkeleri esas alınarak gelişmiştir. Bu sebepten Türkçülük fikirlerinin Azerbaycan'da en yoğun yaşandığı yılların 1918 Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti dönemi olduğu söylenebilir. Bahsi geçen dönemde verdiği destek ve kurduğu Kafkas İslam ordusunun yardımıyla Bakü'nün Ermeni ve Rus birliklerinden temizlenmesi, din ve dil birliği bulunan, aynı kökten ve kültürden gelen Osmanlı Türkleri'nin de etkisiyle Türkçülük Kafkaslar'da özellikle de günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde biçimlenmeye başlanmıştır. Ancak, Çarlık Rusya egemenliği döneminde Azerbaycan'da yaşayan Müslüman halk, medeni hukuku kabul etmeye zorlanınca Ruslar, yerel Müslümanların tepkisiyle karşılaşmıştır. Rus mahkemeleri, Müslüman topluluklarında kabul gören yasaları kanun dışı görmüş ve bu yüzden de Rus yönetimi bölgedeki Hristiyan (Gürcüler, Ermeniler ve sonradan

Çar tarafından iskan ettirilen Rus ve Ukraynalılar) nüfusu önemli mevkilere getirmiştir. Rus işgaline kadar yönetici sınıf sayılan Müslümanlar artık dışlanmış, yerel toprak ağalarının toprakları ellerinden alınmıştı. Ayrıca, Çar Müslümanlar'a güvenmekte zorlandığı için Müslümanlar ordudan da uzak tutulmaya başlamıştır. Böylece, Azerbaycan'da ileriki dönemlerde çıkacak olan etnik çatışmalara zemin hazırlanmıştır.

1988'den 1994'e kadar çatışan Azerbaycan ve Ermenistan, 1994 Mayıs'ında imzalanan Ateşkesle savaşı durdursa da, mevki savaşları tamamen durmamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1994'ten gümüze yaşanan en büyük çatışma 1 Nisan 2016 yılında gerçekleşmiştir. Bu çatışma tarihe "Nisan Savaşı" ve ya "4 günlük" savaş olarak geçmiştir. Çatışma 5 Nisan 2016 yılında Moskova'da Azerbaycan ve Ermenistan Savunma Bakanları arasında Ateşkesin imzalanmasıyla sona ermiştir.

Olaylarda üçüncü bir tarafa söz hakkı verilmesi, bahsi geçen üçüncü tarafın barışı sağlayacağı düşüncesinin aksine, çatışmayı daima sıcak tutmakta, "işler istenildiği gibi gitmeyince" de alevlendirmesi sorunların yıllarca devam etmesini sağlamaktadır. Kafkasya'nın Rusya ve Batılı devletler bakımından önemi göz önünde bulundurulduğu zaman, bölgede barışın sağlanılmasının kolay olmadığı söylenebilir. Ayrıca Balkanlar da en az Kafkasya kadar Rusya, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği bakımından önemli konuma sahiptir ki, Balkanlarda da barışın sağlanmasında güçlük yaşanmaktadır. Böylece, bahsi geçen bölge halkları sorunlara çözümü dışarıda aramak yerine karşılıklı görüşmeler kapsamında, birlikte fikir yürüterek ve geçmişten ders çıkararak bakmak gereklidir ki, tarihte var olan örnekler de sorunun çözümünde etkili olabilmektedir.

Bugün Kosova ve Karabağ Sorunu'yla beraber, Kıbrıs Sorunu, Katalonya Sorunu, Transilvanya Sorunu ve benzeri çözülemeyen onlarca sorun mevcuttur ki, günümüz devletlerinde yaşayan ve hak iddia eden etnik grupların da giderek çoğaldığını göz önünde bulundurarak, ileriki dönemlerde karşımıza yeni sorunların çıkacağı anlaşılmaktadır. Sorunların en büyük ortak özelliği "azınlık" olmak istememeleridir ki, azınlıklarla ilgili tartışmalara etnik çatışmalar başlığı ve Kosova

ile Karabağ başlığı altında değinilmiştir. Sınırların çizilmesinde ve göç politikalarında yaşanan hatalar, milliyetçiliğin ortaya çıkmasından günümüze kadar sorun teşkil etmiş, ediyor ve gelecekte de devam edeceği beklenmektedir.

Sorunların çözümünde azınlık kavramı üzerinde durulması, azınlıklara tanınan hakların kapsamının arttırılması ve daha da geliştirilmesi bu sorunların çözümünde etkili farklar yaratabilir. Uluslararası hukukla düzenlenen ve taraf devletlerin de kendi anayasalarında yer verdikleri ”Azınlık Hakları” günümüze kadar bir dizi antlaşmaya konu olmuş, BM Kararnamelerinde de unutulmamıştır. Sorunlara genel baktığımız zaman azınlık haklarının 21. yüzyıla gelinmesine rağmen yetersiz kalması, sorunların çözülmesinde ve yeni sorunların yaşanmasının engellenmesinde başarısız olmaktadır.

2008 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 39 lehte, 7 aleyhte ve 100 çekimser oyla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunmasına vurgu yaparak Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan "hemen, tamamen koşulsuz" olarak çekilmesini öngören bir karar kabul etmiştir. BM'nin kararnamelerinde toprakların derhal boşaltılması talep edilmesine rağmen Ermenilerin Karabağ'daki askeri birliklerini çekmemesine karşın BM ve diğer uluslararası kurum ve kuruluşlar herhangi yaptırımda bulunmamıştır. Ermenistan tarafının BM yaptırım gücüyle karşılaşmadığı sürece oruduyu Karabağ'dan çekeceği ihtimali de çok düşüktür.

Kafkas devletlerinin ve Balkanlar'ın demokratikleşmeye olan gayretleri çoğu zaman başarılı olamamıştır ki böylece azınlık hakları da sık sık ihlal edilmiştir. İhlal edilen azınlık hakları her geçen gün artmış ve "öteki"ne karşı nefreti doğurmuştur. Bahsi geçen her iki bölge ulus devlet modeliyle Batı'dan farklı olarak 20. yüzyılda tanışdıkları sebebindendir ki halen demokratik yapılanmalar oturtulamamış, dolayısıyla da azınlık hakları göz ardı edilmiştir.

İster Kosova sorunu isterse de Karabağ Sorunu'nun çözülmesi için tek şart karşı tarafların bir araya gelmesi, üçüncü tarafları konu dışı tutması, demokratikleşmenin tamamlanması, savaş zamanı göç eden veya ettirilen insanların uluslararası barış

güçleri eşliğinde evlerine geri dönmesi ve güvence altında yaşayarak yasama, yürütme ve yargı organlarını belirleye bilme yetkisine sahip olmaktan geçmektedir.

Kosova Cumhuriyeti açısından sorunların çözülmesi Kosova ile Sırbistan için iktisadi anlamda da önem taşımaktadar ki, Karabağ sorununun çözülmesi de Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normale dönmesini sağlar. Sorunların ortadan kalkması bahsi geçen tarafları ekonomik anlamda gelişmesinin önündeki engelleri de şüphesiz ki aradan kaldıracaktır. Bahsi geçen taraflar sorunlar nedeniyle ticari ilişkilerden kaçınmakla beraber, artan endişe hissiyle de askeri harcamaları her geçen gün artırmaktadır. Böylece ortada sorun kalmazsa, askeri harcamalar artış göstermez ve ticari ilişkiler bakımından da her hangi bir engel bulunmaz. Halkların barışması ve yaşanan olayları unutması istenemez ve beklenemez ancak, devletlerin sınır kapılarını ticari yönde açması her iki tarafa da ekonomik alanlarda fayda sağlayabilir. Ermenistan Karabağ sorununa ilişkin BM kararlarını uygulamaktan kaçınmakla ekonomik bataklığa da saplanmaktadır. Tarihte Avrupa devletlerinin uzun süren savaşları Avrupa Birliğinin oluşturulmasıyla ticaret ilişkileri arttırılmış böylece savaşan devletler savaşmak yerine ticari ilişkiler sonucu iktisadi bakımdan da güçlenmiştir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

"Haydar Aliyev İrsi ve Azerbaycan Devletçiliği", *Yeni Azerbaycan Partisi Dergisi,* Bakü, "Azerbaycan" Neşriyatı 2005.

ABDULLAYEV Mahir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi XX yüzyıl*, BDU yayınları, Bakıü 2003.

AKMAN, Halil, *Paylaşılamayan Balkanlar,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

AKSOY, Elif Başak, *Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2013.

ALİYEV, Jalal ve BUDAKOV Budak, *Türkler, Azerbaycanlılar, Ermeniler,* Moskova, 2002.

ANDERSON, Benedict, *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması,* (Çeviri: İskender Savaşır), Metis Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2017.

ARSLAN, A., *Rusların Güney Kafkasya'ya Yayılmasında Ermenilerin Rolü ve Eçmiyazin Kilisesi,* Kafkas Araştırmaları II, İstanbul 1996.

ASLANTAŞ, Selim, *Sırp Knezliği'nde İktidar Mücadelesi:"1838 Türk Anayasası'nın (Turski Ustav) İlânı", Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2013.

ATAMAN, Muhittin, "Kuzey İrlanda: Bir Etnik ve Dini Milliyetçilik Sorunu", *Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları,* (editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman), Ankara, 2010.

AYDIN, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2000.

BROWN, Carl, *İmparatorluk mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı damgası,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

BÜNYADOV, Ziya ve YUSİFOV, Yusif, *Azerbaycan Tarihi I Cilt*, Elm Yayınları, Bakü, 2007.

CALHOUN, Craig, *Milliyetçilik,* (Çeviren: Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

CARR, Edward Hallett, *Milliyetçilik ve Sonrası*, (Çev) Osman Akınhay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

CHETERİAN, Vicken, *Kafkasya'da Savaş ve Barış Rusya'nın Sorunlu Hududu*, (Çeviren: Erol Kaplan), Belge Yayınları, İstanbul, 2017.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avrupa'da Çoğunluğu, Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (Çeviren: Ali Berktay) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

ÇELİK, Bilgin, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri,* Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008.

ÇELİK, Recep, *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Türkleri ve Türk Dış Politikası,* 1. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi Bildiriler Kitabı, Sakarya. 2009.

ÇİLLİLER, Yavuz, "*Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları",* Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:10. Sayı:2, İstanbul, 2015.

DARABADİ, Parvin Gulamoğlu ve ABBASBEYLİ, Ağalar Nerimanoğlu, *Konfliktologiya*, "BDU", Bakü 2006.

DENİZ, Taşkın, *Siyasi Coğrafiya Penceresinden Güney Kafkasya'nın Zorunlu Dönüşümü*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.

EMİROĞLU, Hüseyin, *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu*, Orient Yayınları, Ankara, 2006.

ERCAN, Murat ve PEKTAŞ, Zafer, *Balkan Siyasetinde Kosova'nın Bağımsızlık ve Egemenlik Sorunu.* Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti. I Basım, Nisan 2015.

GAFAROV, Vasif, *Türkiye Rusya İlişkilerinde Azerbaycan Meselesi*, Azerneşr, Bakü, 2011.

GARİBOV, Mahir, *XX. Yüzyılda Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017.

Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 2009.

GELLNER, Ernest, *Millet ve Milliyetçilik*, (Çeviren: Mariya Tyonkina), Moskova, 1989.

GLENNY, Misha, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler,* (Çeviren: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları Yayınları, İstanbul, 2000.

GÖKALP, Ziya, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak,* (Hazırlayan: Mustafa Özsarı), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.

GÖKDAĞ, Bilgehan, *Balkanlar el kitabı,* (Derleyen: Osman Karatay), I cilt, Vadi yayınları, İstanbul, 2006.

GÖRÜRYILMAZ, Mustafa, *Türk İslam Kafkas Ordusu ve Ermeniler 1918,* Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2015.

GÜNDÜZ, Tufan, *Alahimanet Bosna Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe, İstanbul, 2012.

HACIYEV, Niyazi, *Dağlık Karabağ Tarihinden Belgeler*, Genclik Yayınları, Bakü, 2005.

HAMZAOĞLU, Yusuf, *Balkan Türklüğü- Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan).* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2437. Cilt I. Ankara, 2000.

HASANOV, Ali, *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası,* Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2013.

HESENOV, Eli, *Modern Uluslararası İlişkiler ve Azerbaycanın Dış Siyaseti*, Bakü, 2005.

HEYWOOD, Andrew, *Siyaset,* (Çevirenler: Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Hasan Yücel Başdemir), Adres Yayınları, 18. Baskı, Ankara, 2017.

HOBSBAWM, Eric John Ernest, *1780'den Günümüze Milletler ve Milletçilik "Program, Mit, Gerçeklik"* (Çeviren: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, 6. Basın, İstanbul, 2017.

HROCH, Miroslav, *Avrupa'da Milli Uyanış Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi,* (Çeviren: Ayşe Özdemir), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2011.

İNALCIK, Halil *"Osmanlı ve Modern Türkiye"* Timaş Yayınları, Araştırma-İnceleme, İstanbul, 2013.

İSMAYILOV, İsrafil, *Azerbaycan Halkının Siyasi Medeniyeti*, Zaman yayınları, Bakü 2002.

KAMİL, İbrahim, "Yugoslavya", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015),* (Hazırlayan: İbrahim Kamil), Nobel Yayınları, İstanbul, 2017.

KARA Duygu, "Kosova Sorunu ve Sırbistan ile İlişkiler", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015),* (Hazırlayan: İbrahim Kamil), Nobel Yayınları, İstanbul, 2017.

KARAKÖSE, Nejdet, *Afrika Grupları Komutanı, Kafkas İslam Ordusu Komutanı, Sütlüce Fabrikasının Sahibi Nuru Paşa (Killigil), Enver Paşa'nın Kardeşi,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012.

KARATAY, Osman, *Kosova, Kanlı Ova,* İz yayıncılık, İstanbul 1998.

KARİBİ, *Ermeni İddialarına Yanıt Gürcü Devleti'nin Kırmızı Kitap'ı*, (Çeviren: Arif Acaloğlu)

KARİNYAN, Artashes, *Ermeni Millşyetçi Akımları*, (Çeviren:Arif Acaloğlu), Kaynak Yayınları 3. Basım, İstanbul, 2007.

Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

KENAR, Nesrin, *Yugoslavya – Bir dönemin Perde Arkası*, Palme Yayınları, Ankara 2005.

KEVORKIAN, Raymond, *Ermeni Soykırımı*, (Çeviri Ayşen Taşkent Ekmekçi), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

KÖKTÜRK, Milay, *Millet ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016.

KURSPAHİC, Kemal, *War And Change İn The Balkans Nationalism, Conflict And Cooperation*. Ed: Brad K. Biltz, Oxford Brookes University, Headington 2006.

KUT, Şule, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

KYMLİCKA, Will*, Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi,* Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

LİKA, Salih, *Yugoslavya'daki Türkçe Eğitim Hayatı*, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara 1991.

MALCOLM, Noel, *Kosovo A Short History*, Papermac, London, 1998.

MAZOWER, Mark, *Bizansın Çöküşünden Günümüze Balkanlar,* (Çeviren: Ayşe Ozil), Alfa Yayım, İstanbul, 2010.

MEMMEDOV, Adış, *Etnik Çatışmalar ve Onların Çözüm Yolları*, 'Elm ve Tehsil', Bakü 2016.

MORGENTHAU, Hans, *Devletler Arasında Siyset: güç ve sulh uğrunda*, (Çeviren: Vüsale Zahirova), TEAS Yayınları, İstanbul, 2017.

MUSTAFA, Aziz, *Balkanlarda, Kırımda və Kafkasta Türk-Müsulman Soykırımları və Etnik Temizlemeler,* Bakü, 2011.

MUSTAFAYEVA, Semaye, *Avrupa və Amerika Ülkelerinin En yeni Tarihi II. Bölüm 1945-2007 arası*, Bakü, 2011.

NERİMANOĞLU, Kamil Veli, *Avrasya Meseleleri,* İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.

NURİYEVA, İrade, *Azerbaycan tarihi (en kadim zamanlardan-XXI yüzyılın ilk dönemlerine kadar),* Mütercim yayınları, Bakü, 2015.

NURUZADE, Şehla, *Etnik Çatışmalar*, Mütericim Yayınları, Bakü, 2015.

ÖZKAN, Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878),* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştiriel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar, Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul Bilgi Ünversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Tesev Yayınları, İstanbul 2008.

PİRUMYAN, Sergey, *Diasporadaki Taşnaklar,* (Çeviri: Kayhan Yükseler) Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

QURBANOV, Rafiq, *Qafqaz Tarixi*, Zerdabi MMC Yayınları, Bakü, 2008.

RESULZADE, Mehmet Emin, *Kafkasya Türkleri,* Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, (Derleyen:) Yavuz Akpınar – İrfan Murat Yıldırım – Selahettin Çağın İstanbul, 1993.

SADİKOV, Hasanbala, *Erməni məsələsi: ihaneti, göçleri, soykırımını və işgali Saklayan Yalan,* Adiloğlu, Adiloğlu, Bakü, 2012.

SARAY, Mehmet, *Türkiye ve Yakın Komşuları,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

SAVİÇ, Ovadi, *"Yugoslavya Od İçinde*, "Azerbaycan", Bakü, 1942.

ŞÜKÜROV, Ağayar, *Etnos, Millet ve Milliyetçilik*, AMEA Yayınları, Bakü, 2008.

ŞÜKÜROV, Giyas ve GAFAROV, Vasif, *Azerbaycan Cumhuriyeti Osmanlı Basınında 1918-1920,* TEAS PRESS, İstanbul 2018.

TAPDIKOĞLU, Nazim (Velişov), *Azerbaycan Facialarının Takvimi*, 'MBM' yayınları Bakü 2010.

TAVKUL, Ufuk, *Kafkasya Gerçeği*, Selenga Yayınları, İstanbul, 2007.

TELCİ, İsmail Nurman, " Moldova'da Devlet İçinde Devlet: Transnistria", *Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları,* (editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman), Ankara, 2010.

Thomas Patrick Lowndes de Vaal, *Karabağ: Ermenistan ve Azerbaycan Sülh ve Savaş Yollarında,* (Çeviren: Yusif Ahuntov), İlay MMC, Bakü, 2008.

TOKTAY, Bahaeddin, "Kosova Tarihi", *Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova,* (Hazırlayan: Osman Baymak), Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Prizren, 2008.

TORNAU, Feodor Feodoroviç, *Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları,* (Çeviren: Keriman Vurdem), Kafkas Derneği Yayınları, Ankara, 1999.

TUĞRUL, Seyit, *Kafkaya Volga-Ural-Sibirya Halkları*, Nas Ajans Yayınları, İstanbul, 2012.

TÜRBEDAR, Erhan, Balkan Türkleri: Balkan Arastırmaları Dizisi, Asam Yayınevi, Ankara 2003.

ÜLGER, İrfan Kaya, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası,* Seçkin Yayınları, Ankara, 2003.

ÜNLÜ, Mucize, *Kosova Vilayeti (1877-1912)*, Gece Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2015.

ÜSTÜN, İbrahim, "Etnik Savaş Sonrası Kosova'da Türklerin Durumu", *Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova,* (Hazırlayan: Osman Baymak), Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Prizren, 2008.

YEŞİLOT, Okan: *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, Yeditepe, İstanbul, 2010.

YILDIZ, Kerim ve RUSSO, Deborah, *Azerbaycan-Ermenistan İnsan Hakları- Etnik Azınlıklar ve Kürtler,* Scala Yayıncılık, İstanbul, 2000.

YÜRÜKEL, Sefa Martin, *Contrasts And Solutions In The Middle East*, The Alden Press, Aarush 1998.

ZİYADOV, Nazim, *Yugoslaviya Üzere Uluslararası Ceza Tribunalı,* "Adiloğlu" yayınları, Bakü, 2006.

ZÜRCHER, Erik, *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları, 20. yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek.* (Derleyen: Wilhelm Van Schendel, Çeviren: Selda Somancıoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Tezler

AKSOY, Elif Başak, *Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı), Ankara 2013.

BİÇER, Mine, *Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Kosova Sorunu,* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2018.

POYRAZ, Tuğça, *Etnik Sosyoloji Açısından Kosova Türkleri: Prizren Ve Mamuşa Örneği*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı), Ankara 2007.

SARI, İbrahim, *Kosova'nın Bağımsızlığının Uluslararası Sistem Bağlamında Değerlendirilmesi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir 2010

YÜRÜR, Pınar, *Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara-1999

İnternet Kaynakları

"Azerbaycan Arazisi", https://www.e-gov.az/az/content/read/21

"Azerbaycan Künyesi", http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-kunyesi.tr.mfa

"Azerbaycan Tarihi Hakkında Genel Bilgiler", http://azerbaijan.az/portal/History/General/generalInfo_a.html

"Kafkasya'daki Oyunumuz", https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kafkasyadaki-oyunumuz-4873yy.htm

EULEX hakkında, https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,60

Osmanlı'nın Gizlenen İşgali, https://www.dr.com.tr/ekitap/1909-osmanl-nn-gizlenen-sgali

Sovyetlerin Çöküşü Glasnost ve Perestroyka, https://www.ilimvemedeniyet.com/sovyetlerin-cokusu-glasnost-ve-perestroyka.html

Şaumyan Hakkında Hakikatlar, http://www.azadinform.az/news/a-69129.html

www.Kosovathanksyou.Com

Yücel Yiğit, *Milliyetçilik Çağında Prızren İttihat Cemiyeti,* http://www.turkishstudies.net

Yücel Yiğit, Milliyetçilik Çağında Prızren İttihat Cemiyeti: http://www.turkishstudies.net

Makaleler

"Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usüller", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 23, İstanbul, Güz 2009.

AYHAN, Halis, Arnavut ve Sırp Savları Bağlamında Kosova'nın Sahipliği Sorunu (*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi • 23 / 2010*)

BİLGİÇ, Tuba ve BİLGİÇ, Bestami, *"Kosova Türkleri Sıradışı Bir Türk Diasporası",* Bilig Yayınları, 62. Sayı, Ankara, 2012.

BROERS, Laurence, "The Nagorny Karabakh Conflict Defaulting to War". *Russia and Eurasia Programme,* July 2016.

ÇELİK, Uğur, *Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu (Eulex) Kosova*, Çağın Polisi Dergisi, Sayı 135, Ankara, Mart 2013.

OKTAY, Emel G. ve JONİLDA, Rrapaj, "Sosyal İnşacılık Açısından Kosova'nın Kimliği: Bağımsızlık Sonrasında Ortak Bir "Kosovalı" Kimliği Oluşturmak Mümkün mü?", Uluslararası İlişkiler, Cilt 13, Sayı 49, 2016, s. 43-59.

OKUMUŞ, Salih, *"Kosova'da Türkçe Yayınlanan Gazete ve Dergiler",* Yeni Türkiye (Rumeli ve Balkanlar Özel Sayısı-V), sayı 70, Ankara, 2015.

OKUMUŞ, Salih, *Yüz Yıllık Yalnızlık: İmparatorluktan Azınlığa Kosovada Türkler,* Karam Dergisi, Sayı:54, Ankara, 2017.

SAĞIR, Meral Öztoprak ve AKILLI, Serkan, *Etnisite Kuramları ve Eleştirisi*, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Çanakkale, 2004 Cilt:28, No:1.

TOKLUOĞLU, Ceylan, *Azerbaycan'da Milliyetçilik ve Milli Kimlik Tanımlamaları,* Bilig, İstanbul, Güz 2002, Sayı 23.

URAL, Selçuk, "Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5(1).

EKLER

Ek 1

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Karar 882 (1993)

30 Nisan 1993

Güvenlik Konseyi, Dağlık Karabağ çatışmasına ait Güvenlik Konseyi Başkanı tarafından yapılan 1993 yılında 29 Ocak, 1 ve 6 Nisan 2 tarihli açıklanmalara açıklamalarına dayanarak;

Genel Sekreter 14 Nisan 1993 (3) tarihli raporunu dikkatle inceleyerek, Ermenistan Cumhuriyetiyle Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ilişkilerin gergin olmasıyla ilgili ciddi endişesini belirterek, Silahlı askeri operasyonların genişlemesini ve özellikle yerli Ermeni güçlerinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kelbecer bölgesine son saldırısını heyecanla kaydederek, böylesi bir durumun bölgede barış ve güvenliğe tehlike oluşturmasından rahatsızlık duyarak, Büyük ölçüde sivil kişilerin yerlerinin değişmesi ve bölgede, özellikle Kelbecer rayonunda (ilinde), olağanüstü durumla ilgili ciddi endişesini belirterek, bölgede tüm devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygıyı bir kez daha teyit ederek, ayrıca, uluslararası sınırların hep aynı kalmasını ve toprak elde etmek amacıyla güç kullanımının imkânsızlığını bir kez daha vurgulayarak, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği toplantısı çerçevesinde gerçekleştirilen barış sürecini desteklediğini beyan ederek ve silahlı askeri operasyonların genişlenmesinin bu süreç için yıkıcı sonuç verebileceğinden derinden rahatsızlık duyarak, sağlam bir ateşkesin ilan edilmesi maksadıyla tüm silahlı operasyonların ve düşmanlık eylemlerinin acilen durdurulmasını, aynı zamda tüm işgalci birliklerin Kelbecer rayonundan ve Azerbaycan'ın diğer son zamanlarda işgal edilen rayonlarından kısa sürede çıkarılmasını talep ediyor; Uzun süreli, devamlı ateşkesin sağlanması amacıyla tüm askeri operasyonların ve düşmanlık eylemlerinin derhal durdurulmasını, ayrıca tüm

işgalci güçlerin Kelbecer ilinden ve Azerbaycan'ın diğer zamanlarda işgal edilmiş bölgelerinden derhal çıkarılmasının önemini belirtmektedir; Sorunun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Minsk Grubu barış süreci çerçevesinde çözülmesi amacıyla taraflara görüşmeleri hemen yeniden başlamağa ve sorunun barış yoluyla çözümünü zorlaştıran herhangi hareketlerden kaçınmalarını istemektedir; Sivil nüfusun acılarını dindirmek için bölgede, özellikle çatışma sırasında hasar gören yerlerde insan yardım amacıyla çalışan uluslararası kuruluşların engelsiz çalışmasını istemektedir. Tüm tarafların uluslararası insan haklarının ilke ve kurallarına uymaları gerektiğiyle alakalı onları uyarmaktadır; Genel Sekreter Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Dönem Başkanı, ayrıca Toplantı başkanının Minsk Grubu Eş başkanına danıştıktan sonra bölgede, özellikle Azerbaycan'ın Kelbecer ilindeki son durum değerlendirilmelerini Konsey'e rapor olarak sunmasını talep etmektedir; Sorunla ilgili uğraşılar etkin bir biçimde sürdürülmesine karar verilmiştir.

Ve 3205 no`lu oturumda oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyi resmi raporu, kırk sekizinci yıl, 1993 yılında Nisan, Mayıs ve Haziran ayları için ekler, dosya D/25600.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Karar 853 (1993)

EK 2

RESOLUTION 1244 (1999)

Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999

The Security Council,

Bearing in mind the purposes and principles of the Charter of the United Nations, and the primary responsibility of the Security Council for the maintenance of international peace and security,

Recalling its resolutions 1160 (1998) of 31 March 1998, 1199 (1998) of 23 September 1998, 1203 (1998) of 24 October 1998 and 1239 (1999) of 14 May 1999,

Regretting that there has not been full compliance with the requirements of these resolutions,

Determined to resolve the grave humanitarian situation in Kosovo, Federal Republic of Yugoslavia, and to provide for the safe and free return of all refugees and displaced persons to their homes,

Condemning all acts of violence against the Kosovo population as well as all terrorist acts by any party,

Recalling the statement made by the Secretary-General on 9 April 1999, expressing concern at the humanitarian tragedy taking place in Kosovo,

Reaffirming the right of all refugees and displaced persons to return to their homes in safety,

Recalling the jurisdiction and the mandate of the International Tribunal for the Former Yugoslavia,

Welcoming the general principles on a political solution to the Kosovo crisis adopted on 6 May 1999 (S/1999/516, annex 1 to this resolution) and welcoming also the acceptance by the Federal Republic of Yugoslavia of the principles set forth in points 1 to 9 of the paper presented in Belgrade on